

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF
CALIFORNIA

H. THAARUP

HENRIK IBSEN

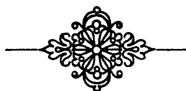
HENRIK IBSEN

SET UNDER EN NY SYNSVINKEL

FRONT MOD TO SIDER

AF

H. THAARUP

KJØBENHAVN
KARL SCHØNBERGS FORLAG
TRIERS BOGTRYKKERI (G.L.LIND & NUMA FRÆNKEL)
1900

FORORD

Nærværende Arbejde var i alle sine Hovedtræk færdigt i November 1899, men viste sig allerede da noget for omfangsrigt til at optages i et Tidsskrift, hvad oprindeligt havde været Tanken. Kort efter udkom Digterens nye Arbejde *Naar vi døde vaagner*, og da en Omtale af dette maatte synes at høre til i en Ibsenstudie, der først vilde kunne se Lyset flere Maaneder senere, saa blev en Udvidelse nødvendig, enkelte Steder tillige en Omarbejdelse for at faa Stoffet til at passe ind i den ændrede Ramme; Arbejdets Karakter derimod blev uforandret, idet Ibsens seneste Værk ikke kunde andet end bestyrke den Opfattelse af Digteren, der laa til Grund for det oprindelige Forsøg.

Efter Forlæggerens Ønske maatte Udgivelsen imidlertid opsættes til Eftersommeren 1900; da Bogen altsaa ikke vilde udkomme straks efter Pastor Schacks Foredrag i Koncertpalæet dette Foraar, hvad jeg havde ønsket, bestemte jeg mig til at lade enkelte Partier af mit Arbejde komme frem som en Artikelrække i et herværende Dagblad allerede i Marts Maaned dette Aar, saa at altsaa en lille Del deraf har været trykt før.

Kjøbenhavn i Juni 1900.

H. Thaarup.

Til Lettelse for Læserne hidsættes her en Fortegnelse over Digterens Værker med Tilføjelse af Aarstallet for hvert Arbejdes Førsteudgivelse.

Catilina	1850	*Samfundets Støtter*	1877
Gildet paa Solhaug	1856	*Et Dukkehjem*	1879
Fru Inger til Østråt	1857	*Gengangere*	1881
Hærmændene	1858	*En Folkefjende*	1882
Kærlighedens Komedie	1863	*Vildanden*	1884
Kongs-Emnerne	1864	*Rosmersholm*	1886
Brand	1866	*Fruen fra Havet*	1888
Peer Gynt	1867	*Hedda Gabler*	1890
De unges Forbund	1869	*Bygmester Solness*	1892
Digte	1871	*Lille Eyolf*	1894
Kejser og Galilæer	1873	*John Gabriel Borkmann*	1896

Naar vi døde vaagner 1899.

Bemærk: Til alle i det følgende forekommende Ibsencitater er anvendt «—»; andre Citater have „—“.

INDLEDENDE BEMÆRKNINGER

I

«At leve — er Kamp mod Trolde
i Hjertet og Hjernens Hvælv.
At digte — det er at holde
Dommedag over sig selv».

Henrik Ibsen.

Der har i lang Tid i Danmark været to Slags Ibsenlæsere, idet der var dem der forstode, ɔ: mente at forstaa, og dem der rent ud sagde, at de ikke forstode. De „forstaaende“ have atter gaaet i to Retninger, den Brandesianske og den Schackske. De „uforstaaende“ have, hver efter sit Standpunkt, heldet dels til den Brandesianske dels til den Schackske Retning, uden dog at indtage den ene Retnings blindt beundrende eller den andens blindt fordømmende Stade; de have nærmest holdt sig afventende. Til den sidste Kategori af Læsere, de afventende uforstaaende, har Forf. af nærværende Arbejde hørt, indtil i Sommeren 98 det lille Vers «At leve er Kamp mod Trolde — —» med eet slog ned i mig som en ærlig og klar Aands ærlige og klare Bekendelse, hvorpaa jeg tog mig for at læse Ibsen om igen med fuld Tillid til Digteren selv og med stor Mistillid til alle Kritikerne.

Denne Syslen med Digterens Arbejder, fra det første til det sidste, har aabnet mit Blik for mangt og meget og voldet mig saa megen Glæde, at jeg gerne vilde bidrage mit til, at de, der som jeg selv hidtil har staaet afventende, maatte føle sig opfordrede til en ret grundig Omlæsning af Digterens Værker, der rumme en Skat, som det vel er værd at faa fat paa. Men det gaar med Ibsens Arbejder, som med den Vingaard, en døende Fader efterlod sine Sønner med Anbefaling om at grave dybt for at finde den Skat, han havde nedlagt deri — Værkerne maa ikke overfladisk gennemløbes, de maa læses saaledes, at man lever et stærkt Tankeliv under Læsningen; de ere helt igennem, kort udtrykt, en Opfordring til at tænke paa egen Haand og til at leve paa eget Ansvar.

Man har noget, der hedder „Aufforderung zum Tanze" — denne Bog burde egentlig hedde Opfordring til Ibsenlæsning, idet en udtømmende Undersøgelse af de enkelte Ibsenfigurer, eller af Digterens Produktion i det hele, af nærliggende Grunde ikke tilsigtes, medens dens Formaal simpelthen er dette, fra et almindeligt Lægmandsstandpunkt at imødegaa forskellige Anskuelser, som forhindre ikke faa Mennesker i at paaskønne Digterens senere Produktion, og ved denne Imødegaaen, ledsaget af begrundede og paa Erfaring hvilende Antydninger, at vække Lysten til at læse Ibsen om igen med Tilsidesættelse af enhver forudfattet Mening, udelukkende paa Grundlag af ham selv, ɔ: navnlig da af *Kongsemnerne* og af de

monumentale Værker *Brand*, *Per Gynt* og *Kejser og Galilæer*, hvilket omtrent vil sige saa meget som at læse Ibsen forfra og ikke bagfra, hvad Digteren jo iøvrigt selv har bedt os om i Anledning af de talrige Mistydninger *).

En Digter af Henr. Ibsens Art maa ses historisk og i Sammenhæng; tager man ham saaledes, da vil man erfare, at Kontinuiteten i den hele Digtning ikke er brudt, og at det endnu den Dag i Dag gælder, hvad Ibsen siger i et af sine Digte:

«Jeg er, hvad jeg var mit hele Liv.»

---

*) Kopi af Digterens Henvendelse — i Spidsen for den nye Udgave af hans samlede Værker —

«Til Læserne».

«Da min forlægger rettede til mig det elskværdige forslag «at foranstalte en samlet kronologisk udgave af mine literære «arbejder, indsaa jeg straks hvilke fordele dette foretagende «vilde frembyde til en rettere forstaaelse af bøgerne.

«Samtidig med min fremskridende produktion er yngre «slægtled vokset op og jeg har oftere med beklagelse havt «anledning til at bemærke at disses kendskab til mine bøger «er betydelig mere indgaaende for de nyeres vedkommende «end for de ældres. Herved er der skét et brud på den «læsendes bevidsthed om sammenhængen mellem værkerne «indbyrdes og heraf igen udleder jeg for en ikke ringe dél «den underlige, mangelfulde og misvisende tolkning og tyd-«ning, som mine senere arbejder fra så mange hold har «været genstand for.

«Kun ved at opfatte og tilegne sig min samtlige produktion «som en sammenhængende, kontinuérlig helhed vil man «modtage det tilsigtede, træffende indtryk af de enkelte «dele.

«Min venlige henstillen til læserne er derfor, kort og godt, «den at man ikke vil lægge noget stykke foreløbig til side, «ikke foreløbig springe noget over, men at man vil tilegne «sig værkerne — gennemlæse og gennemleve dem — i den «samme rækkefølge som den, hvori jeg har digtet dem.

«Kristiania i Marts 1898

Henrik Ibsen.»

Men netop herpaa er det, at mange Yndere af Ibsens tidligere Digtning have mistet Troen. *A. Schack* holder vel paa, at der intet Omslag har fundet Sted; derimod paaviser han en Tilbagegang, „en jævnt nedadgaaende Bevægelse“, der dog ikke paa nogen Maade skal være begrundet i Alderdom eller i svækket Evne, men i „en Grundmangel i Digterens Individualitet, der maatte være afhjulpen, dersom han skulde have naaet det høje Maal, hvortil han sikkert af Naturen var bestemt“. Mangelen, hedder det videre, har kun en Tidlang, mens Digteren stod paa sit højeste, „været tilsløret“, og naar den ikke er bleven afhjulpen, da siges Grunden at være den, at Digteren ikke, saaledes som det f. Eks. paavises at være Tilfældet for Pal. Müllers Vedkommende, har udviklet sig „sædeligt som Aand“, ikke har gennemgaaet nogen „etisk Frihedsudvikling“. (Se Schacks Bog *Om Udviklingsgangen i Henrik Ibsens Digtning* 1896; det samme Standpunkt indtages i hans Piece nu, 1900.)

Paa dette Fundament har A. Schack rejst en statelig Bygning, baaren af de 4 Piller: „Skepticismen“, „den uægte Dualisme“, „den forlorne Idealisme“ og „den selvtilfredse Skepticisme“. Disse ere, efter Schack, de forskellige Stadier i Digterens Liv, og i det sidste skal han sluttelig selv være havnet.

Ja, til et saadant Resultat kommer man ved at identificere Digterens egne Anskuelser med de fremstillede Vildfarelser, hvad mange have gjort; — eller endog Digterens Person med de fremstillede Skikkelser, hvad der er sket siden Fremkomsten af *Bygmester Solness*, (bl. a. ved A. Schack og G. Brandes).

Men med hvad Ret gør man dette? Der findes næppe nogen mere objektiv Digter end Henr. Ibsen, eller nogen, der har større Sky for at underholde Læserne med sig selv.

Om kortere eller længere Tid vil man blive nødt til at indrømme at Digteren, menneskelig talt, har naaet det „høje Maal hvortil han af Naturen var bestemt", naaet det, ikke ad sædvanlige, før betraadte Stier, men efter den Lov, som hans Geni har foreskrevet ham — og den faar man smukt lade staa.

Faa Digtere ere saa mangfoldige som Ibsen, og Hemmeligheden ved denne store Mangfoldighed er en dyb, til Grund liggende Enfold i Forbindelse med en klar Erkendelse. Jo før vi indse dette jo bedre; thi ret tydet, er der næppe nogen samtidig, der i højere Grad end Ibsen har Evnen til at udvide og klare vort Blik paa mangfoldige Omraader, og netop nu tiltrænge vi herhjemme denne Digters Hjælp til Værn mod en usund Reaktion, der synes at true os ovenpaa de halvt literære, halvt journalistiske Udskejelser, som man kun altfor sent er begyndt at gøre Front imod, men som heller aldrig havde naaet en saadan Frodighed, dersom Mennesker, der ifølge deres Grundanskuelse for længe siden skulde have modtaget Digteren som Kampfælle for alt væsentligt og mod alt uvæsentligt, ikke i en daarlig anbragt Forargelse halvvejs havde vendt ham Ryggen og overladt ham til Udnyttelse af erklærede Kristusfjender og Dekadenter dengang, da hans Arbejder begyndte at gaa Samtiden ind paa Livet og blotte dens Skader.

Men hvorfor kom dette „Omslag“? (Man burde iøvrigt ikke sige Omslag, thi Digterens Grundlag er uforandret; han selv er den samme, anvender blot en anden Arbejdsmaade). Det kom, fordi vi ikke havde agtet hans tidligere Mindelser, da han mange Aar i Forvejen havde paavist, at Fremskridt vare umulige, saa længe man vilde nøjes med «i det bestaaende at se det berettigede», nøjes med «i Opgavens **Løsning** at se dens **Ide**» — en Betragtningsmaade, tilføjer Digteren, «der skaber et inderligt Velbefindende, men just ikke saa megen Klarhed». — Disse advarende Ord ere fra 67, Fortalen til 2. Udgave af *Kærlighedens Komedie.* Og efter de Angreb, Digteren var Genstand for i Anledning af *Et Dukkehjem* og *Gengangere* hedder det om det sidste Drama: «Man har sagt, at Bogen forkynder Nihilisme. Ingenlunde. Den befatter sig ikke med at forkynde nogetsomhelst. Den peger kun hen paa, at der gærer Nihilisme under Overfladen hjemme som andetsteds. Og saaledes maa det jo nødvendigvis være. En Pastor Manders vil altid ægge en eller anden Fru Alving frem. Og just fordi hun er en Kvinde, vil hun, naar hun engang har begyndt, gaa til de yderste Yderligheder». (1882) — *Gengangere* er altsaa kun en gammel Advarsel i ny Form.

Som man ser, er det da paa Grund af sin høje Værdsættelse af Ideen, at Digteren giver sig til at se Løsningen grundigt efter i Sømmene; dette skulde vi ikke have taget ham ilde op, men indset, at Ibsen, netop paa Grund af sit faste Stade, var en Mand, der altid maatte gøre Front til to Sider — Front

mod Selvsikkerheden og dens Følger (Fald, eller Døs, Stillestaaen, Forsumpelse), og Front mod det golde Aandsaristokratis Voldsmagt og det faunagtige i det menneskelige Sanseliv.

Da de konservative Ledere rundt om i Landene vedblivende holdt saa fast paa det bestaaende, at de glemte at kriticere og sigte, da der var Søvn og ikke Liv og Udvikling, da Positiviteten var saa svag, at den ikke magtede den truende Nihilisme, saa begyndte Digteren at udkaste sine Bomber. — *Kærlighedens Komedie* og de følgende betydelige Arbejder, *Kongsemnerne, Brand, Per Gynt, Kejser og Galilæer* havde ikke haft den tilsigtede Virkning, og saa kom i 79 *Et Dukkehjem*; denne Bombe sprang med stor Larm; saaledes ogsaa flere af de efterfølgende. De skulde skræmme, og de have skræmmet. Virkningen er øjensynlig, og der er nu stort Liv paa mange af de tidligere døde Punkter. Mangfoldige af de daværende «døde» ere vaagnede, medens paa den anden Side mange af de daværende «vaagne», ɔ: dem, der straks syntes at forstaa Digteren, ere gaaede op i et tomt og unaturligt Aandslivs Hovmod og dets golde Selvfortæren, hvorfor de, lige saa lidt som vi „konservative", have kunnet se, at Ibsens Arbejder altid have haft lige saa stærkt manende Ord til dem som til «de døde», og at, lige fra 75, da Digteren udsendte *Et Rimbrev*, Digtet med de bekendte Ord om «Lig i Lasten», have mange af Dramerne haft direkte Bud til Gudsfornægtere og Bekæmpere af den personlige Gud, samt til «Faunerne», enten disse saa ere atlaskklædte, eller de gaa i Vadmel som Grosserer

Werle og Ulfshejm, eller baske med Rovfuglevinger som Rebekka, Solness og Hilde.

I *Rosmersholm* (86) lader Digteren saaledes Gudsfornægteren ende raadløs og daadløs i Møllefossen trods alle hans gode og smukke Planer om at reformere Samfundet. Og lige fra 92 har Digteren vist, hvorledes Julian, Kristusbekæmperen fra Kejser og Galilæer, gaar igen i Nutiden: Bygmester Solness vil være ved Siden af Vorherre, «gøre det umulige ligesom han», siger Solness i Trods — han svimler og ligger knust ved Taarnets Fod. Dernæst er der Borkmann; han forlanger «Riget og Magten og Æren» — og ender som «Ulven i Bur». Og endelig nu sidst Rubek, Kunstneren i *Naar vi døde vaagner;* han mestrer de to foregaaende, sætter sig paa Vorherres Plads og fordrer Tilbedelse; baade han og hans Offer ende da, som de maa, i Taage og Sneskred, mens den «lille» Fru Maja, hvem Voldsmagten (Rovfuglen kaldes Rubek i Dramaet, og den samme Benævnelse bruges om Solness, ligesom Borkmann benævnes Ulv) frivilligt har sluppet, fordi den ikke kunde komme ud af det med Frejdighed og sund Sans, — mens Maja altsaa, saa ubetydelig hun end synes „Aandsaristokratiet“, har opdaget Goldheden i den statelige Professor Rubek, «Faunen» i den stoute Bjørnejæger og «Svinestien» i det besungne Jagtslot, men først og fremmest — Pointet i det hele — at hun selv har været «et dumt Pigebarn». Den «lille» Fru Maja kan vaagne, og hendes Erkendelse er ikke alene klar nok til at bringe hende til at indse sin tidligere Vildfarelse, men, i Modsæt-

ning til Irenes, tillige livskraftig og udholdende nok til at den kan bringe hende til at ville ud af Vildfarelsen. Deri ligger hendes Styrke, og derfor frygte vi ikke for, at hun skal blive stikkende i sin anden «Dumhed», Strejftoget med Faunen. Hun vil, som hun svarer denne paa Spørgsmaalet: «Og saa bagefter? — —» sige ham «pænt Farvel og Tak for Følget». —

Vækkelsen, siger altsaa det sidste Drama, er saa smaat begyndt, og dette vil atter, med et Ord fra *Kejser og Galilæer,* sige saa meget som at Menneskeaanden begynder at ville gøre Alvor af at «kræve sin Arv» — den rette og paa rette Sted — og «leve», leve som den rige Guds rige Ætling, der har Ret til et umiddelbart og personligt Forhold til sit Udspring og derfor baade Ret og Pligt til et rigt, skønt og lykkeligt Liv i Fremskridt og Udvikling, timeligt og evigt.

For Løftelsen af denne Arv har Digteren kæmpet hele sit Liv, og nu synes han at skimte, at Slægten begynder at ville det samme — denne Slægt, der ligesom Fru Maja er træt af det kolde og golde kunstige Aandsliv og der, ligesom baade Julian i *Kejser og Galilæer* og Maja i *Epilogen,* vel et Øjeblik drages af de «vidunderlige» Beretninger fra Faunens Verden, men umuligt kan finde Virkeligheden skøn; denne Slægt, der vel endnu som Maja famler i nogen Usikkerhed og ikke er helt borte fra farlige og vildsomme Stier, men som dog, atter ligesom Maja, ikke synes helt at have sat Mennesket til, idet den endnu har en Rest af sund Sans, af godt Hjertelag og af Villie,

en Rest, der gør, at den kan vaagne, kan komme til sig selv igen.

Men skal ikke Søvnen atter snarlig indfinde sig og vor Opvaagnen være halv ubevidst og uklar, da bør vi sikkert, hvad Retning vi saa end høre til, tage Skridtet helt ud og med Maja blive smaa nok til at erkende, at vi have sovet, og at det er vor egen Søvn og Dumhed og ikke noget andet, eller nogen anden, der har alle Skaderne paa sin Samvittighed.

Langt sundere end at kaste Skylden fra os vil det da være at lægge os paa Sinde, hvad den bekendte Franskmand Lavisse ganske nøgternt har udtalt for nogle faa Aar siden:

„Hvergang der fremkommer et Brud mellem to paa hinanden følgende Slægtled, maa det falde tilbage paa Opdragelsen, eftersom det er dens Sag at sørge for den nødvendige Overføring og Overgang mellem Fortid og Fremtid". — — — „Opdrageren maa leve i den samme Tid som de, han vil opdrage; han maa kende de mangfoldige Indflydelser, der kunne faa Indpas i de unges, ja allerede i Barnets Sjæl, og som i denne fremkalde en saa at sige forudfattet og instinktmæssig Mistillid, Modstand og Oprørskhed". — — — „Naar en Opdrager ikke ved Besked med, eller naar han foragter det, der udgør et Slægtleds særlige Karakter — — — saa har man ham mistænkt for blot at ville træde de gamle Spor, at være haardnakket konservativ, og han bliver saaledes ude af Stand til at værne de unge mod Illusionerne, ude af Stand til at føre den gode Sag og til at vinde Ungdommen for den".

Og den gode Sag, det er vel det, der er det blivende gennem alle Tider, det, der gælder for enhver menneskelig Sjæl. Opdragelsens ydre Maal og Midler derimod maa veksle med de forskellige Tider — Nutidens er, atter udtrykt med et Ord af Lavisse, „at udvikle frie Aander, der forstaa at styre deres Frihed“, eller, udtrykt med Ibsens Ord og hele Livsgerning, at kalde paa Sjælene.

Løsenet i den Ungdom, der er noget ved, og der har lært at tænke selv, er da allerede nu: Frihed under Ansvar. —

Men hvem er da Slægtens Opdragere? Mon ikke i eminent Forstand Forældre, Præster, Pædagoger, Digtere, Læger, Jurister, Filosoffer, samt Kongens og Folkets kaarne Mænd, alle disse, der paa Grund af den Stilling i Livet, som de selv har valgt eller taget imod, indtage en fremskudt Plads; men dernæst tillige **hver enkelt Mand og Kvinde?** —

Mon det derfor ikke vilde være virksommere, om enhver i den Generation, der nu harmes, greb i sin egen Barm og hellere end i uangribelig Storhed at skælde Ungdommen, indrømmede sin Medskyld, tog Ungdommen i Haanden med et: Lad os alle begynde forfra, gamle saa vel som unge, begynde paa bedre Grund, paa Ærlighedens Grund, paa Ansvarlighedens Grund.

Thi hvem tør sige, at den ældre Slægt staar ansvarsfri i alt det, der nu vækker dens Bekymring for den unge Slægt? Digteren med den altid aarvaagne Samvittighed tør det i alt Fald ikke. Ved en Fest til hans Ære (Kristiania 74) udtaler han bl. a.:

«Naar jeg ved festlige Lejligheder har fornummet Mindelser som Dyret i Bjørnetrækkerens*) Hænder, saa er det nærmest, fordi jeg selv har staaet medansvarlig i en Tid, der begrov en dejlig Tanke under Sang og Klang». — Og senere i samme Tale: «Hvo er den Mand iblandt os, der ikke nu og da har følt og erkendt i sig en Modsigelse imellem Ord og Handling, imellem Villie og Opgave, imellem Liv og Lære overhovedet? Eller hvo er den iblandt os, der ikke, i alt Fald i enkelte Tilfælde, egoistisk har været sig selv nok, og halvt anende, halvt i god Tro har besmykket dette Forhold baade for andre og for sig selv»?

Den samme Tanke gaar igen i Begrundelsen til det lille Vers, der staar som Motto over nærværende Arbejde og er af senere Dato; der udtaler Digteren, at ingen tør regne sig selv helt ansvarsfri lige over for sin Tids Almensynder. — Og er ikke dette netop det rette Standpunkt? Det Standpunkt, der først egentlig giver den, der optræder revsende, baade Myndigheden og Retten til at revse? — Ikke at enhver har givet grov Forargelse, men Svaghed, Mangel paa Blik for Tidens Krav; eller Sløjhed, Fejghed og andre negative Rariteter have ikke lidet paa deres Kappe. — Men hvor mangen ligefrem Forargelse kan der ikke desuden være givet Ungdommen? Naar Gudsfornægtelse, moralsk Afmagt og faunagtige Udskejelser f. Eks. blive fremtrædende i et Slægtleds Literatur, saa kan man være temmelig

---

* Se Digtet *Mindets Magt.*

vis paa, at disse stærkt have stukket Hovedet frem i det nærmest foregaaende Slægtleds Liv; og naar dette har kunnet ske, faar man en stærk Mistanke om, at de have gaaet paa Hosesokker allerede i det Slægtled, der gik lige forud. Saaledes ere jo Slægtledene kædede i hinanden, at «Giftblomsten» oftest først springer ud i det tredie Led.

Lad os engang se Digterens Syn paa Almenlivet i 50—60erne, den Tid, hvortil nogle af Rodtrevlerne fra Nutidens «Giftblomst» synes at række:

Den embedsmandsmæssige, nivellerende Provst i det dramatiske Digt *Brand,* han, der holder paa, at «Liv er et og Tro et andet», siger om Præsten Brand:

«Hør ham ej; han har ej Tro
som det sømmer sig en Kristen!»

og dertil svarer Brand:

«— — der nævnte du just Bristen,
Bristen for os begge to,
Bristen for det spredte hele!
Troen ejes kun af Sjæle —
peg paa en, som er en Sjæl!
Peg paa en, som ej har kastet
bort sin egen bedste Del,
der han famled, der han hasted!*) — — —»

---

*) Under Napoleons Ophold paa St. Helena faldt Talen en Dag paa de forskellige Verdensriger og deres Fald — ogsaa Napoleons eget Rige var Genstand for Drøftelse. Pludselig vender N. sig til en i Kredsen og siger: „Men Jesu Kristi Rige, hvad mener du om det?“ — Med nogen Forlegenhed kom Svaret: Sire, det har jeg virkelig aldrig haft Tid til at tænke over.

Her som overalt gaar Ibsen til Skadens Rod og taler dernæst om, hvor letsindigt Mennesket omgaas med sit oprindelige Guddomspræg:

«Først I Præget af jer slider,
lever jer til Tobens-Dyr, —
saa til Naadens Port I tyr,
søger Gud som Invalider!
Derfor maa hans Rige ramle.

Her have vi altsaa, som senere i *Kejser og Galilæer* Profetien om det, der maatte komme, Nihilismen. Men saa hedder det videre — thi det stod jo til Mennesker selv at hindre Profetiens Opfyldelse —:

«Kun med Blodets friske Sprøjt
gennem alle Sindets Aarer
han dig til sin Arving kaarer!
Kun som Barn du Riget vinder;
did faar ingen ind sig lirke.
Kom da baade Mænd og Kvinder,
mød med friske Barnekinder
frem i Livets store Kirke! —»

Men det blev ikke forbi med «Lirkeriet»; der mødtes ikke frem med den «friske Barnetro», den, der har Evne til at forvandles til «frejdig Mandetro», og **derfor** har Slægten maattet bøde.

I *Kærlighedens Komedie* finder Digteren aabenbart, at en Del af Skadens Rod stikker i den romantiske Periode med dens bestikkende halve Sandheder. Han river næsten med Vold Falk ud af hans æstetiske Rus og planter ham midt i Livet. Ogsaa i tidligere Arbejder træffer man Ibsens Syn for Roman-

tikens Farer: «Ej var Døden saa [ɔ: saaledes] i min Faders Kvæde», citerer G. Brandes i sin Bog, *Henrik Ibsen, 1898, tredie Indtryk;* og Digteren forfølger disse halve Sandheder gennem alle følgende Værker. Saaledes reddes vel Falk, men halvt om halvt ved et deus ex machina-Træk, ud af alt det, som han i manglende Selvkritik har gennemheglet de andre for, medens Per Gynt gaar til de yderste Yderligheder af romantiske og æstetiske Løgne, Helmers lider Skibbrud paa Æstetiken, og Hedda Gabler, der ikke rummer en Smule andet end den, gaar til Bunds.

«Dog», har Digteren etsteds sagt,

«stiger der Pest af den svampede Bund
da varsler det mod Foryngelsens Stund —»

Haabet slipper han aldrig! Trods alt hvad der siges, vil man engang blive nødt til at indrømme dette; og ligeledes dette, at et saa levedygtigt Haab som Ibsens maa bunde i en levende Tro.

De gamle Grækere havde et dybsindigt Sagn om Havguden Neptuns Søn, den mærkelige Proteus. Der fortælles, at han snart viste sig som Ild, snart som Vand, snart som Dyr og snart som Plante, men at han dog tilsidst for dem, der med stærke Arme holdt ham fast under enhver Forvandling, viste sig i sin egen Skikkelse og aabenbarede dem det sande.

I sin egen ivrige Sandhedssøgen er Ibsen bleven vor Tids Proteus. Forstaas han vanskeligt, turde Fejlen maaske ligge deri, at vi ere noget langsomme i Væksten. Men desuden er det jo et fra Historien saare velkendt Fænomen, at en Storaand ved sine

Arbejder i længere Tid selv maa have gennempløjet Jordbunden og forberedt Gemytterne, før den forstaas, idet det netop er Storaandens Gerning at pege paa det vordende, paa det, for hvilket det snart virkelig optagne, snart overfladiske, men altid travle Hverdagsliv skygger, medens det dog ligger i Tiden, dels som en ubestemt Længsel, dels som en Modstand. Først lidt efter lidt — og dette Forhold er jo ganske naturligt, om det end ikke er heldigt — vækkes den almene Sans for hvad der kræves fremmet, forvandlet, og hvad der maa af Vejen som udslidt. Men da bliver det ogsaa de Mennesker, der vare ærligst i det gamle Arbejde, som, om end de fore vild, eller om end Arbejdet var nok saa beskedent, komme til at udgøre den Jordbund, hvori det nye gror den sikreste og sundeste Vækst; og at Liv i det store er skønt, det er sikkert, men at

«Liv i det smaa kan ogsaa være smukt»

er ligesaa sikkert, selv om det kun er en Styver (Kærlighedens Komedie), der udtaler disse Ord.

A. Schack anker over Dualismen hos Digteren; men Ibsen har en Dualisme, der er ægte nok. I alle hans Arbejder er Striden standende; overalt er der Brydning, og denne Brydning, der skal staa til Verdens sidste Dag, den betegner Digteren som en Sag, der vedkommer hvert enkelt Menneske. Brydningen staar imellem det himmel-

baarne og det jordbundne i Mennesket*); og fra sin første Digtning lige til Dato har Ibsen vist dels Undergangen, ɔ: et forspildt Jordliv, hvor ikke det himmelbaarne gaar af med Sejren, dels Forraadnelsen, eller den udhulede Form, hvor man blot lader sig lede af ydre Forhold, af mødende Begivenheder. Dels ogsaa, som i *Brand*, Forvildelsen, hvor man tror at kunne og skulle gøre alt selv.

En anden „Dualisme“, om man endelig vil, findes ganske vist ogsaa hos Digteren, denne nemlig at have et meget skarpt Blik for Skaderne, Manglerne, og et meget forstaaende Syn paa det stakkels syndige Menneske; men dette skulde vel kristne Mennesker mindst af alt bebrejde Digteren?

Ibsens Arbejder gøre paa en ganske ualmindelig Maade Indtryk af at være byggede over selve Guds Ord, ikke paa nogen Maade doktrinært, men saaledes at forstaa, at Digterens egne, ualmindelig rige Sjæleerfaringer og hans Iagttagelse af Livet rundt om har sagt ham, at her var Sandheden; — han har tænkt og han har søgt, og man føler, at hans Bibellæsning har været ham en Støtte og et Korrektiv, saa at han paa lignende Maade som Paulus har fundet Skriften „nyttig til Overbevisning, til Rettelse, til Optugtelse i Retfærdighed“. Og i dette Digterens Standpunkt ligger sikkert Aarsagen til det betagende, som saa mange søgende Mennesker finde og stadigt have fundet ved disse mærkelige Arbejder,

*) «Vi er da Jordmennesker alligevel» siger Rita i *Lille Eyolf* (1894) «Vi er lidt i Slægt med Hav og Himmel ogsaa, Rita —» svarer Almers.

selv om de ikke helt forstodes. Ibsens Maalestok er det absolute, mens vi dagligdags Mennesker som oftest holde os til det relative.

Ibsen er derfor som Digter kommen til at betyde Religion, men Religion paa en anden Maade, end dette Ord almindelig opfattes, ikke som noget særskilt, noget, hvorom der tales, prædikes, men som den store Livsmagt, der skal gennemtrænge, forklare og løfte de tvende andre Livsmagter, Poesi og Filosofi, saa at der af dem alle tre fremkommer en Enhed, et Liv i Skønhed og Sandhed — et Guds Rige paa Jorden. (Se *Brand*, *Kejser og Galilæer* og Talen i 87 — Norsk Forfatterleksikon.)

Man skal vanskeligt finde nogen, der er bedre hjemme i den hellige Skrift end netop Henrik Ibsen; har man først faaet Øje derfor, kan man ikke undlade at se, at alle hans Arbejder have den som Baggrund. Men Teolog i almindelig Forstand er han ikke, lige saa lidt som han er nogen direkte Moralprædikant. Fremfor alt er han som før bemærket ikke doktrinær. Ironien er hans Hovedfelt; den er tillige et af hans Vaaben, og han har Ret til at vende Skarpsiden til, thi han er vel bevandret i dens Anvendelse paa sig selv, dybtgaaende som han er i sin Psykologi. Men han er ikke, som Schack mener det, bleven stikkende i det negative; dette er ham kun et Middel til at vække af Døs og til at fremkalde Udvikling.

Som Digteren selv forsker, vejer og maaler, saaledes har han vækket andre til Eftertanke, til Selvsyn og til Selvkritik. Han har revet os ud af Flokken

og stillet os enkeltvis til Belysning for os selv, til Erkendelse af Skyld, af Oprejsning og af deraf følgende Ansvar. Ideligt har han anstillet Lødighedsprøver: enhver falder eller staar ved sit eget Værd, dette Værd, der paa den ene Side tit syner saa stort udadtil, mens det dog i Virkeligheden er ringe eller intet; — eller som paa den anden Side for overfladiske Øjne er lig Nul, maaske endogsaa tilsmudset, men som dog, naar det kommer til Stykket, har i alt Fald noget af det ægte Præg.

Man stille blot forsøgsvis to saadanne Skikkelser sammen som Hedda Gabler i Dramaet af samme Navn og Gina i *Vildanden*. Hvem er den mest tilsmudsede af de to? Den udadtil, i Verdens Øjne saa beundrede og korrekte Verdensdame, der i dristig Fordringsfuldhed faar hele sin Omgivelse til at neje sig for hendes sjælløse Person, eller den stakkels nøjsomme og flittige Fotografkone med den ikke pletfri Fortid, hun der ikke kan stille sig selv lavt nok — hvem af de to? spørger Digteren sin Samtid.

Generalsdatteren staar ikke i Hjerteforhold til nogetsomhelst i Himlen eller paa Jorden, hverken i Fortid, Nutid eller Fremtid, — ikke til Løvborg, ikke til Ægtefællen, ikke til det ufødte Barn — kun sig selv først og sidst, sit eget tilsmudsede indre Selv i den fine Skal, der for hende er bleven alt, saa hun tilsidst «ækles» over det «latterlige og lave, der lægger sig som en Forbandelse over alt det, hun bare rører ved». Hun har end ikke Anelse om Sammenhængen eller om, hvor hun skal søge Grunden

til sin fortvivlede Sjæletomhed — er kun et vandrende Lig.

Fotografkonen, hvis hele Tankesæt vel ikke er mere udviklet, end at hun i sin Fortid ikke ser andet end «disse gamle Intrigerne, som hun næsten har glemt» — thi hendes Følelse overfor Mand og Barn er ægte — hun «tar i» baade naar det gælder de levende og de døde; og hun, der ikke lægger Mærke til Mandens Anmasselser overfor hende selv, taaler ingen Anmasselser, naar det gælder Vorherre. Da Hjalmar efter Barnets Død truer mod Himlen:

«Aa du deroppe —! Hvis du er da! Hvi gjorde du mig dette!»

hører man Ginas stilfærdige:

«Hys, hys, du maa ikke anmasse dig saa fælt. Vi havde vel ikke Ret til at beholde hende, kan jeg tro.»

Ja, Ibsen forstaar at flytte Grænseskel og at tumle med Værdibestemmelser. Som sin Herre og Mester spørger han kun om Menneskesjælen i ethvert Menneskehylster, og ikke om Hylstret selv. Tag den korrekte Helmers i *Et Dukkehjem* og den alt andet end korrekte Krogstad i samme Drama. I hvem af de to slaar det varmeste Hjerte, i hvem af dem er der mest Sjæl? Ja nu, 21 Aar efter, er der vist ikke mange, der ved en alvorlig Gennemlæsning af Stykket er blinde for, at Helmers fra Scene til Scene, gennem egne og andres Repliker er fremstillet som et Menneske, hvis moralske Rygrad er den absolute Egoisme, ihvor maskeret den end fremtræder. Men ligesom Helmers selv tror sig retskaffen, kærlig, moralsk, religiøs, saaledes fremhævedes, ved Stykkets

Fremkomst, af de fleste Mennesker hans fortræffelige Egenskaber. I den almindelige Debat dengang gjaldt det: Hvem har Ret? Nora eller Helmers? — At Helmers i det hele og store var en Stadsmand faldt det kun faa ind at benægte, og om end Datidens æstetiske Autoritet herhjemme, G. Brandes, ikke er blind for hans Egoisme, saa skriver han dog:

„Det fine og store i et Dukkehjem var især, at Ibsen havde indrømmet Ægtemanden saa meget. Hvad havde Ibsen ikke indrømmet denne Mand! Han er en grundhæderlig, punktlig, retskaffen Mand, en fortrinlig Husholder, øm over sin Selvstændighed over for fremmede og underordnede, en trofast Ægtemand, en streng og kærlig Fader, en godhjertet og æstetisk dannet Mand o. s. v.“

Men denne Maalestok er ikke Digterens; hans Maalestok er som før nævnt det absolute. Derfor spiller, i Et Dukkehjem som i de andre Ibsenske Dramaer, Figurernes indbyrdes Ret og Uret ikke nogen Rolle for Digteren selv. Det er ikke dette, han vil have afgjort, for der er her som overalt Uret, endogsaa megen Uret paa begge Sider. Det er da ret uheldigt, at det netop er denne indbyrdes Ret og Uret, der af gammel Sædvane altid staar for os som det vigtigste: der maa dog være een, der staar med Palmer i Hænderne! — Nej, siger Digteren, thi i absolut Forstand er der aldrig nogen, der staar med Palmer i Hænderne, og denne gamle Sandhed trænge vi til at faa ind paa Livet af os, slappe som vi ere.

Fra og med Et Dukkehjem giver Ibsen os da

overalt kun svært skrøbelige og syndefulde Mennesker, akkurat som der leves i den overfladiske Verden. Og syner en engang statelig, som Helmers f. Eks., da er det ikke absolut Digterens Fejl, om vi lade os narre — Grunden kan bl. a. findes i vor relative Maalestok.

Men spørger man om, hvor Digterens Sympati skal søges, ja da bliver det aabenbart hos dem af Skikkelserne, der i højeste Grad har Villie og Evne til at erkende deres egen Ringhed og til at udvikle Sjælelivet, det være sig nu Hoved- eller Bipersoner. Oftest er det de i „Intelligensens“ eller „Fornemhedens“ Øjne lavest stillede, Maja f. Eks. i *Naar vi døde vaagner*, hos hvem Digteren finder den naturlige sunde Sans og en modtagelig Jordbund; ogsaa hos Nora i *Et Dukkehjem* findes en saadan; hun har bl. a. dog hele Tiden, trods alle sine Fejl, haft Følelsen af, at Elskov i sig maa rumme Kærligheden, naar der skal være Tale om et sandt og kysk Ægteskab. Helmers derimod kender kun Elskov og er derved fuldt tilfredsstillet; at han ikke har saa meget som en Anelse om sin egen Ringhed er indlysende. Havde han blot engang for Alvor og i Ærlighed stillet sig selv, den æstetiserende og embedsmandsmæssige Bankchef, ved Siden af den fra Digterens Haand saa aabenlyst gennemheglede Per Gynt, saa var Opdagelsen maaske falden ham lettere. Men Anelser ligger nu engang hverken for Helmers'er eller for Hedda'er, der alle, i mer eller mindre ubevidst Selvbeundring og Selvbedrag, gaa omkring og tilrane sig andres Beundring.

I *Per Gynt* har Digteren de satiriske Briller paa og maler med stærke Farver; i *Et Dukkehjem* er Ironien det fremherskende. Og skønt man i begge Tilfælde tilsyneladende har sagt „Hus forbi“, saa har dog intet af Arbejderne været helt uden Virkning; men saa meget har Ibsen altid været forud for sin Samtids Opfattelse af det etiske, at den fulde Virkning endnu hører Fremtiden til. — Men hvorom alting er, for Digteren selv har en Helmers vist næppe nogensinde haft større Værdi end «Fanten», «Skrønemageren», «Sir Peter'»en m. m. Per Gynt; de ere dannede over samme Læst. Man anstille blot, som et ganske enkelt Forsøg, en Sammenligning mellem Helmers' Forelskelse i og Opfattelse af Nora, hans «Lærkefugl», «Egern» m. m., og Per Gynts Forhold til Anitra, der skal gøres til «Houri i Paradiset», og man mærke sig et Par Strofer som disse:

«— — Derfor er det godt i Grunden
med det tomme Pandehvælv.
Har man Sjæl saa er man bunden
i Betragtning af sig selv.
— — — — — — — — —
Jeg tar Plads i Sjælestedet
og forøvrigt — status quo!»

Er ikke Helmers ganske af samme Mening? Han vil, efter Katastrofen som før denne, være Noras «Samvittighed og Vilje», men forøvrigt — status quo. Og status quo er, for Helmers som for Per Gynt, «Sultanstævne og babylonske Haver». — Og, som i dette Vrængebillede af „Kærlighed“, saaledes kunne Linierne drages videre hvad „Moral“

og „Religion“ angaar; disse ere ikke en Smule bedre befæstede hos Helmers end hos Per Gynt. Man anstille selv Forsøget! — Tag Stadsklæderne af Helmers og Per Gynt staar der.

Det er i det hele utroligt, hvor meget vi af Hedenskab og Jødedom have trukket med os ind i Kristenheden; — Ibsen belærer os fortræffeligt derom, og en af Grundene, siger han i sit ejendommelige Sprog — dette, der gaar ud paa at vise Afstanden mellem Idealet og Virkeligheden — en af Grundene er denne, at Kristenheden som Helhed endnu aldrig har holdt Pindse. Digteren forstaar hvad der vilde komme ud af at holde Pindse — i *Per Gynt* lader han «Kirkefolk» paa Skovstien synge:

«Velsignede Morgen,
da Gudsrigets Tunger
traf Jorden som flammende Staal!
Fra Jorden mod Borgen
nu Arvingen sjunger
paa Gudsrigets Tungemaal.» —

Per Gynt, Almenmennesket, hører det, men kryber sammen i Skræk og siger:

«Aldrig se did! Der er Ørk og Øde». —

Lidt efter føjer han dog til:

«Jeg er ræd jeg var død længe før jeg døde». —

Endelig er Erkendelsen altsaa i Begreb med at bryde frem hos ham.

Det berettigede i «Kødets» og «Aandens Rige», (Udtrykkene ere fra *Kejser og Galilæer*) har Digteren altid været villig til at anerkende; men disse Rigers Voldsmagt har han forlængst dømt: med rene Ord i det mægtige Dobbeltdrama Kejser og Galilæer, og ad negativ Vej i alle sine senere Dramer, der med stedse stigende Styrke forlange et varmt og frugtbart Hjerte- og Sjæleliv, i Stedet for et Liv udelukkende i «Kød» eller «Aand», disse der snart i Forening, snart hver for sig til Tider ikke ville sideordne sig, men forlange dels Overtaget, dels Eneherredømmet, men som derfor ogsaa med Naturnødvendighed, simpelthen som Virkning af Aarsag, maa ende henholdsvis i Forraadnelse (Hedda Gabler) i svimlende Fald, i stivnende Malmkulde og i sneskredfyldte Taager (Solness, Borkmann, Rubek).

Sidste Akt af sit Dissekerarbejde har Digteren forelagt os i *Naar vi døde vaagner.* Rubek er fuldstændig død, uigenkaldelig; han har dræbt sig selv, da han misbrugte sit Ideal og kun søgte sin egen Ære. — Ulfshejm er paa Vej til at dø, hvor spillevende han end for Tiden lader, (baade i Dramaet og i Livet); thi som Paafuglefjerene ere pillede af Ravnen, «Rovfuglen» Rubek, saaledes ere Faareklæderne komne af Ulven Ulfshejm, der ser sig selv opdaget som «Faun» og sit besungne Jagtslot som «Svinesti». Men med et Lig og med et Skræmsel blive vi vel engang færdige og sige derfor som Digteren med Majas Ord:

«Aah! hvor guddommelig let det kendes at vaagne!»

II

I *Kejser og Galilæer* hedder det: «Kødets Rige er opslugt af Aandens Rige, men Aandens Rige er ikke det afsluttende«; de senere Dramer fortælle, ad negativ Vej, hvad Digteren regner for det afsluttende: et rigt Hjerte- og Sjæleliv. Hvor dette mangler, der lader Digteren ethvert Køds- eller Aandsrige falde, det være nok saa stolt udviklet; og han afklæder den megen indbildte Herlighed, som vi alle — Kristne og Ikkekristne, Præster og Lægfolk — i vor Blindhed stadigt fristes til at bøje*) os for hos andre og ofte ubevidst eftertragte for os selv.

I det Rige, der udelukkende er «Kødets», er alt, hvad der udgaar fra Sanserne, simpelthen „Natur" og „Ret", hvor vildt det end ter sig. Den, der ikke respekterer dette Synspunkt, kan gaa hjem og lægge sig.

I det Rige, der udelukkende er «Aandens», er der kun Plads for „Overmennesker"; de mange Nuller ere dels den nødvendige Gødsel, dels den fremhævende Baggrund. Nu og da trækkes et enkelt Nul frem, sættes paa Piedestal en Stund, saa længe det kan «bruges»; ja, det naar maaske endog den Ære, at fremkalde «en velsignet Episode» for Overmennesket, men bagefter kastes det bort som «den døde Rest», som en udpresset Citron. (Se bl. a. *Kærlighedens Komedie,* hvor det hedder: «Jeg brød Blomsten —

*) Stærkt fremhævet i *Hedda Gabler,* hvor alle bøje sig for Glansbilledet Hedda.

lige meget, hvo der tar den døde Rest«. (Det samme er et af Ledemotiverne i *Naar vi døde vaagner* — Rubek har saa overmaade «let ved at glemme, naar han bare vil», ɔ: naar det passer ham).

I «det tredie Rige» derimod, det «der har sine levende Kilder under Adams Lund og under Golgatas Kors» kunne alle faa Lov at leve, den mindste som den største. Der er Ensidigheden ophævet og der kan, som Digteren mange Aar efter (i 1887) siger med Henblik paa Problemet «det tredie Rige» i *Kejser og Galilæer*, «Poesi, Filosofi og Religion komme til at gaa op i en højere Enhed, komme til at danne en Livsmagt».

Men denne Forening betragtes nu almindeligvis som umulig; og spørger man hvorfor? lyder Svaret: fordi man aldrig har set andet, end at disse tre Magter bekrige hverandre.

Mindes man nu ved slige Umulighedserklæringer lige over for denne «Kongstanke» i *Kejser og Galilæer* ikke uvilkaarligt Skules og Håkons Samtale om Norges Forvandling fra et splidagtigt Rige til et enigt Folk, hvor «alle skal være eet herefter, og hvor alle skal vide med selv og skønne at de er eet» —?

Fra at betragte Poesi, Filosofi og Religion som tre splidagtige Magter vil Digteren vække os til Erkendelse af, at enede kunne de blive til en «Livsmagt».

«Ugørligt»! udbryder Skule lige over for Håkons Kongstanke; «sligt melder aldrig Norges Saga om før».

Umuligt! udbryder man over for Digterens Kongstanke. Sligt melder aldrig Verdens Saga om før.

Men er Problemet godt og stort, hvad man ikke benægter, hvorfor da ikke fordre, at man straks og i fuld Klarhed giver sig i Kast med det som noget, der vedkommer enhver personlig, i Stedet for at henstille dets Løsning til „de sidste Dage" og disses Komme atter til en uendelig fjern Fremtid? Man ved dog, at hvad der synes meget fjernt, det betragter man i Almindelighed som sig uvedkommende, og en slig Betragtningsmaade fremmer ikke Energien.

Sættes Maalet ikke højere end vi kunne sigte, saa er det berettiget; — og er ikke de høje Maal netop det Tiden trænger til? — Ret beset, er saa desuden denne Ening ikke netop det, som det bedste i de bedste Mennesker uvilkaarligt higer mod? Og er ikke «det tredie Rige» os lovet? Men hvad der er os lovet, det have vi baade Retten og Pligten at stile imod. — Da desuden alle tre, baade Poesi, Filosofi og Religion ere uopløselig og nøje knyttede til Jordlivet, skulde saa ikke, nu da Tanken engang er fremsat, deres Forening synes at være den naturligste Ting af Verden? Tilmed er det en historisk paaviselig Kendsgerning at de, adskilte, hyppigt gaa i Forfald, og at Menneskeslægten derfor ofte har haft Perioder henholdsvis af Raaddenskab, af Goldhed og af Fanatisme; i disse sidste er det, at der hos Oprørerne kan fremkaldes Ytringer som «at det ser ud som om Sønnen foragter Faderens Værk, og at det er for dette formastelige Vanvid at han prises saa højt». (Den frafaldne Julian).

Foren de tre, da kommer «det tredie Rige», og

i dette kan alt, hvad der er berettiget, hvad der duer, hvad der er af levedygtigt i de to andre Riger faa Lov til at udfolde sig i Skønhed og Ligevægt — Kød, Aand og Sjæl forenede i et Hjerteforhold. I dette Rige bliver Menneskeaanden saa rig, at den ikke finder sig selv fattig ved at erkende, at den ikke formaar alt af sig selv, og at den, for at blive til en levende Sjæl, maa være og blive i en direkte og levende Forbindelse med Gud. I dette Rige er der Udvikling indad, fremad og opad for den højeste og for den mest tarvelige Begavelse — denne sidste, som Aandsaristokraterne med deres tilranede Overmenneskeprivilegier aldrig vide, hvad de skulle stille op med og derfor beære med deres dybeste Foragt. I dette Rige kan man frit erkende sig for en Synder, fordi der er en Mulighed for «at hæve sig af Synden», som det hedder et Sted i *Ballonbrev;* der skal ikke altid dækkes over af os selv, thi er der en som dømmer, saa er der ogsaa en som opréjser; der falder man ikke hen i Dorskhed eller i tryg Sløjhed; der er en evig Higen mod Lys og Herlighed og derfor en evig Fremgang. Der endelig er den «Skønhed Tiden hungrer mod», som det atter hedder i det nysnævnte *Ballonbrev.*

Paa dette Rige har Digteren peget i *Kejser og Galilæer;* paa det kalder han i alle sine senere Dramer ved at vise, hvorhen vi føres ved ikke at leve deri. Paa dette er det, at han forgæves har gaaet og ventet, og paa dette fæster hans langsynte Spejderøje sig nu endelig med Haab om Opfyldelse, idet han ser det røre sig rundt om i Landene, skønt

alt, for almindelige Øjne, endnu ser broget nok ud. Og i dette sit langsynte Haab sætter han nu, ved sin Epilog *Naar vi døde vaagner*, endelig et Punktum før den negative Digtning. — Men vil man forstaa selve dette Punktum, maa man vel huske paa, at Dramaet i sin Egenskab af Epilog til de 20 Aars negative Digtning endnu maa høre med til den negative Retning, og at den eneste Forskel, der i Formen kan være paa dette og de foregaaende Arbejder, er denne, at her uddrager Digteren selv det positive — skønt atter i negativ Dragt: «Naar vi døde vaagner», hedder det, «saa ser vi — — at vi aldrig har levet.«

Thi det døde Sjæleliv, det kolde Aandsliv og det bryndefyldte Kødsliv er ikke Liv — ikke Liv for den gudfødte Sjæl.

Men skal Erkendelsen af dette, ikke at have levet, nu ikke af os føles som noget «uopretteligt» noget knugende, knusende, som det føltes af Irene og Rubek, (og fra hvilket de begge til allersidst i «Lidenskab» og med Vold ville bort), da maa vi med Fru Maja «aande ud af fuldt Bryst» og føle vor Opvaagnen som en «guddommelig Lettelse», der har en virkelig frigørende Evne.

Efter A. Schack er Ibsens Livssyn imidlertid et helt andet. Digteren bliver identificeret med Solness, for ikke at tale om Rubek i det sidste Drama; med denne skal Ligheden være slaaende.

At Ibsen har tillagt samme Professor Rubek adskillige af de Træk, hvormed mange have behaget at udstyre den Karikatur af ham selv, som det sidste Tiaars totale Uforstaaenhed herhjemme har dannet, er iøjnefaldende nok. Men man er sikkert i høj Grad paa Vildspor, naar man betragter dette som andet end et lille drilagtigt Udslag af Digterens Humor. — En god Samvittigheds Pagt med Gud giver altid et overlegent Syn. Han ser, at der paa mange Punkter er Liv og Røre rundt om i Landene, saaledes for her blot at nævne eet Eksempel, den frejdige, indenfor lovlige Grænser holdte Hævden af Retfærdighed uden Parti-, Religions- og Personsanseelse, kun for at hævde Ret og Ærlighed, som en lille Skare modige Franske i de senere Aar har gjort sig til Talsmænd for — saa har han da naaet sit Maal, Vækkelsen, «Menneskeaandens Revoltering», og er tilfreds, uanset om det af de færreste, midt i Døgnets Larm som vi staa, erkendes, at ingen har givet vægtigere Bidrag til opvaagnende Liv og til frit og uhildet Blik paa Tingene end netop Ibsen.

«Europa er voksent og vaagen er Tiden», skrev Digteren engang. Ja, i „Europa" erkendes han af mange som Foregangsmanden; og mens Nietzschianismen — med forskelligt Navn i forskellige Lande — nu ligger i de sidste Krampetrækninger, fordi den er negativ ikke alene i sin Form, men ogsaa i sin Grund, saa bliver Ibsen staaende, thi hos ham har det negative altid haft sin Grund i en mægtig Positivitet.

Prøver Aanderne hedder det med Rette, eftersom der er saa mange falske Røster. Men da Liv er idel Udvikling og Forvandling burde de vel prøves i Forhold til den evige Sandhed og ikke i Forhold til skiftende Tiders skiftende Dogmer, Former og Idealer (disse i *En Folkefjende* saakaldte kortlevende «Sandheder»). Det er dette mange af os have forsømt lige over for Ibsen. I Stedet for med uhildet Blik i Digterens egne Arbejder, de tidligere og de senere, at finde den Mand, der aldrig svigter sit Kald, men røgter sin Gerning som han maa og skal, ere mange Mennesker ved ideligt gentagne, løsrevne og derfor ofte misvisende Brevcitater, offentliggjorte af G. Brandes, komme paa den Tanke at G. Brandes og Henrik Ibsen saa omtrent betyder det samme.

Men se vi nøjere til, erfare vi, dels at Perioden for Samarbejde i egentlig Forstand hovedsagelig falder i Slutningen af 60erne — fra den Tid skriver sig den ovennævnte engang saa meget omtalte Ytring om Menneskeaandens Revoltering — og dels viser det sig at Digterens og Æstetikerens Gerning efter den Tid stedse har fjernet sig mere fra hinanden, idet den første aldrig har «revolteret» imod Gud eller mod selve Kristendommen — tværtimod — men kun mod Menneskeværk, ɔ: alt hvad der kunde hæmme den fribaarne Menneskeaands Udvikling og Fremskridt paa den Bane, Gud selv har anvist den.

At bedømme en samtidig Digter af Ibsens Art er vistnok meget vanskeligt; men da han nu næsten har levet længe nok til at kunne betragtes historisk, lettes Forstaaelsen. For mig kom der Traad i hele Digtningen, da jeg først havde faaet Øje paa Ibsens Syn paa Mennesket som den levende, personlige Guds «Ætling» (Udtrykket er fra *Brand*), ikke som noget forbigaaende og kun gældende enkelte udvalgte, men som noget, der fastholdes gennem hele hans Produktion og som gældende hvert eneste Menneske. Overalt stødte jeg under den Omlæsning, som jeg derpaa foretog af alle Værkerne, paa en stærk etisk Personlighed, hvilende paa en dyb og aandelig Opfattelse af de religiøse Sandheder, uafhængig af al Teologi, kun holdende sig til Kristi egen Forkyndelse. Som Kristus ideligt revser Uaandeligheden, ikke alene hos de skriftkloge, men ogsaa hos Disciplene, saaledes ogsaa Ibsen. Thi Kristenheden har en Skat at værne; derfor svinger han Tugtens Ris hyppigt og stærkt baade over Kirke og Menighed paa samme Tid som han viser, at Hedenskabet maa falde — baade Oldtidens og det moderne — falde, fordi det ikke kan staa. — At Digteren lader dets Fald ske med en vis Honnør, ligger sagtens deri, at han ofte har fundet det i Besiddelse af en større Kraft end den, der til de givne Tider har været til Stede indenfor Kirke og Menighed. Men, falde maa det: ingen kan i hele Ibsens Digtning paavise det Sted, hvor han lader Hedenskab eller Vantro sejre. I *Kongsemnerne* og i *Kejser og Galilæer* viser han derimod Kristendommens

Sejr, og dette kunde Digteren gøre, fordi disse Dramer vare dels Fortidsbilleder med en fuldbyrdet Kendsgerning, dels Fremtidsbilleder med et glad Haab. Men at Digteren, da han fandt det nødvendigt at skride til Bygningen af Samtidsdramer, ikke har kunnet skildre Kristendommens Sejr i det almene Liv er da ret naturligt: saa længe han i Samfund, der bære Kristennavn, ikke ser Kristendommen ført ud i Livet, saa længe maa han tie med Sejren, thi vi have med en Digter at gøre, der føler sig i en stor Herres Tjeneste; han vil og skal noget; derfra hans uryggelige Fasthed, derfra ogsaa hans Myndighed og derfra endelig ogsaa hans opladte Øje og Øre. Det betroede Hverv, «at rejse Folket og bringe det til at tænke stort», (Ytringen er fra 66) maa og skal røgtes; gaar det ikke paa den ene, saa maa der tages fat paa den anden Maade.

Og han fandt ikke det gik. Digteren har været som en Diogenes, der har gaaet og lyst efter Mennesker her i disse mange kristne Samfund. Det begyndte han tidligt paa — «Peg paa en, som er en Sjæl!» hedder det i *Brand* — og i sit Haab og sin Forventning om at se dem dukke frem siger han i December 1870:

«Indtil da jeg i min Stue
gaar med Handsker af Glacé;
indtil da jeg søger Fredning,
Digter fornemt paa Velin;
det vil harme Godtfolks Slæng,
jeg blir sagtens skældt for Hedning —*).

---

*) Ja, herpaa har Forf. af nærværende Arbejde adskillig Bekræftelse, endogsaa sort paa hvidt.

Men jeg har en Skræk for Sværmen,
vil ej stænkes til af Bærmen,
vil forvente Tidens Nærmen
i en pletfri Bryllupsklædning.»

Men det trak ud med «Tidens Nærmen». I 10 Aar (fra 69 til 79) gaar han «med Handsker af Glacé», fuldender kun *Kejser og Galilæer*, som han har arbejdet paa siden 64, skriver enkelte Digte og Dramaet *Samfundets Støtter* og er forøvrigt kun spejdende fra Taarnets Tinde som Søster Anna i Eventyret.

Men Ventetiden blir ham for lang, han ser intet komme, «Glacéhandskerne» maa af, og han devoverer sig. Men hvad dette maa have kostet ham, derom faar man en Idé ved at læse Digtet *Uden Navn*; det er skrevet mange Aar i Forvejen og om en anden, men følgende Linier føles dog som dybt personlige:

«Kval, — og Stumhed! Kan I, Dværge,
fatte Ofrets fulde Vægt?
Ved I, hvad det er at sværge
Troskabsed paa fremmed Værge,
alt tilhobe for at berge
Skindet for en raadløs Slægt?»

Saaledes altsaa tidligere; men i 79 er Digteren naaet saa vidt, at han villigt kan bringe Offeret — det var jo ogsaa lidt mere end «Skindet», der skulde «berges for den raadløse Slægt». Med *Et Dukkehjem* begynder han da paa sine „Udklip“ af Livet; Bombe efter Bombe kaster han ind iblandt «de døde levende», som han kalder os i *Kejser og Galilæer*, og som han

allerede har haft Syn for i Skoledagene *). Nu skulde vi vækkes ved Vrangbilleder, vi som levede uden Kraft, vi som havde vor Kristendom som en Teori og ikke som en Livsmagt, vi som skød baade Evangelium og digteriske Storskikkelser ud af det daglige Liv, ikke i aabenbar Fornægtelse, men dels i Ligegyldighed, dels som noget uopnaaeligt, som noget, der virkelig er altfor højt til at drages ned i det daglige —

---

*) En af Ibsens Skolekammerater i Skien, senere Præst, gengiver i 1878 efter Hukommelsen følgende Stil, som Ibsen har skrevet i 14—15 Aars Alderen:

«Under en Vandring over Vidderne overraskedes vi af Nattens Mørke. Som Jakob fordum lagde vi os til Hvile med Stenene under vore Hoveder. Mine Kammerater slumrede snart; selv formaaede jeg ikke at sove. Endelig sejrede Trætheden over mig. Da stod i Drømme en Engel over mig, som sagde: Staa op og følg mig! — Hvorhen vil du føre mig i dette Mørke? — Kom, gentog han; et Syn vil jeg lade dig se, Menneskelivet i dets Virkelighed og Sandhed. — Saa fulgte jeg, med Banghed; og nedad gik det som over uhyre Trin, indtil Fjeldene buede sig over os til mægtige Hvælvinger, og derudenfor laa en vældig Dødningeby med alle Dødens og Forkrænkelighedens rædselsfulde Spor og Tegn: en hel Verden liglagt, sunket sammen under Dødens Magt, en afbleget, visnet, udslukt Herlighed. Over det altsammen — et svagt, dæmrende Lys, dystert som det, Kirkemurene og et hvidmalet Gravkors kaster over Kirkegaarden, i mere Lys, end de kunde give, de hvidblegede Benrader, som i uendelige Rækker opfyldte de dunkle Rum. En isnende Banghed kastede Synet over mig der ved Engelens Side: her ser du, alt er Forfængelighed. Da kom der en Susen som af de første svage Slag af en begyndende Storm, som et tusindfoldigt stønnende Suk, og den vokste til en hvinende Storm, saa at de døde bevægedes og strakte Armene ud i mod mig — — — og med et Skrig vaagnede jeg — vaad af Nattens kolde Dug — — —!»

Genfortælleren mindes den aandeløse Stilhed i Klassen, da Ibsen oplæste denne Stil; og at den har gjort Indtryk paa ham, er da tydeligt, siden han saa trofast har bevaret den i sin Erindring.

«Under Ugens Dage seks
haler I Guds Flag til Dæks,
og det er kun paa den syvende
at det ses mod Himlen flyvende!» (*Brand.*)

Den, der vil komme til Forstaaelse af Ibsen, maa ikke gaa udenom hans Digte. Vel ere nogle af disse ikke mere lettilgængelige end Dramerne, men har man dem først, da ere de til Gengæld i høj Grad oplysende; ret betegnende er ogsaa deres Rækkefølge, der ikke altid er den kronologiske. Her skal et enkelt af dem straks omtales: *Lysræd* 1859. Digteren taler først om det Mod, der særtegner Barnet om Dagen, i Modsætning til dets Frygt for Mørket, en Frygt, der dog ikke har sin Rod i andet end Eventyrets Spøgelser. Derpaa gaar han over til Omtale af det udviklede, vaagne Menneskes Frygt: Rædselen over selve Livets Spøgelser, en Rædsel, der ikke har noget med Natten at gøre, men tvært imod melder sig ved «Morgensolens Skin» — —

«Nu er det Dagens Trolde,
nu er det Livets Larm,
der drysser alle de kolde
Rædsler i min Barm.»

Og derfor forvandles nu den samme Nat, der for Barnet er et Skræmselsslør, til et Tilflugtssted for Digteren:

«Jeg gemmer mig under Fligen
af Nattens Skræmselsslør;
da ruster sig al min Higen
saa øruedjærv som før».

Og hvilken Higen? — Ja, med det foregaaende Vers for Øje og med Ibsens øvrige Digtning som Baggrund svinder vel enhver Tvivl om, at det er den Evighedshigen, der fornemmes af et Menneske med den stærke Følelse af sit eget Evighedspræg og med den store Smerte over at se Evighedsvæsener rundt omkring trave om i god Forstaaelse med Troldtøjet.

Slutningsstrofen

«Ja øver jeg engang et Storværk,
da blir det en Mørkets Daad» —

synes nu næsten en Profeti om Ibsens senere Gerning — truende og trøstesløse staa Ordene, indtil Øjet aabnes og vi lære at fatte den skjulte Mening. Thi som en «Mørkets Daad» staar paa en Maade Ibsens Digtning i den sidste Femtedel af Aarhundredet, men tillige som et «Storværk», der vil komme til at hedde: Fra Mørke til Lys, gennem Gaader til Klarhed. Med Ariadnetraaden — Ibsens Tro paa Mennesket som Guds Ætling — i Haand finder man ud af den Ibsenske Labyrint og havner hos en Digter, der ikke, som den ulykkelige Hovedperson i Kejser og Galilæer, ud af al sin «Higen» faar andet end det fortvivlede: «O Sol, Sol! hvi bedrog du mig!» men som

«drømmende sover,
hvor Farao drukned
og Moses slap over» — (se Digtet *Ved Port Said*),

fordi han, som Moses, aldrig slap Troen paa sin Gud og Frelser.

IBSEN—HOLBERG

I

En ung Mand bemærkede engang, da Talen faldt paa Dekadenceliteraturen: Det bliver ikke bedre, før vi igen faa en Holberg. — Maaske, svarede jeg, men den nye Holberg bliver da under alle Omstændigheder af en hel anden Art.

Dengang havde jeg endnu ikke haft Tid og Lejlighed til noget selvstændigt Ibsenstudium, beundrede vel de tidligere Arbejder, men vidste ikke ret, hvor Digteren vilde hen med de sidste, saa derfor tænkte jeg i det Øjeblik mindst paa, at jeg kort efter vilde finde, at den nye Holberg allerede længe havde levet og virket midt iblandt os.

Hvad vilde Ludvig Holberg? Ja, vi have hans eget Ord for, at han vilde moralisere og oprejse. Og hvad vil Henrik Ibsen? Han vil ialt Fald det sidste; det have vi hans Ord for. Men direkte at moralisere, derfor tager han sig vel i Agt; han ved, hvad «en tråkig Moralist» (et Per Gyntsk Udtryk) er værd i Nutidsøjne. Og han vil have alle i Tale, ikke alene de stokkonservative, der dog maaske af gammel Vane nok taalte en Smule Moraliseren, men ogsaa de moderne, ja selve fin-de-siècle-Menneskene, thi alle ere i hans Øjne Mennesker, og Mennesker gælder det for Digteren ikke at dømme, men «at rejse og bringe til at tænke stort». Denne sin «Livsgerning» har han altid for Øje. Og Kraften til at virke derfor? Ja den henter han fra «den

uryggelige Tro og Viden, at det er Gud selv, der har lagt den paa ham». (Ibsens eget Udtryk).

Vi staa altsaa baade for Holbergs og for Ibsens Vedkommende i Grunden lige over for en Præstegerning. Men Iklædningen er en anden end den sædvanlige, eftersom Digtere nu engang ytre sig paa en anden Maade end Kirkens Præster, naar disse da ikke undtagelsesvis selv ere Skjalde og Seere.

Da nu imidlertid hver Fugl synger med sit Næb, og da desuden hver Tidsalders store Aander have et forskelligt Indhold og tale et forskelligt Sprog, saa kan vel ingen ved Sammenstillingen af Navnene Holberg og Ibsen mene, at her tænkes paa en Lighed, der skulde kunne paapeges her og der i deres Værker — en saadan Lighed har jeg i alt Fald slet ikke søgt, om jeg end senere ikke har kunnet undgaa at se ogsaa en hel Del af denne. Men den Lighed, der, under Omlæsningen af Ibsens Arbejder underεet, uvilkaarligt slog mig, er denne, at begge Digterne have en ganske bestemt Hensigt med deres Arbejde, at begge aldrig slippe Formaalet af Syne og at begge netop derved opnaa at blive saa vidtrækkende, saa positive i deres Følger, trods alt det negative i Formen, som deres Gerning kræver og som deres særegne Aandsgaver har udmejslet.

Men saa snart man kommer til Maaden at arbejde paa, saa er man midt inde i Forskellighederne; og dette ligger dels i de forskellige Tidsaldre, dels afhænger det af de to Digteres forskellige Grundsyn. Dernæst er Holberg nærmest Satiriker, mens Ibsen nærmest er Ironiker. Den første vækker Latteren,

den anden Uroen — men netop denne Drivkraft er det, Ibsen vil have ind i vort Liv, ikke som noget blivende, men som en nødvendig Forberedelse til den rette Figørelse — denne Frigørelse, der er af en helt anden Art end den, som hævdes af dem, der fordre tøjlesløs Frihed for saakaldte „menneskelige“ Lidenskaber ɔ: det udelukkende jordbundne i os; eller af dem, som paa Sjælelivets Bekostning hengive sig til en raffineret Forherligelse af naturlige Drifter og af det menneskelige Legemes Skønhed og Kraft. Ibsen har et altfor højt Begreb om ægte Menneskeværd og rigt Menneskeliv til at gøre sig skyldig i saadanne Vildfarelser, som Strindberg nu i sin mærkelige Bog *Til Damaskus* synes paa Vej til at angre, belært af egne og andres sørgelige Erfaringer.

Strindberg „har villet gøre Menneskene glade“, siger han selv, og dette er jo i og for sig noget meget prisværdigt — han anviste blot en gal Vej —: Ond Samvittighed er noget fælt noget, det ved alle Mennesker; den forstyrrer Glæden, og derfor maatte den paa en nem Maade skaffes af Vejen. Strindbergs Opskrift kom da til at lyde saaledes: vi ere jordbundne, slet intet andet end jordbundne; det er vort Kald at følge alle vore Drifter, det modsatte derimod er Forsyndelse mod vort Kald. Lad andre længe nok kalde vort „glade“ Liv for Udskejelser og for Vampyrliv — vi have i Sinde med frelst Samvittighed at tage for os af Retterne.

Denne Teori synes at have vundet mange Tilhængere baade i Praksis og i Literaturen.)

Som den unge Skytte i Henrik Ibsens *Paa Vidderne* — maaske den af Ibsens Digtninge, hvor Ironien lige over for Overmenneskteorien er dybest — ligesom han skulde Strindbergs „glade“ Mennesker ikke ville vide af

«et Liv ej halvt — langt mindre helt,
et Liv i Synd og Anger delt» —

et saadant Halvhedsliv skulde ogsaa disse «træde under Fod» (Skyttens Udtryk), og for at dette kunde ske med frelst Samvittighed maatte baade Ægteskab og Himmel bort; og skulde der endelig være en Gud (Skytten taler om en saadan), saa maatte han da i alt Fald være efter ens egen Opskrift.

Saaledes har Ibsen aldrig villet og vil heller ikke nu. Men to saa væsentlige Forhold som Mands Forhold til Kvinde og Menneskets Forhold til Gud maa ikke forvrøvles, forsumpe; derfor tager han fat.

I *Kærlighedens Komedie,* i *Et Dukkehjem,* i *Gengangere* m. fl. finde vi en god Form, Ægteskabet, fyldt dels af Æstestik, Forfængelighed og Barnagtighed, dels af tom Overlevering og alskens Uhumskheder; derfor lægger Digteren her Indholdet blot.

I *Brands* Foged, Provst og Menighed, i *Per Gynt,* i I Del af *Kejser og Galilæer* samt flere andre Steder se vi Religionsformer, der ligesom have udtømt sig for hele deres dyrebare Indhold; derfor er det her Formen, det gaar ud over, Skallen, der slaas itu som uværdig til Kærnen, eller som for snæver for sit aandelige Indhold.

I *Kærlighedens Komedie* er Guldstads Kærlighed den, der kan ofre Længsler og Haab; Falks oprindelig den, hvorom Guldstad siger:

«— — — —. Glad jeg saa
den unge Kærlighed i Blomst at staa;
men denne Kærlighed, den stærke, kække,
den er det, som kan hendes Lykke knække».

Digteren vil i dette Drama blandt andet ramme en Pæl igennem den gamle Tale om at „Kærligheden" — i Betydning af Elskov

«— — — — efter frit Behag
kan trodse Vane, Nød og Sorg og Ælde.
— — — Hvad Elskov er ved ingen at forklare,
hvori den stikker, denne glade Tro,
at en blev skabt til saligt Liv i to —
se det kan ingen Mand paa Jord forklare.
— Men Ægteskabet, det er noget praktisk
og lige saa Forlovelse, min Ven —»

og saa vises det, her gennem Guldstads Ord, som senere praktisk i *Et Dukkehjem*, at Fallitten truer enhver Forbindelse, der kun grundes paa Elskov eller paa Æstetik. Guldstad slaar Falk med dennes egne Ord fra «Thevandsbordet» og sammenligner sluttelig den velbegavede, men egoistiske, selvsikre og hoffærdige unge Mands Tale med Jakob v. Thybos store Ord om «Brabantstriden».

Men lige saa lidt som Elskov alene er «solid» Grundvold for Ægteskabet, lige saa lidt er, atter efter Guldstad her og *Gengangere* med flere senere, «Fornuft» alene eller «Mynt» alene det, hvorpaa en lykkelig Forbindelse imellem Mand og Kvinde

kan grundes. Den virkelig bærende Grundvold, hedder det, er

«den stille hjertevarme Strøm
af venlig Agt, der kan sin Genstand hædre
saa fuldt som Jublen i en Ørskedrøm.
Den er en Følelse af Pligtens Lykke,
af Omsorgs Velbehag, af Hjemmets Fred,
af Viljers Bøjning mod hinanden ned — —;»

og af Falk høre vi sluttelig, at naar «Elskov er løst fra Længsler og fra vildt Begær», da bliver den en kraftig Løftestang for et Liv i Kærlighed og Daad, og, «øjner man Idealet bag sit Virke, da er man en ret Digter, hvad enten man færdes i Skolestue, Tingsal eller Kirke, i Højheds eller Ringheds Stand». —

Dersom der engang kommer til at foreligge en Skildring af Camilla Colletts Levned, da vil man sikkert i denne Forfatterindes Ungdomskærlighed og senere Ægteskab finde den Virkelighed, der har staaet som Baggrund for Digterens Udarbejdelse af Svanhilds Figur.

Men i øvrigt er Ibsen i *Kærlighedens Komedie* slet ikke saa lidt Holbergsk i Formen — hverken «Hønen» eller «Korporalstokken» mangler, ja der er mange andre Ligheder; men han lader sin Erasmus Montanus, den højtflyvende unge Æstetiker Falk, komme under Behandling af en Korporalstok, der har Bud baade til hans Erkendelse og til hans Villie; det er ingen brutal Afbankning, thi Stokken føres af saa forstaaende og saa kærlige Hænder som Guldstads og Svanhilds. Virkningen udebliver

da heller ikke, om end den kommer noget brat, omtrent som for den Holbergske Erasmus (man huske dog, at *Kærlighedens Komedie* er et Ungdomsarbejde) — og man forlader, eller føler i det mindste, at Digteren ønsker at man skal forlade, ikke alene Svanhild men ogsaa Falk med den Tro, at de ved Elskoven vakte skønne, stærke og varme Følelser smukt ville udfolde sig i begges Fremtidsliv, saa at «den Skat, Gud laante dem i Livsenshaven» ikke mistes «undervejs til Graven.»

At vise Ideen realiseret i sine Arbejder kan ikke betragtes som uafviselig Pligt for en Digter, og at skønne om Formaalstjenligheden af denne Realisation i Digterværket maa ganske overlades til Digteren selv — hvis han da er en ret Digter. At opfinde en deus ex machina i et Theaterstykke er en let Sag; men for Livet gælder ingen Recept, og at dets Indhold maa personlig udformes af hver enkelt, dette er en af de gamle Sandheder, som Digteren Ibsen stedse har fremdraget, og derfor har han aldrig undladt at pege paa Afstanden mellem Idé og Virkelighed — en Afstand, som han finder himmelraabende — samt paa Grunden til denne Afstand, det, at svigte sig selv som Menneske; og, ifølge Ibsen, gøres dette af enhver, der river sig løs fra et personligt Forhold til sit Udspring, sin Gud.

For 37 Aar siden har Digteren klart og for alles Øjne i *Kongsemnerne* fremsat sin Opfattelse af det etiske i Menneskelivet som hvilende paa en inderlig Overbevisning om, at et levende personligt Gudsforhold er det eneste der har bærende Kraft. Med

et saadant ere vi alle „udvalgte“ — «Kongsbørn» — uden det ikke andet end «Kongsemner», der oftest som Skule, Julian, Rosmer, Solness, Borkmann, Rubek, Irene og mange andre høste et forspildt Jordliv. «Stigen mellem Himmel og Jord», som Margrete synger om ved sit Barns Vugge, den er Hemmeligheden ved Håkons Kraft, som den var det i Julians første herlige Ungdom i Kapadocia. Håkon, Margrethe, Hirdpræsten og Sigrid repræsentere i *Kongsemnerne* det positive i Gudsforholdet, men ad negativ Vej vidner ogsaa hele Skules Liv om Betydningen af det personlige Gudsforhold: som det, for at bryde Kæmpens Kraft, i det græske Sagn gjaldt om at hindre ham, Kæmpen, i at komme i Berøring med sin Moder, Jorden, saaledes anvender Bisp Nikolas i *Kongsemnerne* al sin Kløgt for at hindre Skule i et direkte Forhold til hans Udspring, Gud.

Da *Kongsemnerne*, ved Siden af det meget andet det giver, tillige er at betragte som Svar*) fra Digteren paa den Indignationsstorm, som var fremkaldt derved, at man i *Kærlighedens Komedie* mente at se «et Angreb paa Moral og Ægteskab», er det berettiget at fremstille Digterens Standpunkt som jeg her har

*) Forstudier og første Udkast til det historiske Skuespil, Kongsemnerne, ere gjorte i 1858, men Udarbejdelsen blev lagt til Side for Samtidsskuespillet, Kærlighedens Komedie; det sidste blev trykt i 62, men udkom først Nytaar 63. Striden om det har altsaa staaet de følgende Foraarsmaaneder, og straks samme Sommer, i Juni, tager Ibsen fat paa Kongsemnerne, som han udarbejder saa at sige i eet Aandedrag, i Løbet af 6 Uger. (Jæger holder paa 6, Halvorsen paa 8 Uger).

gjort det. Og at Ibsen indtil denne Dag ikke har fraveget dette Standpunkt er mere end en Paastand; det kan eftervises af enhver, naar man først har faaet Øje derfor.

Hvad Ægteskabet angaar, da lyder Digterens Svar, at det staar i Kraft af «Guds og Menneskenes Lov» — Skules Ord da han endelig kommer til Besindelse*); og yderligere betegnes en Hengiven til Elskoven udenfor Ægteskabet som «Synd og Brøde». Her leverer Digteren altsaa Beviset for, at det ikke er Ægteskabet som Institution, ikke Formen, men Formens Indhold som han laster i *Kærlighedens Komedie* og de senere Ægteskabsdramer. I *Et Dukkehjem* f. Eks. (vel ogsaa i *Lille Eyolf*) se vi saaledes Formen misbrugt til «Sultanstævne og babylonske Haver», og i *Gengangere* er Formen fyldt med alskens Uhumskheder. I det ene Drama kommer Fallitten, fordi Helmers efter 8 Aars Ægteskab endnu kun kender Elskov, mens Kærlighed er ham et ganske fremmed Begreb; i det andet kommer den, fordi den almene Bevidsthed vil nøjes med den tomme Form. Og da nu Digteren, som Betingelse for sin Tro paa en Tidsalders Fremskridt, fordrer Selverkendelse, Klarhed og en Kommen paa det rene med Skaderne, mens det just er disse Betingelser, som han saa længe forgæves har søgt hos sin Samtid, saa have hans Samtidsdramer, der

---

*) I et senere Digt, *Forviklinger,* og i Dramaet *Lille Eyolf* kommer Digteren ind paa den Forvandling, som Elskoven efterhaanden maa og skal undergaa i Ægteskabet.

netop skulle gaa ud paa at afspejle Tiden, ikke kunnet indeholde ret meget opmuntrende.

De eneste Dramer med en Smule Lys i hele den lange Række Arbejder, hvormed Digteren nu i 20 Aar har foruroliget den civiliserede Verden, ere de, hvor de vildfarende selv, om end de ikke helt naa frem, saa dog begynde at skimte deres Vildfarelse: *Fruen fra Havet, Lille Eyolf* og *Naar vi døde vaagner.* Om det sidste Drama senere; her blot saa meget, at det netop er Selverkendelsen og Selvbekendelsen hos Mája, der gør, at man med Digteren fatter Haab om en lykkelig Udgang for denne, ɔ: for Ungdommen, for «det vordende». Irene har vel momentvis en klar Erkendelse, men til Frigørelse kommer hun ikke. Hvad de to andre Dramer angaar, da vil man, ved nøje at følge Gangen i Ibsens Digtning, se, at de ere en Frugt af, at hans Haab «har nyttet et Øjebliks Tro mellem Tvilene» som det hedder i Digtet *Langt borte*, (fra 75), men at hans ubestikkelige Ærlighed derefter atter har tvunget ham til «at slaa Porten i Laas», som det videre hedder i samme Digt, indtil han nu endelig efter sit eget Udsagn har i Sinde at lade den staa aaben, hvilket viser, at den langsynte Digter mener at se „Land forude“.

Saadanne Oplysninger om eget Tankesæt, som Ibsen har givet i *Kongsemnerne*, giver en Digter som han næppe mere end een Gang i sit Liv; indirekte har han derimod stadfæstet dem i hvert eneste Arbejde. — I nogenlunde direkte Berøring med Ibsen

kan man dog, som før antydet, nu og da komme igennem hans *Digte.* En levende, stærkt bevæget Sjæl dirrer gennem dem alle; de aande snart glødende Harme, snart dyb Sorg, snart Vemod og Længsel, snart haabefuld Forventning, snart atter dyb Skuffelse. Men hvad er det da, der sætter denne dybe Aand i saa stærke Svingninger? Er det personlig Modgang, er det egne Sorger, der saaledes i 1872 lægger ham saa stærke Ord paa Tungen som disse:

«Mit Folk, som skænkte mig i dybe Skaaler
den sunde, bitre Styrkedrik, hvoraf
som Digter jeg, paa Randen af min Grav,
tog Kraft til Kamp i Døgnets brudte Straaler, —
mit Folk, som rakte mig den Landflugtsstav,
den Sorgens Byldt, de Angstens rappe Saaler,
det tunge Alvorsudstyr til min Færden —
dig sender jeg min Hilsen hjem fra Verden.» —?

Nej, det er S m e r t e n, Smerten som den ansvarsfuldt bekymrede føler den. Og denne Smerte, der oprindelig gjaldt hans eget Folk som det, der laa hans Hjerte nærmest, den ere senere kommen til at omfatte a l l e Mennesker «rundt den vide Jord».

Men dette er en Smerte, der kun føles af den, der i sine Syner har været «Løftets Land», ɔ: G u d s r i g e t p a a J o r d e n, nær; af den, der ønsker at give sit Bidrag til dets Komme, men stedse forgæves søger det blandt Mennesker.

Weltschmerz! vil man sige; ikke andet end den gammelkendte Digter-Weltschmerz. Nej. Ibsens hele Digtning og hans hele Digterfysionomi godtgør, at det er en Smerte af en højere Art. Læs blandt

andet det sorgfulde Digt *Langt borte*, der fulgte paa hans glade *Sangerhilsen til Sverig*. Læs dem begge, og man vil forstaa.

Den, der engang for Verdens Øjne har klaret sit Standpunkt, saaledes som Ibsen har gjort det i *Kongsemnerne*, har Ret til fremtidig Tavshed i saa Henseende, hvis Tavsheden er ham naturlig. Digterens Opfattelse paa dette Punkt kan findes i de Ord, han lader den omvendte Hærfører Jovian udtale (i *Kejser og Galilæer*), da Kejseren bebrejder ham at være «traadt hvast tilbage», for at afryste en Draabe af det Vand, hvormed han, Kejser Julian, har skyllet Offerblodet af sine Hænder — «som om Kappen var bleven besudlet», siger Julian harmfuldt. Da har man følgende Ordskifte:

Jovian: Min Kejser, — det undgik dig altsaa ikke?
Julian: Var det din Tanke, at det skulde undgaaet mig?
Jovian: Ja, Herre. Thi det var en Sag mellem mig og den levende Gud.

Den saa tit og saa let misbrugte Ordbekendelse er altsaa ikke Jovians Sag. Men tiltrænges den, saa fører, som man ser, Frygten ham ikke til Fornægtelse, og med sin Gerning i Livet viser han sig til enhver Tid rede til at vidne.

Ogsaa kommer man uvilkaarligt til at tænke paa Digteren selv ved Skjalden Jatgejrs Udtryk om «Sjælens Blygsel», der forhindrer ham i at lægge sit Inderste blot for Mængdens Øjne:

Skule Jarl: Der er lige som to Mænd i dig, Islænding. Sidder du mellem Hirden i lystigt Lag, saa drager du Kappe og Kofte over hver din Tanke; er en ene med dig, ligner du stundom dem, en faar Lyst at vælge sin Ven iblandt. Hvoraf kommer det?

Jatgejr: Naar I gaar til Svømning i Elven, Herre, saa klæder I eder ikke af, hvor Kirkealmuen maa forbi; men I søger jer et lønligt Skjul?

Skule: Forstaar sig.

Jatgejr: Jeg har Sjælens Blygsel; derfor klæder jeg mig ikke af, naar der er saa mange i Hallen.

Om et hjertevarmt Indre hos selve Digteren, som denne „Sjælens Blygsel“ hindrer i at give Ord, har ogsaa andre aflagt Vidnesbyrd. Saaledes John Paulsen i *Gerh. Grans Festskrift* 1898. Paulsen omtaler Ibsen som „faamælt, men med noget forunderlig udtryksfuldt i Smil og Haandtryk“. — Ogsaa en Ven af John Paulsen havde af den tavse Mand faaet Indtryk af „en Inderlighed og en indtagende Venlighed, der var helt hjertevindende“. Saaledes de yngre.

Den jævnaldrende Provst B., Ibsens Skolekammerat, skriver i 78 om Ibsen i Drengeaarene: „Skolepojken med det gode Hoved, den dybe Opfatning, det noget skarpe, pirrelige Gemyt, lidt iltre Sind, den hvasse Tunge, det satiriske Anlæg, men paa samme Tid venlig og kammeratlig“. — — — „Ibsen var et Hoved højere end alt Folket“. (Halvorsen *Norsk Forfatterleksikon*).

En enkelt udvalgt, Ungdomsvennen Jonas Lie, har fuldt ud forstaaet Hjertevarmen hos Ibsen. Uden at citere private Ytringer, skriftlige eller mundtlige,

— hvad Jonas Lie udtrykkelig fremhæver, at han ikke vil — kan han derfor i det ovennævnte Festskrift give et værdigt Billede af Digteren under deres Samvær i Tyrol (vistnok 1880): „Jeg tør nok sige, at disse Lørdagskvælder blev sande uforglemmelige Aandens Fester. Det var den kendte, gamle Henrik Ibsen, som sad der — og dog en anden — Ansigtet saa frigjort, lyst og klart, Panden saa mægtig blevet, Øjnene saa stille og stærke og gode, næsten troskyldige; Partiet ved Munden saa udpræget fint, klogt; og hans Maade at være paa — ja mod mig har han aldrig vendt dette forbeholdne, skarpe, tilknappede, som der er skrevet saa meget om. Jeg har aldrig set det. — — — Barnegod, naturlig og elskværdig som han var, kunde han sidde og underholde sig dybt interesseret med Smaagutterne om deres Fiskerier og med vor lille Datter om hendes Dukkestue“. (Skrevet i Paris 98).

Et saa stilfærdigt Vidnesbyrd om Hjerteforhold mellem de to Digtere, vidt forskellige som de ere, virker ligefrem velgørende ved sin Naturlighed, særligt i Modsætning til et andet Bidrag i samme Festskrift af G. Brandes, hvilket nærmest føles som en Præsentation af Forfatteren selv og hans Ideer, og som, mindre ved sine Ord end ved sin Tone — det er jo denne „qui fait la musique“ —, for overfladiske eller prædisponerede Læsere ret egner sig til at fastslaa den tidligere omtalte Forestilling om en meget nøje Forbindelse mellem Digter og Æstetiker, en Forestilling, der sammen med Brandesfortolkningen

af de Ibsenske Arbejder har været skæbnesvanger for Ibsenopfattelsen herhjemme.

Da nu Ibsen, som Jatgejr, overfor Verden i det hele og store har «Sjælens Blygsel», kan man ikke undres over, at denne ogsaa er til Stede i det, han anser for «en Sag mellem sig og den levende Gud;» og da det nu ikke altid er den travle Verdens Sag at finde Mennesket bag Digtningens «Kofte og Kappe», saa er der saa meget, man slet ikke har set hos Ibsen, og der har derfor dannet sig et Vrangbillede af Digteren, i hvilket det hvasse og det overlegne (i dette Ords mindre gode Betydning) er kommet til at være det fremherskende, og denne Forestilling har heller ikke været uden Indflydelse paa Opfattelsen af Digterens Arbejder.

Men nu ved da vist enhver, at hos ærlige, iltre Mennesker ligge de hvasse Ord ofte meget nær Overfladen og komme hastigt frem, naar Forargelsen kalder paa dem. Saadanne Ord ere imidlertid ikke personlige Sigtelser, snarere teoretiske, og de kunne bortfalde med Foranledningen. (Ibsen har selv engang udtalt: «En Digter hader ikke de enkelte. En Digter kan hade Ideer, Principer, Systemer, men aldrig Individer»). — Udtale saadanne Mennesker derimod gode, varme, dybtfølte Ord, da kan man være vis paa, at de komme fra Hjertet og at de blive staaende.

Den Læser, der i Ibsens Arbejder vilde lægge lidt Mærke til den sidste Kategori af Ord, vil kunne

forstaa Jonas Lies Billede af Digteren, og han vil meget mere end det, han vil finde en dybt religiøst greben Personlighed. Hvor føles saaledes ikke som noget selvoplevet de Ord, hvormed Gregor skildrer sin Kaldelse: «Den Nat brødes jeg med Gud Herren — — — før Hanen gol, talte jeg Ansigt til Ansigt med den korsfæstede. — Da blev jeg hans». (*Kejser og Galilæer* II Del, 2. Akt.) — Og saaledes mangfoldige andre Steder. Betragter man blot Ibsens Arbejder med uhildet Blik, da kan hans personlige Standpunkt rent og klart læses ud af dem alle.

Holde vi os blot til Troen paa en personlig Gud, da kommer denne frem allerede i Begrundelsen til hans Ansøgning om Statsunderstøttelse (fra 1866) med det ovenanførte Ord om «den Livsgerning, som han saa uryggelig véd og tror, at Gud har lagt paa ham». — Vilde et Menneske som Ibsen, der ikke taler hen i Vejret — og aldrig har gjort det — udtrykke sig saaledes om en upersonlig Gud? — Tage vi *Ballonbrev* (December 70), da hedder det:

«Atter er Kong Gud paa Tronen,
atter smelter bort Personen
i et Mylr, som kaver, stunder,
bryder, bygger, grubler, grunder — —» o. s. v.

I Digtet *Abraham Lincolns Mord* hedder det:

«Der raader en Dæmon med evig Magt.
Prøv kun paa at byde ham Trods!»

Og Dæmon er, i den oprindelige Betydning, Guddom, Genius; altsaa atter den personlige Aand.

Gaa vi til Brand, da træffe vi der den kristne Trosbekendelse med rene Ord:

«Aj noget nyt jeg stunder til;
det eviges Ret jeg hævde vil.
Det er ej Dogmer eller Kirke,
som jeg vil hæve ved mit Virke;
thi begge saa sin første Dag,
og derfor var det muligt vel
at begge ser sin sidste Kveld. —
Alt skabt har jo et *finis* bag;
det fanger Men af Møl og Orm
og maa, ifølge Lov og Norm
af Vejen for en ufødt Form.
Men der er noget til som staar; —
det er **den Aand, som ej blev skabt,**
som løstes, da den var fortabt
i Tidens første friske Vaar,
som slog med frejdig Mandetro
fra Kød til Aandens Ophav Bro;
nu er i smaat den høkret ud,
Tak være Slægtens Syn paa Gud; —
men frem af disse Sjælestumper,
af disse Aandens Torsoklumper,
af disse Ho'der, disse Hænder
et helt skal gaa, saa Herren kender
sin Mand igen, sit største Værk,
sin Ætling, Adam, ung og stærk» *).

«Den Aand, som ej blev skabt, som løstes, da den var fortabt» — det er da med rene Ord Menneskeaandens Udspring fra Gud, dens Fald og dens Frelse, alt begrundet i det

*) Understregningerne staa for egen, og ikke for Digterens Regning; i et Arbejde som dette ere de nødvendige.

personlige Forhold til den personlige Gud. Ligeledes hævdes Kristi Guddom senere i Brands Samtale med den brave Doktor, som forgæves bekæmper Brands Vildfarelse, der gaar ud paa, at han kan klare Moderens «Skyldnerbog».

Brand: — — — Manges Men
for Gud kan klares gennem een.
Dokt.: Ej gennem en, der selv som Tigger
i Skyld op over Øret ligger!

Som man ser — atter fuld Overensstemmelse med Forkyndelsen i Evangeliet: Kun Gud selv kan bringe Frelse, kun han kan slette ud.

Videre har, i *Kejser og Galilæer*, baade Julian og Maximos ondt ved at komme udenom Athanasios, denne Kirkefader, der netop hævdede Sønnens Væsensenhed med Faderen som Livsbetingelse, og ikke blot som Teologi. Og dog er samme Kirkefader, netop paa den Tid, de tale om ham, fordreven fra Hoffet og, som Maximos udtrykker sig, sandsynligvis «opædt af Løverne». — For den frafaldne, kristusbekæmpende Kejser bliver det da ogsaa senere et sandt Rædselsbudskab at erfare, at Athanasios lever og er vendt tilbage til den betrængte Menighed.

II

Som nu Digteren ikke rokker ved selve Evangeliet, saaledes synes de bekendte Ord om «den sidste Kveld» for Kirken ikke i egentlig Forstand at være noget Angreb paa denne. Mange oplyste Kristne ere

af samme Anskuelse: Kirken som Institution vil engang blive overflødig. Men at Digteren ikke selv antager, at den Tid er lige for Haanden, synes dog at fremgaa af hans ihærdige Anstrengelser for at reformere Kirken. Naar han, baade i *Brand, Kejser og Galilæer* og andetsteds — *Bygmester Solness* f. Eks. — tugter Kirken, da er det vel netop fordi dens Gerning endnu ikke er til Ende; ellers kunde han jo blot lade den falde, saaledes som han overalt har gjort med Hedenskabet. — Men, selv om han end nok saa meget bekæmpede Kirken som Institution, saa vilde dog deri endnu ikke ligge noget Angreb paa Kristustroen.

Ibsens Syn paa Menneskets høje Værd er begrundet i hans Syn paa Mennesket som Guds Ætling (sig selv og alle andre), og dette gaar som den røde Traad gennem hele hans Digtning: Derfra hans Indignation over Usselheden, men derfra ogsaa hans optimistiske Tro paa Menneskets Evne til at fuldkommengøres — denne Tro, der altid vækker en vis Undren hos G. Brandes —; derfra tillige dette: «I snevrer Vorherres Rige ind til Kirken»; denne Indsnevren maa ikke finde Sted, thi som Guds Ætlinge skulle vi altid og allevegne kunne føle os i Guds Rige —; derfra atter dette: «Kirken har ej Maal (ↄ: Begrænsning) og Ende»; den maa omfatte alt og alle, som det hedder i Brand:

«Stor jeg vilde Kirken bygge,
saa dens Hvælving kunde skygge
ej blot over Tro og Lære,
men udover alt i Livet,

som af Gud blev Livsret givet —
over Døgnets Hverdagsdyst,
Kveldens Hvile, Nattens Kummer,
Ungdomsblodets friske Lyst,
alt hvad ringt og rigt et Bryst
lovligt som sit eget rummer.
Elven, som dernede skummer,
Fossen som i Kløften brummer
Tonerne fra Stormens Lunger,
Røsterne, hvor Havet runger
skulde smelte, sjælefangen
sammen fuldt med Orgelsangen
og med Kvad fra Folketunger.»

Og senere hedder det:

«Kirken har ej Maal og Ende.
Gulvet er den grønne Jord,
Vidde, Vang og Hav og Fjord.
Himlen kun kan Hvælvet spænde
over, saa den vorder stor.
Der skal al din Gerning gøres
saa det tør i Koret høres;
Du med Ugens Værk kan møde
øver dog ej Helligbrøde.
Den skal dække alt, som Barken
dækker Træets alt i Stammen;
Liv og Tro skal smelte sammen.
Den skal Døgnets Gerning bære
enhedsheit med Lov og Lære.
Der skal Dagens Yrke være
eet med Flugt paa Stjernebanen,
Barnets Leg om Julegranen,
Kongedansen foran Arken!

Ja, Plads! — Plads for Aanden i Kristi Lære, lyder det fra Digteren som fra alle Mennesker med

et frit Syn. Ud i Livet med den og lad den ikke indsnevres til en Lære, hvorom Teologer og Lægfolk tvistes!

Thi er det ikke netop fra den megen Ukristelighed i Tænke- og Handlemaade indenfor Bekenderes Kreds, at de farligste Forargelser kommer? Hvem ved, hvor mange Frafald vi have paa vor Samvittighed, dels ved Mangel paa virkelig kristeligt Sind, dels ved selvsikkert Dogmeterperi — disse Smaadogmer, der antages af eet kirkeligt Parti og forkastes af et andet; der staa i Dag og falde i Morgen, fordi de, som Digteren siger, maa

«— — — ifølge Lov og Norm
af Vejen for en ufødt Form.» (*Brand*).

Overalt viser det sig at være de forskellige Ibsenfigurers personlige Gudsforhold — Tilstede- eller Ikketilstedeværelsen af et saadant —, der giver Digterens Arbejder Relief; overalt er det klart, at det ikke alene er nye men ogsaa gamle, ɔ: evige Sandheder, Ibsen vil gøre frugtbringende og føre os i direkte Berørelse med, for at de kunne komme til at gennemtrænge vort daglige Liv og ikke vedblive at staa i en ophøjet Fjernhed, som om de vare en Sag, hvorfor Præster og Teologer havde Eneansvaret, eller noget, der absolut skulde have teologisk Aprobation. — Man kan hos Ibsen træffe teologiske Udtryk parodierede, fordi saadanne dels ikke altid ere berettigede, dels saa tit misbruges, at de let gaa forbi Øret som en tom Lyd, men til Gengæld er og bliver Religion det bærende i Ibsens Digtning. —

Ogsaa træffer man nu og da nye Udtryk for gamle Tanker; til Eksempel:

«Af slet *) blir slet kun, slet og ret;
men ondt til godt kan vendes let.»

Hvad er dette vel andet end Bibelens Ord: Fordi du hverken var kold eller varm, vil jeg udspy dig af min Mund —? Og dog have disse Ord, eller Tanken i dem, forarget A. Schack (*Om Udviklingsgangen i Henrik Ibsens Digtning*; Pag. 83 om Per Gynt).

Hvem skulde da, naar det kommer til Stykket, ærlige og alvorlige Kristne hellere tage til Medarbejder paa Guds Riges Komme, end den, der udtaler Ord som disse: «Det eviges Ret jeg hævde vil», og «Slidets Dagværk, Yrkets Pligt skal til Søndagsgerning adles» —? **). Men den naturlige Adling af det daglige Liv finder først Sted, naar Mennesket ganske enfoldigt, uden teologisk Fortolkning, kommer til at opfatte sig selv som staaende i et naturligt og personligt Gudsforhold allerede derved, at det er født til Verden som Guds Ætling, altsaa som Guds Arving, som den, der blot ved at tage imod, helt og fuldt,

*) slet i norsk Forstand, ɔ: lavt, fladt.

**) Den samme Tanke kommer frem i *Gengangere,* hvor Osvald i Indignation siger: «Her læres Folk op til at tro, at Arbejdet er en Forbandelse, en Syndestraf, og at Livet er noget jammerligt noget, som vi er bedst tjent med at komme af med jo før jo heller.»
Fru Alving: «En Jammerdal, ja. Og det gør vi det da ogsaa ærligt og redeligt til.»
(Jævnfør: „og tage os fra denne Jammerdal til sig i Himlen," som der staar i Luthers Forklaring).

kan faa sin Part af den herlige Arv. — Vi blev en Adelslægt, hvis vi kom til at se os selv saaledes; thi dette Forhold giver baade Rettigheder og Pligter: Rettigheder, der højne vor Selvfølelse paa ret Maade, og Pligter, hvis Krav ikke komme udefra, saa de fremkalde Udbrud som Julians harmfulde: «Vi skal ville — tvært imod vor egen Vilje. Vi skal, skal, skal!» (Kejser og Galilæer); men Pligter, hvis Krav udformes indefra, som Josefs: „Hvor skulde jeg gøre den store Ondskab og synde imod Gud!" ɔ: jeg kan ikke, vil ikke. — Se, det er Lykken, og det er ad den Vej, at den saa haardt savnede Skønhed og den saa ivrigt attraaede Glæde ikke alene skal, men ogsaa kan komme ind i Livet.

Mystikeren Maximos i Kejser og Galilæer lover Sejren til «den sig selv villende». Men for at ville sig selv, maa man vel vide, hvem man er? — Ved jeg da, at jeg er den herlige Guds egen Ætling, da er Sagen klar, da forstaar jeg Jesu Ord: Vorder da fuldkomne som eders Fader i Himlen er fuldkommen. — Da er der intet Ord saa stærkt, at det kan forarge et alvorligt og ærligt Menneske, thi daglig kan den Erfaring gøres, at alle Guds Befalinger, naar de tages med Tro, tillige ere Løfter: Budets „du skal" forvandles i Evangeliets Lys.

Nøglen til Digterens stærke, ideligt tilbagevendende Tro paa Menneskets Evne til at fuldkommengøres og til hans Iver for «at bringe Folket til at tænke stort» er da hans egen stærke Tro paa Menneskets høje Udspring. Denne Tro med alt hvad deraf følger vil han gøre levende hos andre. At vor Ufuld-

kommenhed er bristende Tro fremhæves stærkt baade i *Brand* og i *Kejser og Galilæer.*

En fuldstændig Mangel paa Gudsforhold, saa vel som Gudsforholdet i Trods, er stærkt fremtrædende i Dramerne fra og med *Et Dukkehjem.* Derfra alle Skibbrudene.

Det ganske udvortes Gudsforhold har Digteren ogsaa ofte skildret. I *Per Gynt* er det helt gennemført. Det haves der som en Art Politiforanstaltning til Ordens Opretholdelse og til Særbeskyttelse for mig, Per Gynt; som en Assurance for mødende Ulykker; som et Nødanker i den sidste Stund. — I levende Live holdes Ligevægten ved «hver Vaar at eksportere Gudebilleder til Kina, og hver Høst at udklarere Præster og Bibler sammesteds hen».

I *Brand* skildres et levende Gudsforhold, der lider Skibbrud ved den hos pligtopfyldende og samvittighedstro Mennesker saa ofte forekommende Stirren sig blind paa Lovens Ord og ved den vedholdende Dvælen ved Jesu Fornedrelses- og Lidelsesdage, der ganske skygger for Jesus i Forherligelsen og i Kraften, og som derfor, i Stedet for at fremme, kan komme til at hindre Mennesket i at tilegne sig Frelsen, dens Kraft og Herlighed — man slider sig til Døde, er et bravt og ærligt Menneske, men dog lige nær, som Brand i sidste Akt:

«O, jeg ved ej Frelsens Fjæl
for min arme brudte Sjæl.»

Per Gynt vil lege og narre sig gennem Livet; Brand vil ærligt slide sig gennem det; Fru Solness vil pligte sig igennem. —

I Julian (*Kejser og Galilæer*) laa oprindeligt Spirerne til det rette Gudsforhold. Han havde i de unge Dage i Kapadocia et aabent Blik for Guds Herlighed og Kraft og for, at denne Kraft gennem Bønnen kan forplante sig til den modtagelige Menneskesjæl: «Der var Lovsang i Luften» i de Aar, «en Stige mellem Himmel og Jord.» Derfor følte han ogsaa dengang Kraften i sig selv, mens han senere, efter at have sluppet Troen, mod sin Villie altid nødes til at søge den udenfor sig selv, snart her, snart der, ad de mest overtroiske Veje.

I Håkon, Margrethe, Sigrid, Ivar Bodde; i Solvejg; i Gregor, Basilios, Makrina og Jovian har Digteren tegnet, ikke syndefri Mennesker, eller Mennesker, hvis Fejl han har skjult, men lykkelige og stærke Mennesker, der vide, hvor Styrken hentes, og som, til Lykke for sig selv og andre, med begge Hænder gribe og fastholde Guds Gaver, baade de aandelige og de timelige. Om dem gælder intetsteds det, som Digteren klager over i 1875 (*Langt borte*):

«Her gaar vi og lytter til Forsker og Gransker
og taster paa Tingen med Silkehandsker!
Her gaar vi og drømmer og ved ikke Raad
til en bærende eller en bristende Daad!»

Tværtimod! ingen af disse er bange for at kaste Broer af. De vide, hvem de ere, og de forstaa baade at modtage og at slippe.

«Hvælv dit Tag og højn din Mur
som Værn, men ej som Skranke!»

er Digterens manende Ord til Skole og Kirke nu som i hine Dage, da han skrev sit lille Digt, *Ved Skolehusets Indvielse*; men den Sjælerøgt, hvorom Digtet taler, og den Sandhedserkendelse, hvorom det i *Brand* hedder, at den

«— — — slaar med frejdig Mandetro
fra Kød til Aandens Ophav Bro»,

fordi den ser, at Frelsen er fuldbyrdet; den Sandhedserkendelse, der gør en Solvejg lys, skær, glad og mild hele Livet igennem fra tidligst Ungdom til senest Alderdom; der fik Apostelen til at sige: „Jeg formaar alt i Kristus, som gør mig stærk;“ — der endelig med eet Slag gør Ende paa ethvert Slags Halvhedsliv og faar os til at ane, hvad der menes med Skriftens Ord: et helligt Folk; et Folk af Konger og Præster — den Sandhedserkendelse synes det, med Rette eller Uret, mange Mennesker foruden Ibsen vanskeligt at naa indenfor de bestaaende Kirkesamfund med deres bristende Evne til at bringe Fred, Retfærdighed og Glæde, disse Kendemærker, som Paulus har givet os paa Gudsriget paa Jorden. Man frastødes ved Synet af den megen Sløjhed og Verdslighed; ufrugtbar Ruelse og indbildt Hellighed; Dømmesyge og Farisæisme; Uretfærdighed, baade offentlig og privat; Holden Kød for sin Arm; Sneversyn; Haard- og Sneverhjertethed, Jesuitisme, (— ja, Listen kan ethvert ærligt Menneske selv fulstændiggøre; der er nok at tage til, naar man med Digteren vil gaa

til Bunds i sig selv; Rudimenterne i alt Fald findes hos enhver af os —) der vitterlig trives saa vel iblandt os her i Kristenheden indenfor de mange forskellige Kirkesamfund, af hvilke ethvert holder paa sit lille Særeje, mens det saa let brister paa Samlingen om det ene fornødne.

Et Drama som *Bygmester Solness* er dog, hvad senere skal vises, ikke alene et Angreb paa en af Kirkens Skyggesider, men tillige en Indrømmelse af Almenaandens Medskyld i Manglerne: Menneskeaandens stærkt jordbundne Higen og dens uretmæssige Revoltering mod Guds Aand har afkræftet Kirken, saa denne efterhaanden kun er bleven en Skygge af sig selv. Dramaet er fra 92, men allerede mange Aar forinden havde Digteren skrevet det lille Digt

En Kirke.

«Kongen han bygged
Dagen lang.
Naar Natten skygged
kom Troldet og rygged
med Spid og Stang.

Saa rejstes Kirken
til Spirets Pil;
men Kongens Virken
og Troldets Lirken
gav dobbelt Stil.

Døgnfolket flytted
dog ind i Tro;
thi Dagsudbyttet
til Nattens knyttet
er Døgnets jo».

Ja, „Kirken“ har tilvisse sine Dagtider og sine Nattider og staar ikke lysende som en eneste klar Dag. Men ikke maa nogen, som lever indenfor Kristenhedens Omraade, mene sig helt uskyldig heri,

han være sig Bekender eller Ikke-Bekender — der er «Trold som lirker», og der er «Trold som rygger med Spid og Stang»; ingen kan sige „Hus forbi“.

Midt i Treserne kommer Forargelsen over den slette offentlige og private Moral til et voldsomt Udbrud:

«Jeg lægger med Lyst Torpedo under Arken»

thi

«jeg gaar ikke med til at flytte Brikker;
slaa Spillet overende, saa har De mig sikker!»

Med andre Ord: Hvad er det for en Grundvold, der bygges paa!

Et andet Forargelses Udbrud fra samme Periode er Digtet *Abraham Lincolns Mord*:

«De løsned et Skud derovre i Vest,
og det skaked Europa op.
Hej, hvilket Liv der med et blev blæst
i den hele broderte Trop!
Du gamle Europa, med Orden og Ret,
med Lov for hvert eneste Steg,
med Rygte foruden Mén og Plet,
med dydig Harm mod alt sort og slet, —
du blev saa forunderlig bleg!
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

Den røde Rose, som blommer hist
og skræmmer jer med sin Flor,
til den gav Europa sin Podekvist,
og Vesten sin yppige Jord.

I planted som Stikling hin frodige Vaand
der rødmer Amerikas Kyst; —
jer var det, som bandt med højstegen Haand
Martyriets blodrøde Ridderbaand
paa Abraham Lincolns Bryst.

Med glemte Løfter, med svegne Ord,
med Traktaters forrevne Ark,
med Brud fra i Aar paa jer Ed fra i Fjor
har I gødet Historiens Mark.
Og saa vented I endda, trygge i Sind,
en Høst af det ædleste Slags!
Se, nu spirer jer Sæd. Hvilket flammende Skin!
I undres; I ved hverken ud eller ind, —
thi der vokser Stiletter for Aks!

Hvor Loven sidder paa Knivens Spids
og Retten paa Galgen bor,
er Dagningens Sejr mer nær og viss
end her, hvor der myrdes med Ord.
En Vilje vaager og holder Dom,
og knuser hvert Løgnens Bur: —
Men Ormen maa først æde Skallen tom,
og Tiden maa først faa krænget sig om
til sin egen Karrikatur.

Der raader en Dæmon med evig Magt.
Prøv kun paa at byde ham Trods!
I Støv maatte domus aureas Pragt,
i Grus maatte Neros Kolos.
Men først maatte Romerforbrydelsen naa
over Jorden fra Pol til Pol,
Tyrannen sin Apotheose faa
og Kejsernes gyldne Billeder staa
som Guder paa Kapitol.

Saa ramled det sammen. Cirkus og Slot,
Templer, Kolonners Skov,
Buer, Arkader, alt trampedes smaat
under Bøffelens skoede Hov.
Saa byggedes nyt paa det gamles Grund,
og Luften var ren til en Tid.
Nu varsler det mod Foryngelens Stund;
nu stiger der Pest fra den svampede Bund,
og vifter, snart hid snart did.

Men er det i Raaddenskabs Sumpe vi gaar,
jeg raaber ej Ak og Ve
over hver en brammende Giftblomst, der staar
i Fylde paa Tidens Træ.
Lad Ormen kun hule. Før Skallen er tom,
før brister ej Væg og Tag.
Og lad kun „Systemet" faa vrængt sig om;
des-før kommer Hævnen og holder Dom
paa Tidsløgnens yderste Dag!»

Ja, hvad er det for en Moral! siger Digteren atter her og fremdeles i sine Arbejder. Der gaa de ledende i Stat og Kirke og mene — i god Tro — at det gælder Fortielse her og Fortielse der, Dækken og Skjulen. Alt vilde ramle sammen, om den gamle Hosesokfærd blev opgiven.

Men 35 Aar ere henrundne siden *Abraham Lincolns Mord* blev digtet, og blinde maatte vi være om vi ikke kunde se, at Ibsens og de andre europæiske Murbrækkeres Arbejde rundt omkring er begyndt at frugte. Havde blot Flertallet af Murbrækkerne staaet paa samme Troens Grund som Henrik Ibsen, saa var det opbyggende i Tiden skredet raskere frem end sket er. Dog — saa vare vi andre vel ikke vaagnede, vi,

der først raabe Vagt i Gevær, naar den «Giftblomst», der hedder umoralsk Literatur, «staar i Fylde paa Livets Træ.»

Der er ingen Tvivl om, at Ibsen er enig med Strindberg og med Skytten i *Paa Vidderne* for saa vidt det gælder Kravet om Helhedsliv; det er kun om Arten at Striden staar. Thi hvad Ibsen — snart positivt, snart negativt udtrykt — forlanger, er et glad, skønt og kraftigt Helhedsliv, et, der tager Gud paa hans Ord.

Er ikke *Kejser og Galilæer* saaledes et Raab om Helhedsliv, om en „Kirke" af levende Stene, hvis Medlemmer ikke alene kunne dø med Glæde hvad ingen falder paa at benægte Muligheden af, eftersom Tusinder og atter Tusinder have vist sig i Stand hertil — men ogsaa leve med Glæde, et skønt og lykkeligt Liv her paa Jorden allerede, hvad sjeldnere ses. I *Bygmester Solness* er Tanken den samme, men i dette Stykke er Hovedpersonens Medskyld i Mangelen paa Liv stærkt pointeret, medens i *Kejser og Galilæer* Hovedpersonens Skyld ligger paa et andet Punkt.

Tage vi Dramaet *Hedda Gabler*, da kan det ses som et eneste Skrig fra Menneskeslægten om noget helt og skønt at fylde den med. Hovedfiguren er, berøvet sine Paafuglefjer, ikke andet end det „gode (!) Selskabs" Skøge og en til de mindste Enkeltheder gennemført Ironi over den misforstaaede Selvhævdelse og Skønhedssans. Hedda er et vandrende Aadsel, de uhyggelige Rester af en oprindelig ædel,

berettiget og skabende Skønhedstrang i Menneskesjælen, nu kun i Stand til at udbrede Smitte og Død omkring sig.

Men, «mod Skønhed hungrer Tiden», siger Ibsen i Ballonbrevet. Lad os finde ædle Baner for Skønhedstrangen; ellers gaar der Forraadnelse i den.

III

Naar Holberg saa stærkt som han gjorde det kunde tage Latteren i sin Tjeneste, da ligger det vel deri, at hans Tids Fejl, om de end alle havde en dybere Grund, dog tillige rummede saa megen ydre Komik, at det lønnede sig at stille dem i det komiskes Gabestok. Satirens Svøbe, der laa godt i hans Haand, svang han med Kraft; men varme og stærke Følelser og de høje Syner var ikke hans Sag; i alt Fald har hans Pen ikke fundet Udtryk for dem.

Anderledes med Ibsen. Skønt den unge Mand, der vil have Holberg om igen som han gik og stod, maaske nok har Ret, naar han vedblivende forlanger Øjeblikkets literære og journalistiske Jean de Francer og Jacob v. Thyboer latterliggjorte, saa har dog dels Ibsens Grundsyn, dels den Tids Fejl, som han har revset med sin Pen, budet Digteren at gaa dybere til Bunds — endog til ret eftertrykkeligt at bruge Kniven. Ja, saa eftertrykkeligt har Digteren ofte brugt denne, at det for alvorlige Menneskers Syn, der ikke har faaet fat paa den positive Understrøm hos Ibsen, oftere har stillet sig saaledes, som om der var Fare for en Forblødning i det negative.

Men hvem kan saa paa samme Tid skildre

varme Følelser — dette Punkt, hvor Holberg altid kommer til kort — skønnere og finere end Ibsen: Moderkærligheden, Agnes i *Brand*; den vaagnende Elskov, Eline i *Fra Inger til Østråt*; Hustrukærlighed, Kvinderne i *Kongsemnerne*; brændende Tro og Kærlighed, de ægte Kristne i *Kejser og Galilæer*; stille, inderlig Tro og Kærlighed, Solvejg i *Per Gynt*; Barnekærlighed, Hedvig i *Vildanden*; uselvisk Mandskærlighed til Hustruen, Wangel i *Fruen fra Havet*; fin, skær, langmodig Kvindelighed, Solvejg; varm, uegennyttig Samfundskærlighed, Stockmann i *En Folkefjende*; rigtig Bedømmelse af Menneskeværd, Præsten i Ligtalen over Manden med den afhugne Finger (i *Per Gynt*): «Men han var ydmyg, ydmyg, denne Mand» — og «den Klang han skabtes med, den blev sig lig;» Mandskraft parret med Blidhed, gl. Ørnulf i *Hærmændene paa Helgeland* — o. s. v., o. s. v.

Og dog har Digteren paa samme Tid ladet alle disse Skikkelser vise sig som mer og mindre fejlende, mer og mindre svage, altsaa som virkelige Mennesker: Agnes kunde have været stærkere, kunde have haft lidt mere af den fortræffelige Doktors Klarsyn, saa at hun ikke blot var bleven villig i sin Lydighed, men tillige det nødvendige Korrektiv til sin Ægtefælle, Brand. («O Agnes, hvi var du for veg!»). Eline glemmer alt for sin Elskov; Gregor og flere i *Kejser og Galilæer* ere svage til en Tid. Wangel er svag i alt undtagen i sin uselviske Kærlighed til Hustruen; Stockmann er fremfusende baade hjemme og ude o. s. fr. — Lys og Skygge blandede

som i Livet. Ja, i andre Figurer gaar Digteren endnu videre: sublimt og halv- eller helkomisk, (stærkt fremtrædende i *Kærlighedens Komedie*), ondt og godt, Ædelmod og Smaalighed, Retfærdighedsfølelse og Overgreb, sandt og usandt, alle disse efter gængs Opfattelse inkommensurable Størrelser, og flere endda, dem kunne vi træffe i skøn Forening hos de samme Personer, noget der i Reglen ikke fremstilles, hvor naturtro end Sammenblandingen er; — vi faa ingen Helte- og Heltindeskikkelser, ingen uangribelige Idealfigurer, hvad man vedblivende saa ihærdigt har forlangt af Digteren, men hvad denne, af gode Grunde, lige saa ihærdigt ikke har villet give, (uden at dog nogen tør have ham mistænkt for at ville hylde Middelmaadigheden). Men saa støde vi til Gengæld heller ikke paa nogen Overmennesketeori, ikke paa Hel- og Halvintelligensens suveræne Foragt for „Fæet" eller for det tarvelige Ord „Pligt", hvor vedkommende ikke har Evne til at yde mere; lige saa lidt paa dens Haan overfor „Godhed" hos i og for sig ubetydelige eller kedelige Mennesker, eller paa dens Overseen af de beskedne og smaa i Samfundet *). Blot enhver giver efter sin Evne, bevarer «den Klang han skabtes med», saa kan Digteren finde noget af den ægte

*) Om den degenererede Hedda Gabler hedder det: „Hun har den fineste Følelse for det gængse Godhedsideals Vammelhed". (G. Brandes). — Ja vist; Foragt mangler det ikke paa hos Hedda, men om en saadan Følelse kan kaldes fin er dog vel et Spørgsmaal, naar den er forbunden med fuldstændig Mangel paa etisk Sans — naar man selv ikke er andet end Æstetik i Forraadnelse, hvad der jo ikke kan være Tvivl underkastet for Heddas Vedkommende.

Menneskeværdi, noget, der kan løftes, om der tages fat, og noget, der i og for sig slet ikke er saa ilde. — I Modsætning til saa mangfoldige af os andre blændes Digteren lige saa lidt af Aandsaristokrati, ɔ: «Evnernes og Begavelsens Adel» som af «Fødsels-, Penge- eller Kundskabens Adel» — kun «Karakterens, Villiens og Sindets Adel» har for ham det ægte Præg. (Ytringen er fra 85) — Et Ideal, et der i den civiliserede Verden ikke er skjult for noget Menneske, der vil se, kan alle have for Øje; det findes i Evangeliet, og dermed maa man lade sig nøje. Det er i dettes Lys at Ibsen ser paa Menneskene, og det er derfor, at han saa at sige ideligt tvinger os til at bruge den store Maalestok, idet han, som tidligere berørt, overalt lader sine Personer komme i Situationer, der blive en Lødighedsprøve for den enkelte — det er nu hans Maade at hæve Moralen paa. De fleste af Skikkelserne fælde Dommen over sig selv inden de forlade Scenen; men som sagt, dette har mange af os først indset en halv eller hel Snes Aar efter deres Fremkomst, akkurat saa længe bagefter, som Digteren er forud for sin Samtids Opfattelse af det etiske, eller, nærmere betegnet, af Fordringen til sig selv og andre om Lærens Forvandling til Liv.

Om Holberg indrømme vi, at „Haaret er gult“, som det hedder i Ordsproget, og vi ere saa fornuftige at lade os nøje dermed uden tillige at spørge om det er „kruset“. Vi tage Digteren som han er

og sige Tak til „Fader Holberg“. Saa vidt ere endnu lagt fra alle komne med Ibsen; han fejres, men han ejes endnu ikke som Holberg ejes — vi have endnu ikke faaet bagved os det, som han revser; desuden have vi Danske alle mere i os af Holbergs Satire end af Ibsens Selvironi; til denne ere vi for ømskindede: det maa hellere gaa ud over de andre; det kniber med Ibsentilegnelsen, fordi det kniber med Selverkendelsen*) og Selvtugten — vi maa ikke have ret meget af vor egen Søren Kierkegaards Blod i vore Aarer, siden det har været os saa vanskeligt at komme paa det rene med den norske Søren Kierkegaardnatur, Henrik Ibsen — Søren Kierkegaard-Natur, ja, ikke Discipel; thi vel tage begge Ironien i deres Tjeneste, men som Efterfølger af Kierkegaard maa Ibsen vistnok ikke ses, bl. a. maaske ogsaa af den Grund, at Ibsen betragter Troen som bundende dybt i vor Natur, ja saa dybt, at han ser den som en Naturfornødenhed, en ligefrem og naturlig Betingelse for det menneskeliges sunde Vækst og Udvikling. Svigten i Gudsforholdet bliver for Ibsen en Svigten af sit eget inderste Jeg — om saa Alverden kaldte det Selvhævdelse, han, Digteren, ser det som Selvforræderi; og i Digterens Syn paa dette naturlige Aarsags- og Virkningsforhold ligger den Nødvendighed, som er saa stærkt fremtrædende i de Ibsenske Arbejder, og

*) „Mennesket blir sig dog altid ligt.
Aanden **bekender** I alle med Kæverne;
dog agtes kun det, som kan fakkes med Næverne,“

faa vi bl. a. at høre af Dovregubben i *Per Gynt*.

som ikke har noget med hedensk Determinisme at gøre; thi ikke Tvangens Skal, men Nødvendighedens Maa er det Middel, som den evige Kærlighed, Fornuft og Harmoni anvender, for hos sin Ætling, det frie, men vildfarende Fornuftvæsen, Mennesket, at genopvække netop disse samme og i det selv oprindelig nedlagte herlige Evner.

At Ibsen og Søren Kierkegaard ere beslægtede Naturer synes derimod givet; ligesaa dette, at de mødes i Villiens og Inderlighedens Styrke. Men medens man let kan smutte fra den Søren Kierkegaardske Tankeverden, saa har Ibsen fremmanet et helt Galleri af levende Skikkelser, der, hvad enten man ser og hører dem fra Scenen eller kun modtager dem fra Bogens Blade, med en ganske ualmindelig Kraft gaa os ind paa Livet.

Er Ibsen en Mester i at skildre fine og varme Følelser saa vel som i at finde noget menneskelig værdifuldt under tarvelige eller mindre tiltalende Former — man tænke i denne sidste Forbindelse blot paa tre af Figurerne i Dramaet *Hedda Gabler*: Tante Julle, Thea, Jørgen Tesmann — saa viser Digterens psykologiske Gætteevne sig ikke mindre udviklet i Skildringen af de som oftest stærkt havarerede Personer, der fra og med *Et Dukkehjem* danne Hovedfigurerne i de Ibsenske Dramer. Ogsaa overfor disse kan man ikke undlade at føle Digterens varmt bankende Hjerte. Ganske vist ere nogle Mennesker komne til at opfatte Digteren som en Mand, der har

faaet en af Glassplinterne fra H. C. Andersens Eventyr i Øjet, og som af denne Grund kun kan se Vrangsiderne i Livet. Men prøv engang paa at se ham under Billedet af en Fader eller Moder, hvis Hjerte banker i ansvarsfyldt Frygt for det forvildede Barn; eller under Billedet af Johannes Døberen, der betegnede sin Tids Farisæere og Saducæere som „Øgleunger“, han, der dog kun vilde berede dem, som hele Slægten, til Modtagelse af Frelsen. — Maaske kunde man da i Digteren opdage Lægen, der skærer for at helbrede, og ikke Misantropen, „der ser sort af Harme“. (G. Brandes).

I alle sine Figurer er det kun Fejlene, ikke Mennesket i Figuren, han hudfletter, ganske i Overensstemmelse med hans tidligere anførte Ytring om at hade Fejl, men ej Personer. For Fejlene er der ingen Pardon; sort er ikke hvidt; men for Mennesket er han fuld af Forstaaelse; selv en Bisp Nikolas danner ingen Undtagelse.

Tag en Skikkelse, der som Borkmann forlanger «Riget og Magten og Æren», eller andre, der søge Livet i hysterisk Livsglæde, eller give sig selv Døden i hysterisk Livslede; eller tag „retskafne“ Ægtemænd af den Helmerske Art, indtagende Barnehustruer, der som Nora leve i hedensk Skyldfrihed; — eller Mennesker, for hvem «de fremmede» ɔ: Ikkeslægt og Ikkevenner, ere «ligegyldige», ikke i almindelig Forstand, men saaledes, at det er aldeles det samme, om man øver Ret eller Uret over for dem (Nora, Hilde, Fru Borkmann); — tag ædelttænkende, retsindige Mennesker, der ere i et saadant Vilderede

med Livet, at de gaa paa Hovedet i «Møllefossen» (Rosmer); — en ublufærdigt nysgerrig Ungdom, der i skruet Tomhedsfølelse ikke forlanger andet en «Død i Skønhed» (Hedda Gabler); — alvorlige, pligttro Mennesker, for hvem «det altsammen rakner op, bare de pille ved en eneste Knude» (Fru Alving i *Gengangere*); — eller tag barnagtigt uvorne, aldrig voksne Væsner, hvem det ene Tiaar ikke bringer mere Udvikling end det andet, og som i deres Jagt efter «Luftslotte» vedblive at spanke om i vellystig Nydelse af «det spændende» (Hilde i *Fruen fra Havet* og d. s. i *Bygmester Solness*); — kolde Æstetikere, der ende med «at føle alle Slags Tegn til Forstening» og med at nøjes med en Gud, de selv have skabt sig (*Paa Vidderne*); — en mandlig og en kvindelig Ungdom, der er saa lidt optugtet, saa lidt opdragen, at den med alt Tilbehør af Visitter og Selskaber «forlover sig» (i Stedet for at trolove sig, give sin Tro); faar sig en Kæreste (i Stedet for at fæste sig en Brud, tage sig en Fæstemand i Tugt og Ære); — tag endvidere Mennesker, der, raabende paa det hede Blods Ret glemme, at vel har Naturens Drifter deres Berettigelse, men Tugt kunne de ikke undvære, og vil man ikke anvende Selvtugten, saa kan Tugtelsen udefra ikke udeblive; — tag ulykkelige Væsner, der trods den menneskelige Begrænsning ikke ville nøjes med en sagtmodig Stræben efter at forstaa Guds Tanker, men uhændigt og straks fordre Forstaaelsen og derfor saa let komme i det Tilfælde at erklære, at enten er der ingen Gud, eller ogsaa er han haard,

eller hævngerrig, eller uretfærdig, — («Saa sandt der ellers er Retfærd i Himlen!») o. s. v., o. s. v.

Tag disse og alle de andre Personer, hvis Mangler og Fejl Ibsen saa skaanselsløst har taget under Behandling, men læg saa Mærke til, hvor mildt han paa samme Tid betragter disse forkvaklede og forkomne Væsner, hvor han i Grunden har ondt af dem, hvor han i de givne Tilfælde peger paa Aarsagerne til Misèren: gængse, men falske Idealer, hvis Hulhed ikke er gaaet op for Almenheden, overleverede Synsmaader, som man ikke kan fri sig fra; Hjem der mangle den rette Hjørnesten, og hvorfra Børnene slippes ud i Verden uden Støttestav; Hjem der nøjes med almindelig, gængs „Retskaffenhed" til Hjørnesten; Hjem, hvor enhver Hjørnesten mangler, hvor Børnene vokse op i lutter Overfladiskhed eller i en rent ud usund Atmosfære og gaa principløse ud i Verden, kort sagt Hjem, der udsende en Ungdom, som udelukkende er opfyldt af sig selv, og som har:

«— — — — — — en Hær
af Ønsker, Lyster og Begær,
— — — — — — et Hav
af Indfald Fordringer og Krav», (*Per Gynt.*)

som det gælder at tilfredsstille; mig først og mig sidst, det gaa saa med de andre, som det kan; — Krav udadtil, men «ikke noget med Krav til mig,» som Hedda Gabler siger; — en Dristighed, der har affØrt sig de sidste Rester af Blufærdighed, og dog vover at kalde sig for «Frejdighed», — man tænke paa Hedda Gablers Kalden sig Ejler Løvborgs

«frejdige Kammerat», denne Kvinde fra hvem ægte Frejdighed er saa fjern som mulig! —

Som medvirkende Aarsager peges endvidere paa Sneversyn i Kirke og Stat, paa Samfundsbrøst, der ikke kunne fjernes, saa længe de ledendes Interesserthed, eller Fejghed, eller Magelighed er med i Spillet, — og paa meget andet. Ibsen fordrer Indførelsen af «det adelige Element baade i Statsliv, i Repræsentation og i Presse». Men, Adelsmennesker maa skabes indefra; til denne rigtige Erkendelse kommer baade Julian og Rosmer, men for begge maa dog Digteren lade denne Sandhedserkendelse blive uden Følger: løsrevne fra deres Udspring som de ere, kunne de ikke andet end staa raadløse og daadløse i alt væsentligt.

Det er ikke lystelige Forhold, Digteren fører os ind i, og tit har han maattet høre ilde for sit „pessimistiske Syn“ paa Tingene, som det hedder. Men han har haft gode Grunde for sin Arbejdsmetode: der maatte pirres ved

«— — — — — — Samtidskaravanen
med sin Hathor, med sin Horus,
og for alting med sit chorus,
der i Blinde svær til Fanen — —».

Vi maa tvinges til selv at spørge, om virkelig alt det, der rundt om os i Religionslære, i Samfunds- og Privatliv, i Selskabsliv og i daglig Omgang, i Politik og Diplomati, i Forretningsliv, i Taler, i Bøger og Blade tages for gode Varer, blot det kommer fra vor egen Lejr, blot det fremmer vort

eget Parti, eller vor egen Interesser — om det nu virkelig ogsaa er godt; om der er Grund til at være tilfreds dermed, om Menneskeaanden og Menneskelivet staa saa lavt, at man skal nøjes med «i Blinde at sværge til Fanen.»

Men først og fremmest hedder det: Indad med Kritik og Skarpsyn. Lad os faa Analysens Princip, der med saa stort Held anvendes i den eksakte Videnskab, overført til de sjælelige Omraader; undersøg dig selv, dine Handlinger, dine Bevæggrunde; ja ikke nok dermed, end ikke de lønligste Tilskyndelser maa undslippe dig: «At leve en Kamp mod Trolde», ikke Fred og Forlig med disse Mordere af al sand Lykke og Glæde.

Har man som Ibsen set «Løftets Land», slipper man det aldrig. Man længes derefter og vil have Længselen frem hos sine Medmennesker, de andre Ætlinge. Men Længselen kommer ikke, saa længe man synes, at alt er som det skal være. Derfor er det, at Digteren ikke lader os i Fred — hverken sig selv eller andre — derfor kaster han atter og atter sine Spørgsmaal ud iblandt os, og derfor er han saa nærgaaende i sin Spørgen. — «Jeg spørger helst; mit Kald er ej at svare». Dette Digterens Ord har forarget mange; men uforstyrrelig har han fulgt sit Kald, banet sig Vej til «det skjultes Hjertekammer», grebet den flygtigste Tanke i Farten, ja, gættet Tanker, som vi knapt nok gøre os selv rede for og derfor have nogen Vanskelighed ved at genkende; han har vendt Vrangen ud paa Menneskesjælen og tvunget os til at gaa til Bunds i os selv.

Mon Fejlen nu er Digterens, naar han fra de forskelligste Sider er bleven misforstaaet, dels saaledes, at hvad der skulde synes at maatte virke frastødende og afskrækkende er taget til Indtægt af Dekadenter og Kristendomsfjender; som, for blot at nævne et enkelt Eksempel, naar «dø i Skønhed» engang syntes at fremkalde en hel Selvmordsepedemi med Ibsen som Skærmbræt; dels saaledes, at «Troldets» Herredømme over Hilde (i *Bygmester Solness*) lader en Æstetiker, (G. Brandes) fremstille Hilde som „den underfulde Heltinde", der bringer „et Lys af lattermild, overmodig Ungdom, tindrende Enthusiasme;" som en Skikkelse „paa den ene Side saa norsk, at intet mere norsk nogensinde har faaet kvindelig Skikkelse, paa den anden Side saa rigt menneskelig, at den forstaas allevegne". Og andetsteds: „Lyset kommer fra Hilde, og denne Kvindeskikkelse overstraaler ved sin Ejendommelighed, Friskhed og Glans alle Kvindeskikkelser i den samtidige Literatur". — Og dog har Digteren faktisk kun ladet Hilde have «det tindrende», naar «Troldet» ret er oppe i hende; det er aldrig af Digteren tillagt hende, naar det simpelthen barnagtige eller det smukt barnlige — hvad ogsaa findes hos Hilde — er fremme. Det «Trold», der giver hende det «tindrende», er den utøjlede Fantasi. Naar et andet Trold, «Rovfugletroldet» har Herredømmet, da se vi hende «vild, voldsom, ustyrlig».

Som en ren Bagatel af Misforstaaelse kan i denne Sammenhæng blot nævnes unge Pigers Lyst til at efterligne Lona Hessels Kraftudtryk — som om det var disse, der var Kendetegnet paa den kraftige Personlighed.

Er det endvidere Digterens Fejl, naar han til den anden Side ikke forstaas, fordi man absolut har villet gøre ham til Partigænger og da nærmest har indrulleret ham blandt Kristusfjender? — Eller fordi vi hos os selv eller andre ikke kunne erkende de Livets Drivfjedre, de lønlige Tilskyndelser, som han har lagt blot i sine Værker, denne Digter, der er saa nøjeregnende, at han i «den grønklædte» og hendes Unge lader Per Gynt møde en synlig Frugt af «Tanke og Begær» — (Jævnfør Skriftens Ord: Den, som med uren Attraa ser paa en Kvinde for at begære hende, har allerede bedrevet Hor.) — eller som i Barnerøsternes graadkvalte Sang i *Per Gynt**)

---

*) (Digteren har i denne Sang personificeret begyndende Samvittighedsmindelser hos den hjemvendte aldrende Per Gynt.)

Garnnøsterne:
«Vi er Tanker,
du skulde tænkt os!
. . . .
Til Vejrs vi skulde
som skakende Røster;
og her maa vi rulle
som Graagarnsnøster.

Visne Blade:
Vi er et Løsen;
Du skulde stillet os!
se, hvor Døsen
har ynkeligt pillet os.

Susning i Luften:
Vi er Sange;
Du skulde sunget os!
. . . .

Dugdraaber:
Vi er Taarer,
der ej blev fældte!
. . . .

Brækkede Straa:
Vi er Værker;
Du skuldet øvet os:
Tvivl, som kværker,
har krøblet og kløvet os.»

— Per Gynt viser imidlertid disse Mindelser tilbage med et:

«Kæltringestreger! — Tør I skrive
mig til Bogs det negative?«

— og han iler bort, men rammes dog af Aases Stemme:

«Tvi for en Skydsgut!
Hu, du har væltet mig!
. . . .
Galt har du kørt mig!
Per, hvor er Slottet?»

paa digterisk Vis forklarer Skriftens Ord om Menneskets negative Skyld — („Den Tjener — —“ o. s. v.).

Nej, Uretten er og bliver vor egen, og Digteren har Ret, naar han i Fortalen til 2. Udgave af *Kærlighedens Komedie* i 1867 siger: «Den Tankens Tugt og Dressur, som kræves for at begribe Vildfarelserne, har Flertallet indenfor vor bogdømmende og læsende Almenhed kun ufuldstændig gennemgaaet,» eller naar han i et af sine Digte klager:

«Det Digtspejl, jeg pudsed for mandlige Tøjter,
var hjemme smudset med Stænk af Fløjter —» *)

eller naar han taler om sit Kald til at spørge i Modsætning til det at svare. Thi Digteren er en ualmindelig dygtig Lærer i **anvendt** Psykologi. Hvorfor nemlig mangler hos Ibsen som oftest „Pegepinden“, denne Figur, som vi ere saa vante til i Literaturen at finde (og derfor at fordre) som Rettesnor for vor Bedømmelse? Mon ikke, fordi det ikke blot gælder: se, hør! men tillige og især: tænk! — Tænk Tingene ordentlig igennem. Ligesom du dog kun næres, trives og vokser af den Føde, du selv nyder og ikke af den, din Nabo tager til sig, saaledes gaar det ogsaa i det aandelige Liv: kun de Tanker, der tænkes igennem af dig selv, kun de Sjæleerfaringer du selv gør, have Evnen til at føre dig frem, til at udforme din Personlighed.

Det er det grundmenneskelige, det blivende, hvorpaa Digteren tager Sigte. Tidens Brøst og Døgnets

*) „Digtspejlet“ er *De unges Forbund.*

Strid bruges som Vehikel for Tanken; men Samfundets Grundpiller, Religion og Ægteskab, vil Digteren ingenlunde til Livs. Tværtimod. Men da han, ligesom i sin Tid den danske Søren Kierkegaard, ser hvad der lurende truer under den pyntelige Overflade, ser Faren, hvor Flertallet gaar og tror paa Freden, saa maa han tale og minde om, at der skal Sandhed og Ærlighed ind i alle Forhold — ærlig Kristendom, ærligt Ægteskab, o. s. v. — Derfor gaar Digteren lige løs paa de Onder, der gnave paa den sande Menneskelykke. Han viser den „frie Tankes“ Farer og Vildskud, men tillige Nødvendigheden af at tænke frit; peger paa det hæmmende i kritikløst at træde de gamle Spor («Et Folk som tror, hvad hele Folket lyver;» *Kærlighedens Komedie*), men minder samtidigt om Nødvendigheden af at holde paa det ægte i det gamle; fremstiller Faren ved at holde sig til Dogmer og udtraadte Former, men tillige paa den uundgaaelige Gaaen til Grunde, om man siger sig løs fra sit Udspring (Julian, Rosmer, Solness o. s. v.), enten nu Løsrivelsen sker i stille Forsagthed, i almindelig Verslighed eller i Trods — det fra *Brand* saa bekendte «Slapsind, Letsind, Vildsind».

Lige saa lidt som Ibsen er Partigænger, ligesaa lidt er det hans egne personlige Forhold, der, som mange selv blandt Beundrerne sige, har lagt Digteren bitre Ord paa Tungen. Det kan vel ikke benægtes, at personlige Oplevelser kunne have givet Digteren Impulser; men Ibsen maa, som vel alle store Digtere iøvrigt, først og fremmest ses som den, der har gjort

stærkere aandelige Erfaringer end andre Mennesker. Alle Indtryk indbrænde sig i hans Aand, aabne nye Vidder for ham paa Sjælelivets uendelige Omraade, blive Mad og Drikke for hans Digtergenius, assimilere sig med den, eksistere ikke længere som noget udenforstaaende. Den stærke Personlighed mærkes overalt; derimod er Personen Ibsen saa velgørende fraværende. Digterens Genius er eneraadende, og det en Digter med Geniets vældige Fantasi, med dets psykologiske Gætteevne, med Magt og Myndighed, baaret oppe af en stærkt religiøst udviklet Karakter *).

Med et fintmærkende Barometers Nøjagtighed har Ibsen i sig optaget alle Tidens Rørelser, og som en Læge har han følt sin Samtid paa Pulsen; han har set sine Medmennesker vride sig under Lænkerne, trods al indbildt Frihed, han har hørt det lønlige Suk midt under indbildte Glæder — thi mange ere de, (ogsaa herhjemme), der under saakaldet Livslyst, under bedrageriske Trøstemidler gøre Alfred de Mussets Ord til deres, naar denne Digter tolker sin bitre Sorg over at have tabt

„— — — o, Kristus! Troen paa dit hellige Ord!"

---

*) Det er i Schacks Bog om Ibsen ret ejendommeligt at lægge Mærke til, hvorledes denne Forfatter ideligt benytter G. Brandes's Ibsenstudier som Støtte for sine egne Slutninger, medens det synes at være undgaaet hans Opmærksomhed, at Brandes stadigt ligesom støder sig paa det religiøse hos Ibsen og netop derfor i sine Fortolkninger saa ofte kun kommer paa Siden af Digteren, skønt faa — naar man ser hen til Intelligens og personligt Kendskab til Digteren — skulde synes at have bedre Betingelser for Forstaaelse.

Og som Athanasios — den Kirkefader, paa hvem Opmærksomheden henledes i *Kejser og Galilæer* — som han paa en Tid, hvor Verdslighed og Hellenisme var ved at kvæle den sande Kristendom, med Kraft hævdede Kristi Guddom, saaledes staar Ibsen som hans Broder i Aanden midt i vore Dages Splittelse og ubestemte Higen mod det store og det skønne. Han er Revseren af vor Tids Verdslighed og Hellenisme og har Ret til at være det, fordi han paa samme Tid er Sangbunden for den nye Længsel og Forventning i Menneskeslægten, der, uden klart at vide det, higer tilbage mod sin tabte Gud.

Men man maa tillade ham at arbejde paa sin egen Vis og ikke efter Opskrift.

Ibsen hører til dem, der høre, se og gætte. Hans Geni har tilladt ham at gennemløbe de forskelligste Skalaer af Tanker og Følelser, lige fra den mest glødende Tro til den mørkeste Tvivl og Fornægtelse; fra den højeste Grad af Personlighedsudvikling til det mest samvittighedsløse Personlighedssløseri; fra den mest aandelige Opfattelse af Elskovens Natur til den mest sanselige; fra den uhændigste Trods til den mest villige Lydighed; fra ideel Samfundskærlighed til egoistisk, samvittighedsløst Samfundssammenhold, o. s. v., o. s. v. Han har stillet det alt frem til Overvejelse og til Valg.

Om Digterens tekniske Overlegenhed og om hans Sprogkunst skal her slet ikke tales. Paa dette Omraade mødes alle Lejre i enig Beundring.

Naar Digterens Objektivitet ovenfor saa stærkt hævdes, saa er det naturligvis kun i den Forstand,

at Ibsens Værker ville blive staaende uden ham, fordi hans personlige Forhold have saa lidt med dem at gøre. I en anden Forstand skal man lede længe om en mere subjektiv Digter: enhver af Ibsens Skikkelser er født ud af hans egne Sjæleerfaringer, har levet sit Liv hos ham, før den kom til Verden — deraf Figurernes Virkelighedspræg — de ere ikke „konstruerede“ af hans Tanke, som nogle sige. Ingen af Figurerne falder, selv om man piller den ud af Sammenhængen og stiller den alene — enhver kan gøre Forsøget; det er ualmindelig interessant. Lige saa lidt ere de, hvad andre mene, Typer i den Forstand, at man efter Fremkomsten af dem ser Menneskene udvikle sig i Overensstemmelse med dem. Nej, Ibsen har længe før os andre opdaget dem i Samfundet og gættet dem; saa begynde nogle af os ogsaa at se dem; nogle, der selv ere i Slægt med Degenerationstyperne, tage disse til Indtægt, finde dem store, berettigede og paaberaabe sig Ibsens Autoritet. Andre kunne endnu slet ikke faa Øje paa dem — Unatur, sige de; saadanne Figurer ere Undtagelser og ikke Regelen; deres Sjældenhed berettiger dem ikke til almindelig Opmærksomhed. — Men naar de nu faktisk alligevel eksistere, endogsaa i Overflod, da har Digteren sikkert gjort en god Gerning ved at bringe dem frem i fuld og stærk Belysning. Lyset er jo et af Nutidens vigtigste Midler til legemlig Helbredelse. Lad det da, hvad det alle Dage har haft Evne til, ogsaa paa ny vise sin helbredende Kraft i den aandelige Verden.

Altsaa sige vi med Ibsen: Frem i Lyset med Bacillerne! Den Behandling overleve de vanskeligt.

Sundheden vil komme, thi det gaar med Menneskeslægten som med det levedygtige Sprog, hvorom vor danske Digter Lembcke synger:

«Og ret som de troede hun var i Baand og Bast,
da lo hun saa hjerteligt, at alle Lænker brast".

Kirkeklokkeklang og Menneskers glade, sunde Latter ikke alene kunne, men skulle række hinanden Haand. Vil Klangen udelukke Latteren, eller omvendt, da kan man være vis paa, at der er „something rotten" her eller der. Sundhedstegn er det i alt Fald ikke.

IV

Gaar man da ud fra, at Digteren aldrig har sluppet sit Syn paa Mennesket som Guds Ætling, saa forstaar man let hans stærke Krav om en ærlig Udformning af Personligheden og om aldrig at svigte sig selv — det høje Udspring indeslutter med Naturnødvendighed den høje Bestemmelse; og trods Vildfarelser, trods Fejlgreb, trods tilsyneladendende ringe Arbejdsudbytte lever en ærlig Personlighed i Virkeligheden aldrig forgæves. Tage vi saaledes Brand, da ses det, at han gør sig skyldig i mange Vildfarelser; han har eksempelvis ganske overset det lille Ord om den rygende Tande og det brudte Rør; ligeledes er han døv, stokdøv for den brave Doktors Ord:

Brand.
Som hendes Søn i Arv jeg tog
frivillig hendes Skyldnerbog.

Doktoren.
Klar Deres egen,

Brand.
Manges Men
for Gud kan klares gennem een.

Doktoren.
Ej gennem en, der selv som Tigger
i Skyld op over Øret ligger.

Brand.
Rig eller fattig, helt jeg vil,
og dette ene strækker til!

Doktoren (ser stift paa ham).
Ja, Mandeviljens *quantum satis*
staa bogført som din Rigdoms Rad;
— men, Præst, din *conto caritatis*
er Bogens hvide Jomfrublad.

Og senere, da det gælder Barnets Liv siger Doktoren:

Farvel. Nu har jeg rakt Dem Spejlet.
Brug det og suk saa: Herregud,
slig ser en Himmelstormer ud. —

Men paa den anden Side er Brand en saa ærlig Personlighed med mange ypperlige Sandhedsmomenter, og han har saa kraftigt sat sit Liv og alt det, han elsker paa Jorden ind paa, hvad han holder for det rette, at man ikke har Lov til at tvivle om hans Kommen til Sandhedserkendelse ved Svaret paa hans sidste Spørgsmaal i Livet:

«Svar mig, Gud, i Dødens Slug; —
gælder ej et Frelsens Fnug
Mandeviljens *qvantum satis* —?»

Svaret lyder: «Han er *deus caritatis*». — Altsaa: Stakkels Menneske, hvor har du gjort Livet svært ved at glemme, at i den levende Modtagen af Frelsen ligger Kraften til at føre et rigt Liv.

Man har umiddelbart før Sneskredet været Vidne til, hvorledes Brand sejrrig er gaaet ud af flere svære Fristelser — hørt ham erklære:

«O, jeg ved ej Frelsens Fjæl
for min egen arme Sjæl!»

— hørt hans Rædselsudbrud over at være havnet i Iskirken: «Tusend Mile bort herfra!» — hørt ham tolke sin Længsel efter «Lys og Sol og Mildhed», og sin Klage over hidtil aldrig at være kommen helt ind til Jesus — — —:

«lad mig nu af Frelsensklædet
med den sande Bodsvin vædet
fange blot en fattig Flig!» —

Man har set, hvorledes Synet af hans hede Graad opløser Gerds Vanvid i stille Forundring, saa at hun bævende udbryder: «Mand, hvi græd du ej før nu!» Og endelig har man hørt Brand efter den inderlige Bøn udbryde:

«— — — Skorpen brister, jeg kan græde,
jeg kan knæle, — jeg kan bede!»

Nu da «Skorpen» er bristet, er han, der hele sit Liv har vandret «Længslens Vej», forberedt til at mod-

tage den fulde Sandhed. Hans «Svar mig, Gud — —» maa da vel betragtes som et sidste gispende, halvt uvilkaarligt Udbrud — det er ikke saa ligetil at slippe det, man ærligt har sat sit Liv ind paa *).
Men den, der som Brand hidtil uden Omsvøb har søgt Sandheden, han kan umuligt staa imod, naar det fulde Lys bryder frem.

Rosmer derimod — den ene af de tre Hovedfigurer i *Rosmersholm* — der svigter sig selv og mener, at han har Lov til at raade over «det usle Livet», ham lader Digteren raadløs og daadløs ende i Møllefossen, efter at han forinden har stivet sig af med ynkelige Fraser, der kunne pirres over Ende af enhver, og som ikke holde Stik over for nogetsomhelst Standpunkt, hverken det religiøse eller det „fritænkerske“. Hans Frigørelse er noget rent udvortes: han mener at have frigjort sig fra den personlige Gud, men Skylden kan han ikke slippe; og da han ikke selv kan bære den og ikke vil vide af nogen Frelser, saa staar han, næsten med Nødvendighed, lige over for Selvmordet. Men iøvrigt er det ikke for ham nogen Straf at dø; tværtimod! Han har nylig erklæret: «Jeg tror ikke jeg kan leve efter dette!» — Rebekka er i et lignende Tilfælde: «Skulde jeg

*) Noget lignende træffe vi baade hos Julian og Maximos (den frafaldne og Hedningen i Kejser og Galilæer), Begge nødes til at erklære sig for overvundne: «Du har sejret, Galilæer!» lyder det fra Julian, og Maximos udbryder ved Julians Død: «Elsket og forlokket!» Men ingen af dem vil give sig; hver har sin Forsvarstale parat. — Skule Jarl i *Kongsemnerne* derimod erkender til Slut sin Skyld, og derfor kan dette Skuespil ende saa harmonisk, trods Skules forspildte Jordliv.

kanske gaa heroppe i Verden og slæbe paa et forkrøblet Liv?» Og saa flygte de begge fra Livet, pyntende paa Tingen med Rester af hans aflagte Kristendom og hendes døende Hedenskab.

I sin noble, kærlige Tænkemaade havde Rosmer gode Betingelser for at hjælpe en Rebekka frem til at finde og benytte Barneretten. Men, løsreven fra den Gud, i hvis Skole han har udformet sit skønne Syn om Adelsmennesker, staar han som et svajende Rør, paavirket snart af Slægtstraditioner, snart af den „frigjorte" Hedning Rebekka, snart af den konservative Kristen, Rektor Kroll, snart af Ulrik Brendels forlorne Idealisme, (uden Brendels Paavirkning var Tanken om Rebekkas frivillige Død aldrig falden ham ind). Med Opgivelsen af sin Tro har han opgivet sin Barneret og al den deraf følgende Velsignelse.

Se i Modsætning til Rosmer hans Svoger, Rektor Kroll. Tænker han paa at dø fordi hans Gerning synes haabløs? fordi det stormer ind paa ham fra alle Kanter, fra selve Hjemmet, fra hans nærmeste og udefra? Nej kæmpe, kæmpe til det yderste maa han.

Og skønt Kroll i nogles Øjne kun repræsenterer „den indædt fanatiske Reaktion" (G. Brandes), kunde det dog være muligt, at han i Ibsens og andres Øjne tillige kunde repræsentere noget andet. Er han ikke en kraftig, retsindig og paa mange Punkter klartskuende Mand? Hans Fejl er Mangelen paa det frie Blik for den Del af Tidens Rørelser, der har sin Berettigelse; han gaar med til den gamle Tids „vi

alene vide“, og han vil, med nedarvet Sneversyn, dække og fortie, just ikke af højere etiske Grunde, men for „Sagens“ Skyld, som han tror. (Det samme vil iøvrigt, vel ikke Rosmer selv, men det Parti, til hvilket han er i Begreb med at slutte sig.) Disse Mangler har Digteren villet vise — lige som han har villet vise Manglerne hos Rosmer — thi det er galt ikke at have andet end Fordømmelsesdom overfor det gærende i den nye Slægt. Den ægte Tro og alt det ægte i Livet bliver altid lige ungt, stærkt og friskt; men, blive „Lædersækkene“ for gamle, saa sprænger Vinens Kraft Sækkene og „begge spildes“. Giv frivilligt nye Kar, ellers undgaas ikke Forargelsen.

Efter Jesu Bortgang fra Verden virker Helligaanden ufortrødent: er Modtageligheden ikke levende nok indenfor Menigheden, vælger den sig Redskaber ogsaa udenfor Menigheden — i vore Dage lige saa vel som i Cornelius's. Thi den Gud, der holder Løfter evindelig, opfylder ogsaa det, at lade Menneskeaanden „komme fra Klarhed til Klarhed.“

Apostlene vare lydhøre overfor denne Aandens Virken og kunde tilsidesætte, hvad de hidtil havde betragtet som uafviselige ydre Betingelser for Broderskabet — der er adskillige Tegn til, at kristne Mennesker ere i Begreb med at vokse sig op til det samme; man begynder bl. a. at faa Øjet op for, at mangt et Menneske, der staar udenfor „Kirken“ kan have mere af Kristendommens Aand i sig end mangen højlydt Bekender.

Men hvorom alting er, saa lever Kroll og han kæmper. Han har alle Ætlingens Muligheder, altsaa ogsaa Muligheden for at komme til bedre Erkendelse og for at kunne virke til Gavn for andre. Og selv om han skulde gaa i sin Grav som konservativ, saa gaar han ikke derfor personlig til Grunde, og heller ikke har han levet forgæves for andre, thi en saadan sejg Kraft kan vel behøves lige over for det nyes voldsomme Trængen paa — saa voldsom netop, fordi det endnu ikke har afgæret, ikke er klaret — og altsaa har den allerede deri sin Berettigelse.

Den „frigjorte" — frigjort i misbrugt Forstand — har kun Kraft saa længe han farer frem i hensynsløs Egoisme. Dette har Ibsen vist gentagne Gange, eksempelvis i Rebekka og Hilde. Hvor betegnende er saaledes ikke den sidstes Ønske om en «robust Samvittighed» for Solness og for sig selv, dengang hun begynder at faa en Fornemmelse af, at hun dog maaske handler uret overfor Fru Solness, denne Kone, i hvis Hus hun er kommen trampende ind, som om Hustruen slet ikke eksisterede. Hilde ønsker da bare at kunne «sove fra hele grejen», og hun gør alt, ogsaa rent udvortes, for at fremkalde den indre Søvn — det lykkes: «Troldet» kommer atter til Roret.

Rosmer repræsenterer — selv efter Frafaldet, men inden Opdagelsen af sin ubevidste Medskyld i Hustruens Død — den stille, glade Skyldfrihed, der kendes af den, der staar i det rette Barneforhold til Gud og derfor ganske enfoldigt, uden nogen teologisk Tilsætning, trofast gør sin Pligt, finder Livet i at

gøre det gode. — Rebekka er Repræsentant for den hedenske Skyldfrihed, der kendes af dem, som ikke staa i noget som helst Gudsforhold. — (En tredie Slags Skyldfrihed kommer til Orde i Bisp Nikolas (*Kongsemnerne*): al Religion er bleven til en kold Viden, og det hedder med skærende Selvironi: «Jeg er i Lyksalighedsstand, jeg kender ikke Forskel paa godt og ondt.» — Snedker Engstrands Skyldfrihed (*Gengangere*) er endnu en Art, der træffes ret hyppig). —

Rosmer har erhvervet sin Skyldfrihedsfølelse og sit Adelsind i Kristendommens Skole, men noget i dens Teologi har frastødt Kærligheden i ham. Han bærer endnu, trods Frafaldet, alle dens Grundanskuelser i sig — derfra Spaltningen hos ham: det er ham umuligt at komme ind under den hedenske Skyldfrihed. — Rebekka har faaet sit hedenske Livsmod knækket ved «det Rosmerholmske Livssyn» uden dog at have faaet noget andet at støtte sig til — derfra Spaltningen hos hende.

Men hvad bliver da det positive i alt det negative? Ja, det er vel den Lære, der kan uddrages deraf. Til den ene Side; Glem ikke fra hvem du stammer, thi saa tager du Grunden bort under Fødderne paa dig. Og til den anden Side: Menneskeaanden er i en stadig Udvikling, ogsaa med Hensyn til Opfattelsen af religiøse Sandheder og Former. Vel staar det fast: Guds Ord bliver til evig Tid; men „Guds Ord“ bliver altfor ofte forvekslet med Dogmer og Kirke, der kun ere menneskelige Former og som saadanne underkastede

Forvandling, hvad Historien noksom kan lære os, om vi læse den ret. Bør da ikke et Tilbageblik paa Fortidens Misgreb og fejlagtige Domme gøre os varsomme og agtpaagivende, saa vi ikke alene afholde os fra al Dømmen, men endogsaa lytte og spejde efter de Sandhedsrøster, der muligvis kunne lyde udenfor „Kirken“ — og saa for øvrigt nøjes med at være forstaaende, hjælpende og styrkende; derved kom vi i alt Fald ikke i Strid med det Ord, Jesus ifølge Math. 23. taler til Folket og sine Disciple: I skulle ikke ville kaldes Rabbi, thi een er eders Vejleder, Kristus; men I ere alle Brødre. — Men bør ikke samtidigt et historisk Tilbageblik bringe Kristusfjender lidt til Eftertanke med Hensyn til hvad Lys Kristendommen kan bringe, om vi ville modtage, samt til Erkendelse af, at alt det bedste i dem selv stammer fra den, trods alle kirkelige Vildfarelser.

Vort Gudsforhold, det bærende i vort Liv, er ethvert Menneskes egen Livssag og ikke noget, der kan overlades til Kirken, eller som denne har Ansvaret for. Et ærligt Valg maa træffes, og for dette saa vel som for det Liv, vi leve, have vi selv Ansvaret — vi, og ingen anden. Der gælder det ikke, som for Rosmer og Rebekka, at «følge hinanden» i Uklarhed — «det grunder vi aldrig ud tilbunds» — om end i Enighed.

Det næste Drama i Rækken er *Fruen fra Havet*; i dette er Valgfriheden den til Grund liggende Tanke.

V

Styrke har det ejendommelige ved sig, at den for mange Sind har en sælsom Tiltrækning; og da den kun findes i vild Hedningetro eller i levende Kristentro, kommer det ofte i Livet til at gælde en Styrkeprøve mellem disse to. Naturbørn, som en Hilde og en Bygmester Solness ere ikke de eneste Beundrere af den gamle Vikingetrods. Ogsaa den fintdannede og den svagtsindede drages af Styrken som sin Modsætning — saaledes Rosmer af Rebekka (*Rosmersholm*). Derfor bliver det dobbelt vigtigt, at hvert enkelt Menneskes guddommelige Udspring bliver Udgangspunktet, bliver den Grundvold, hvorpaa Menneskelivet opbygges, thi det naturlige Barneforhold forstaas af ethvert Menneske. Det, at vide sig udgaaet fra Gud selv, kunde maaske have gjort en Solness mindre utilbøjelig til at bygge «Kirkespir til Guds Ære», i Stedet for at hans nuværende Syn paa Gud som den fordringsfulde frister ham til Trods. Thi, hvilket naturligt, nogenlunde sundt Barn vilde vægre sig ved at ære en herlig Fader?

At bygge paa det naturlige Barneforhold til Gud er desuden i fuld Overensstemmelse med Ord som „Gud har elsket os først“, og „Guds Kærlighed drager os“, og flere andre; ad den Vej fornemmes Kraften mest umiddelbart, baade Guds Kraft og den deraf følgende hos os selv; ad den Vej komme vi til det fra Forholdet mellem Forældre og Børn saa godt

kendte: en ustandselig Given og en ustandselig Modtagen, Rigdom og Kærlighed paa begge Sider — «Stigen mellem Himmel og Jord» som Julian, ved Tanken om Dagene i Kappadokia, kalder det —; ad den Vej endelig forsvinder alt det mystiske i Gudsforholdet, dette mystiske, der kan frastøde de stærke Aander, og som kan øve en usund, forlokkende Tiltrækning overfor de svage. Begge disse Forhold ere fremdragne i *Kejser og Galilæer*, hvor tillige hos selve Julian den Kendsgerning er fremhævet, at hvor Troen drager ud, der drager Frygten og Overtroen ind.

At Kraften ogsaa kan naas ad andre Veje er ubestrideligt, og at disse andre Veje ere tjenlige for mange Mennesker er ligesaa ubestrideligt. Men en hel Del Mennesker føres ad disse andre Veje ikke til Frihed og Kraft, men til Trællegang, eller til Trods, eller til en Forløjethed, der kan være endnu værre end Snedker Engstrands i *Gengangere*, thi han ved da i alt Fald, at han lyver. Iøvrigt gør samme Engstrand dette med fuldstændig god Samvittighed, der er ikke Tale om nogensomhelst Skamfølelse, det hele er for ham en brillant Spas. Her er netop et af disse Mennesker, paa hvem al kirkelig Tale fuldstændig preller af — han har ikke fjerneste Anelse om sit Udspring. Og mon der ikke er mange med et langt finere Tilsnit, om hvem det samme gælder, her rundt i vore kristne Samfund? — og mangen en Manders, der, som Fru Alving siger, gaar om som «et stort Barn» —?

Som Teologien i den gamle Pagt havde rejst en Skillevæg mellem Gud og Mennesker — der er ingen, til hvem Jesus taler saa strenge Ord som til de skriftkloge —; som den i den nye Pagt har gjort det samme gennem Pavekirken, saaledes begyndte den som bekendt meget snart at gøre noget af det samme indenfor de protestantiske Kirkesamfund. Oppositionen har derfor altid maattet være paa Færde.

I sine *Nye Digte (Gudstjeneste, En Sjæl efter Døden, De nygifte, Protestantisme i Naturen)* ser I. L. Hejberg ikke med venlige Øjne paa visse Former af Teologien. Den norske Søren Kierkegaardnatur Henrik Ibsen vilde, om adspurgt, vistnok ikke nægte, at I. L. Hejberg er den danske Digter, der fra først af har tiltrukket ham mest. (Se Digtet *Til de genlevende,* hvor Ibsen udtaler sin Beundring for Hejberg; men en Gennemlæsning af Hejbergs *Nye Digte* vil mere end alt gøre Forholdet klart for en opmærksom Ibsenlæser).

Ibsen er Nutidens Reformator; han vil ikke Omstyrtning af nogetsomhelst, der er ægte, men Udvikling, Forvandling; thi der er ikke Stilstand i noget levende: har man ikke Udviklingen fremad og opad, hænder det nemt, at man havner i «Raaddenskabs Sumpe» (se Digtet *Abraham Lincolns Mord*), hvor Udviklingen gaar nedad.

En Side i Forvandlingens Lov, vel nærmest den, der angaar Forholdet i Ægteskabet, har Digteren spøgende betegnet i det nydelige og vittige lille Digt

Forviklinger *), alvorligere i Dramaet *Lille Eyolf* fra 94.

En anden Side af Forvandlingens Lov kommer

Forviklinger.

Der stod i en Have et Æbletræ;
det var dryssende fuldt af Blomstersne.
Der vimsed i Haven en liden Bi;
en Æbleblomst den forelsked sig i.
Saa misted de begge sin Hjertero;
men saa forloved de sig, de to.
Bien fløj vidt paa sin Sommerfart;
da hjem han vendte, var Blomsten Kart.
Bien sørged og Karten led;
men det var nu intet at gøre ved.
Tæt under Træet i Murens Grus
leved en fattig men dydig Mus.
I Løn han sukked: du Kart saa fin,
min Kælder var Himlen, hvis du var min.
Den trofaste Bi gik atter paa Flugt;
da hjem han vendte, var Karten Frugt.
Bien sørged og Frugten led,
men det var nu intet at gøre ved.
Tæt under Tagskægget hang som en Kurv
et Fuglerede; der boede en Spurv.
I Løn han sukked: du Frugt saa fin,
mit Rede var Himlen om du var min!
Og Bien sørged og Frugten led,
og Musen kæmped og Spurven stred.
Men alt gik stilt; der fik ingen Besked; —
den Ting var jo intet at gøre ved,
Saa trilled Frugten fra Grenen og sprak;
og Musen faldt død i et halvkvalt Ak!
Og Spurven faldt ligervis; — i sit Skjul
laa han da Kornstangen rejstes til Jul.
Da Bien var fri stod nøgen hver Hæk
og alle Sommerens Blomster var væk!
Saa gik han i Kuben; der Fred han fandt
og døde omsider som Voksfabrikant. —
Se, al denne Jammer og Nød var spart,
var Bien bleven Mus, da Blomsten blev Kart.
Og alt kunde endt saa godt og smukt,
var Musen bleven Spurv, da Karten blev Frugt.

gennem Mystikeren Maximos til Orde i *Kejser og Galilæer* som en Anelse om det kommende, ɔ: om Gudsriget paa Jorden, det Rige, hvor man med Glæde kan forvente Herrens Genkomst, hvor der ikke er den almenherskende kolossale Forskel paa Opfattelsen af Livet her og hisset. Det hedder:

«Det tredie Rige har sin levende Kilde under Adams Lund og under Golgata — —» Baade Kejser og Galilæer skal gaa under — — — naar den rette kommer, han som skal opsluge baade Kejseren og Galilæeren. — De skal begge gaa under, men ikke forgaa. — Gaar ikke Barnet under i Ynglingen, og Ynglingen igen i Manden? Men hverken Barnet eller Ynglingen forgaar. — — Du (Julian) har villet skabe Ynglingen om til Barn igen. — Kødets Rige er opslugt af Aandens, men Aandens Rige er ikke det afsluttende, lige saa lidt som Ynglingen er det. Du har villet hindre Ynglingens Vækst, hindre ham fra at vorde Mand. O Du Daare, som har draget Sværdet mod det vordende, imod det tredie Rige, hvor den tvesidige skal herske».

Men Digteren kan ikke lade nogen af disse to søgende Sjæle, hverken Maximos eller Julian, gaa sejrende ud af Kampen — den ene har Syner, men ingen Tro; den anden har haft Sejrens Betingelser, men er ved Forargelse dreven ud i Frafaldets Trods.

I Schacks Bog om Ibsen hedder det gentagende: Et Laan fra Kristendommen! Atter et Laan fra Kristendommen!

Man undres over Forargelsen og spørger, hvor Ibsen har dømt sig Retten fra til at tale med om

Guds Rige? hvor han har vist, at han vilde skille sig fra Evangeliet, fra selve Guds Ord? — Som tidligere anført er der næppe mange, der ere bedre hjemme i den hellige Skrift end netop Ibsen. Det skal villigt indrømmes, at Kundskab ikke er Tro. Men har man ikke en uforgribelig forudfattet Mening, saa prøve man blot selv, og enhver vil let finde, at hele Digterens Virksomhed er underbygget af selve Guds Ord og en levende Tro derpaa. Altsaa har han Ret til at tale med om Guds Rige. Som den fremskredne, dybt religiøse Aand som han er, ser han Kristendommens Aand røre sig der, hvor Teologer maaske ikke altid skelne den, fordi de ere ganske anderledes ængstelige med Hensyn til det ydre Klædebon, end selve Kristus nogensinde har været. Paa den anden Side kan det hænde, at en Del af det, der udadtil stempler sig med Kristendomsmærket, for Digteren ikke altid har det ægte Præg.

Det betydningsfulde hos Digteren bliver da, at han i sine Længsler og i sine Syner har været «Løftets Land», Gudsriget paa Jorden, saa nær, at han ideligt maa arbejde for dets Komme; ja, at han endog af denne Inderlighedens Grund, en Stund i alt Fald, er kommen til at tro paa Forligelsens snarlige Virkeliggørelse, saa at han i *Ballonbrev* 1870, hvor han taler om «Sejlads mod Løftets Land», udbryder:

«Skal vi med til Festen, Frue?
Ja, hvem véd, naar Budets Due
bringer Kortet? — Vi faar se» — — —

og ligeledes ved en Fest i Stockholm til hans Ære (1887) udtaler sin Forventning om e n n y T i d, idet han henviser til «det tredie Rige» i *Kejser og Galilæer*.

Hvem falder paa at bebrejde Apostlene og de første Kristne deres uopfyldte Forventning med Hensyn til „de sidste Dage“? — Hvem tør sige, at Digterens Forventning ikke har det samme Udspring?

Hvor uenig end Forf. af nærværende Arbejde i det hele er med A. Schack, naar det gælder Opfattelsen af Henrik Ibsen, saa er der dog fuld Overensstemmelse paa et enkelt Punkt, dette nemlig, at Digteren i k k e hører til de Naturer, for hvem det ligger a t s l a a o m. Naar vi trods denne Enighed komme til fuldstændig modsatte Resultater, saa er det fordi Schack i sin Fremstilling fra 1896 udholdende forfølger den i Indledningen fremsatte Paastand, at Digteren „i k k e har udviklet sig sædeligt som Aand“, og at det derfor stadigt gaar ned ad Bakke med ham. Derved nødes Schack da til at søge Hulhed og u b e r e t t i g e d e „Laan“ fra Kristendommen allerede i de Arbejder, der dog hos andre Kristne have vundet stor Paaskønnelse; thi, kan Digterens Løshed og „ufrivillige“ (!) Blottelser i de tidligere Arbejder slaas fast, saa har det ingen Nød med at faa det etiske Lavmaal konstateret for de øvrige Arbejders Vedkommende.

Og saa gaar Forfatteren da løs paa *Brand, Per Gynt* og *Kejser og Galilæer*, og det hedder:

„I *Brand* have vi den hellige Gud med det store Krav og Naadens Gud, Kristendommens to

religiøse Grundtanker. — I *Per Gynt* Kristendommens etiske Grundtanke, «at være sig selv er sig selv at døde — — er altid at møde med Mesters Mening som Udhængsskilt». — I *Kejser og Galilæer* opererer han, (hedder det videre) med Kristendommens eschatologiske Grundtanke, Ideen om det kommende Rige, hvor alle Dissonanser skulle opløses i Harmoni".

Og herom mener Schack nu, at da Ibsen mangler den rette Forstaaelse, saa „nøjes" Digteren med i *Brand* at sætte de to religiøse Grundtanker „rent mekanisk sammen" — den organiske Forbindelse mangler. I *Per Gynt* „nøjes Digteren med at give os en æstetisk Livsbetragtning i Stedet for den etiske", og i *Kejser og Galilæer* endelig nøjes han „med tomme Tankeabstraktioner".

Nej. Ibsen giver netop hvad han vil og skal: i *Brand* den organiske Forbindelse, eftersom vi have Guds eget Ord for, at Naaden er for den ærligt søgende, og Brand er, trods alle Vildfarelser, en ærlig og villig Sjæl. Han er Manden med den stærkt udprægede Karakter og med den stærke Længsel efter Gudsrigets Komme paa Jorden. — «Længsels Vej han aaben lod» siger Brand engang, da man vil skyde sig ind under dette, at Mennesker dog intet formaa.

Det tragiske ligger deri, at denne villigt lydende Sjæl, der ikke nogensinde lader sig forlede til Hovmod eller til Trods (man huske de forskellige Fristelser i sidste Akt), der tror paa sin Gud og mener at tjene ham fuldt ud — at han ved Forargelse skal blive

dreven over i sin Vildfarelse: at ville gøre alt selv, eller med andre Ord, slide sig til Frelsen. Forargelsen kommer fra den sløve Fortrøstning, som han ser rundt om sig: den fuldbyrdede Frelse, der er skænket Menneskene til en Vandring i Liv og Lys, den er af Verdslighed og Dorskhed forvandlet til en Sovepude: «En jo for os alle døde», hedder det i *Brand*; anstreng jer blot ikke, bryd jer ikke om Tilegnelsen!

Tage vi *Per Gynt*, da se vi Solvejg som Repræsentant for den Tro, der tager Gud paa hans Ord, og for den Kærlighed som „tror alt, haaber alt og aldrig affalder“. Om hende er der, som om alle stilfærdig troende Mennesker, kun lidet at berette; saadanne ere den stillevirkende Kraft, der fremmer Guds Rige paa Jorden. De spille aldrig nogen iøjnefaldende Rolle, hverken i Livet eller i digteriske Arbejder — dette overlades til deres mere vildfarende Brødre og Søstre — men ikke desmindre findes der mangen en Solvejg baade blandt Mænd og Kvinder rundt om i Landene, ogsaa herhjemme.

Per Gynt selv repræsenterer det negative i hele dets Ynkelighed; han har endogsaa drevet det til at udslette Anelsen om sit guddommelige Udspring, og:

«Just i Anelsens Mangel
har han med Hoven sin bedste Angel.»

Han er fyldt med Reminicenser af Bibeludtryk og Sentenser, om hvis Betydning han ikke har Begreb.

Men hvilke ere hans Forudsætninger? «Far hans var fordrukken, og Mor hans er låk», hedder det, og desuden gives der i 1. og 2. Akt adskillig anden Oplysning, der er god at faa Forstand af. Saaledes hører man, at «Provsten» klinker og drikker med hans Fader i de vilde Drikkelag; altsaa intet alvorligt Ord fra den Kant; tværtimod:

«Provsten vil drikke min Skaal;
— — den lyder i Sang og Klang:
Per Gynt, af stort est du kommen,
og til stort skalst du vorde engang!» —

Digteren nøjes ikke, som Schack siger, med i *Per Gynt* at give os „en æstetisk Livsbetragtning“. Den kristelige Etiks Fordring mangler ikke, eftersom vi se Fantasten, Frasemageren, Egoisten Per Gynt endelig komme til det Resultat, at han har sløset sit Liv bort. Udsigt — vel at mærke ikke en Smule mere end Udsigt til Frelse skimtes først, da han selv kommer til Erkendelse af, at han i sit Liv har udslettet «Gudsstemplet paa sin Pande». Episoden med Løget danner en Slags Indledning til Erkendelsen. Han begynder, om end kun smaat, at ane Sammenhængen med sit Jeg; men endnu stedse vil han «udenom», spiller blandt andet paa Nihilismens Strenge og prøver paa at lade som om alt er forbi med Døden — «her er ingen begravet», mener han kan være den Gravskrift, der sættes over ham, naar han ligger gemt under Sneen. Skyld og Naade ere for ham noget ganske udvortes, han har ikke Begreb om deres virkelige Betydning,

derfor kun nogen Angest, ikke Spor af Bedrøvelse eller Trang til Forbarmelse. Endelig stiger Angesten og i dens jagende Pine kommer han helt ind i Erkendelsen:

«— — — — — — Nej; dennegang
tvært igennem, var Vejen aldrig saa trang!»

— og gennem Angestens jagende Pine maa mange af os, der ikke som Solvejg, Håkon og Margrete høre til de faa „udvalgte“, til Kongsbørnene, til dem med den «frejdige Mandetro» fra Vuggen til Graven —. Nu endelig vil Frasemageren, Gøgleren Per Gynt ikke skyde sig ind under nogensomhelst Dækning, ikke engang under den, der kunde ligge i Solvejgs Ord, da han spørger:

«Hvor var jeg med Guds Stempel paa min Pande?»

Solvejgs Svar lyder:

«I min Tro, i mit Haab, i min Kærlighed.»

Nu endelig kan han udbryde:

«— — — Ti, det er gøglende Ord!
Til Gutten derinde er selv du Mor.«

Men da kan ogsaa Lyset bryde ind over ham og ved Solvejgs Svar:

«Det er jeg, ja. Men hvem er hans Fader?
Det er han, som for Moderens Bøn forlader» —

gaar der et lysende Drag over hans Ansigt og det kommer i et Skrig:

«O, gem mig, gem mig derinde!»

Per Gynt har kort i Forvejen med Henblik paa Solvejg sagt til Knappestøberen:

«Ja der — der finder jeg Synderegisteret!»

og:

«var Skeen (Knappestøberens) saa stor som en Kiste,
den rummed ikke mig og min Liste!»

Nu, efter det fulde Frembrud af Erkendelsen, har han ogsaa fuld Trang til Forladelsen, den Forladelse, som hun kan tilbyde ham fra den, der har sagt: „Hvadsomhelst I bede om i mit Navn, det skulle I faa." Og hvem kan tvivle om, at Solvejg har bedet i det rette Navn, hun, hvis Søndagspræg og «Salmebog i Klædet» fra Per Gynts tidlige Ungdom har haft en dragende Magt over ham.

Men dengang vilde han nu ikke den rette Vej, om han end heller ikke helt vilde nogen af de mange vildsomme Stier, han siden kom ind paa — han blot tog det som det kunde falde sig; han vidste ikke hvem han var og hvad han skyldte sit egentlige Jeg. — Solvejg derimod har vidst hvem hun var; hun har bevaret Søndagspræget gennem hele Livet, hun har, trods Modgang og Sorg, aldrig været ulykkelig; ikke mindre lys, skær og klar staar den gamle Kvinde for os end den unge. Hendes Tro paa, hendes Haab og Kærlighed til sin Gud har været den frejdige, bærende Kraft i hendes Liv, og derigennem har hun bevaret sin Tro til, sit Haab om og sin Kærlighed til det stakkels Menneske, der hele Livet ikke har gjort andet end sølet sig i

Snavset, og som aldrig har vist andre Livstegn end sin ubestemte, mere og mere tilslørede, tilsidst saa godt som udslettede Dragen mod Solvejg. Gennem en Opvaagnen af denne bliver hun sluttelig den, der hjælper til at drage ham i Havn.

Af Knappestøberen faar Per Gynt kun Udsættelse:

«Vi træffes paa næste Korsvej, Per:
og saa faar vi se om — jeg siger ikke mer.»

Afgørelsen træffes ikke endnu; han har „hverken været varm eller kold“, kun sløset; nu maa det vise sig, om den bærende Kraft er kommen ind i hans Liv, eller om de senere Oplevelser kun var et af de mange Stadier paa hans Vej.

Gaa vi til *Kejser og Galilæer*, da finde vi der Ynglingen med den stærkt udprægede Sans for Skønhed og for Hævdelse af Jeg'et. Vel opnaar Julian aldrig at blive en Karakter, paa samme Maade som Brand var det; dertil er hans Sandhedskærlighed ikke udpræget nok; den er tilstrækkelig til at vække hans Forargelse over Forløjetheden rundt om ham, men ikke inderlig nok til at fremkalde Gennembruddet hos ham selv, da han staar paa Skillevejen. —

Han har imidlertid i sin Barndom og allerførste Ungdom været vidunderlig greben, og skønt han tidligt er bleven smittet af Magtsygen ved det fordærvede Hof, har han dog endnu en Længsel efter Gudsriget paa Jorden; men han fordrer at se den Kristendom,

hvortil han skal vie sit Liv. Det tragiske i Julianskikkelsen ligger da i, at Synet af Forraadnelsen rundt om driver ham over i Trods og Fornægtelse. — Hos sine Trosbrødre, Gregor og Basilios, finder han i det afgørende Øjeblik ingen Støtte, fordi de ere blinde for, at han netop da staar paa Skillevejen. Handlingens Mod, som de senere vise sig at besidde i høj Grad og at anvende med en ganske anderledes grundmuret Sikkerhed end Julian nogensinde gør det under sit Frafald, mangler dem da; de overvurdere Julians Styrke og vente alt af ham. — Paa dette sit første Stade repræsenterer Gregor den Side af Kirken, der i Frafaldet kun ser Hovmod og Trods; Basilios derimod den medlidende. «O Gregor, han er syg og forvildet», siger han om Julian.

Her at give selv en nok saa sammentrængt Fremstilling af Gangen i det mægtige Dobbeldrama lader sig ikke gøre. Men et Par Citater fra II Afdeling ere tilstrækkelige til at vise, hvorledes Julians Sind efter Frafaldet er splittet i Magtbegær, Tvivl og Trods:

Julian: Er der Rum for de tvende (Kristus og Kejseren) tilhobe paa Jorden? — Og han lever paa Jorden, Maximos. Galilæeren lever, siger jeg, saa grundigt end baade Jøder og Romere bildte sig ind at de havde dødet ham. Han lever i Menneskenes opsætsige Sind, han lever i deres Trods og Haan mod al synlig Magt» — (her sigtes til den Udholdenhed, hvormed de Kristne bære deres Lidelser under Julians Forfølgelse af dem).

Her bekender han altsaa, skønt modvilligt, sin Tro paa Kristi Tilværelse; ikke desto mindre kalder

han det senere «vrede Talemaader», naar Makrina siger:

«Hvorfor ivrer du saa stærkt mod en, som du kalder død? Hvad er det du hader og forfølger? Ikke ham, men din Tro paa ham. Lever han ikke i dit Had og i din Forfølgelse, som han lever i vor Kærlighed?»

Endelig bliver Julians Begrebsforvirring lige over for «Guderne» næsten komisk *) midt i al sin Sørgelighed — i Fortvivlelse udbryder han:

«Jeg vil ofre til Guderne!»

Maximos: Hvilke Guder, du Daare? Hvor er de? Og hvad er de?

Julian: Jeg vil ofre til denne eller hin. Jeg vil ofre til mange. En eller anden maa da høre mig. —

Jeg vil anraabe noget udenfor mig og over mig. —

De allersidste af Ordene vise dog, at han bliver klar over det Selvbedrag, hvori han en Stund havde lullet sig: i Løsrivelse fra Gud selv at ville være Gud. —

Kaligulatanken og Vanviddet strides derpaa en Stund om Resterne af dette oprindelig skønt anlagte Menneske, der, uagtet han ved, at han er overvunden, ikke kan bringe sig selv til aabent at vedgaa

---

*) Som Julian her er begrebsforvirret med Hensyn til «Guderne», saaledes Fru Solness i det senere Drama *Bygmester Solness* med Hensyn til «Pligterne». Hun er oprigtig og stærkt bekymret for Manden, men føler sig af sine «Pligter» hindret i at værne ham mod Faren. Hun beder da Hilde se at forhindre ham i at stige til Vejrs med Kransen, hvortil Hilde indvender: «Men var det ikke rettere, at De selv gjorde dette?» «Ja Herregud, det var jo min Pligt! Men naar en har Pligter paa saa mange Kanter, saa — —». Og saa forsvinder hun ind til de ventende Damer, som det jo «ogsaa er hendes Pligt» at tage imod.

dette, men blot ønsker enten at bringe Kaligulatanken til Udførelse eller at forsvinde sporløst,

«for at ingen skal faa at vide, at det var mig som bukked under og ham (Kristus) som sejred».

De levende Fremtidssyner, som Schack i Dramaet vil se neddragne til kun at være „tomme Tankeabstraktioner", mangle ikke i *Kejser og Galilæer*, eftersom der med saa ualmindelig Styrke og Ihærdighed peges paa «det tredie Rige», og paa den Tid, «hvor Menneskene ikke skal behøve at dø for at vandre som Guder paa Jorden»; den Tid, med andre Ord, da Forjættelsen om et Folk af Konger og Præster skal kunne opfyldes paa os; den Tid altsaa, hvor Kristi Aand saaledes vil have gennemtrængt Sindene, at den med Naturnødvendighed, som Virkning af Aarsag, giver sig Udslag i Tanker og Handlinger: Guds Rige er Retfærdighed, Fred og Glæde i den Helligaand, forklarer Paulus, og Jesus selv lærer os at bede: Komme dit Rige, og: Ske din Villie som i Himlen saa og paa Jorden; Jesus selv siger: Er der ikke skrevet i eders Lov: Jeg haver sagt, I ere Guder? —

Forskellen paa dagligdags Kristne og paa Digteren bliver da den, at vi gaa om i dagligdags Trit uden den levende Forventning og derfor ogsaa uden den stærke Higen og de store Fordringer til os selv, medens Digteren ideligt har de store Syner for Øje. — Og at han, ved dengang at fremdrage netop dette Fortidsbillede for os, har villet mane og vække os til Liv, er der ingen Tvivl om. Kast et Blik tilbage paa

den aandelige Tilstand hele Verden over i de Aar, der gik forud og efter det mægtige Dobbeltdramas Fremkomst*) — For- og Samtid viser: Julian ɔ: Frafaldet maatte komme; Eftertiden har ladet os alle se, at han kom.

Betegnende for hvor liden Kraft Digteren paa den Tid, Dramaet blev udarbejdet, fandt i Kristenheden, er det, at han har ladet det være en Hedning (Maximos) der paa Menneskeaandens Vegne optraadte som den, der maatte kræve dens skønne «Arv». — Til allersidst, da Menigheden er vaagnet til Liv, høre vi den kristne Basilios, med Henblik paa Julian, udbryde:

«Kristus, Kristus, hvor var dit Folk, at det ikke saa dit aabenbare Raad!»

I *Kejser og Galilæer* har Digteren ladet komme til Orde, ikke alene berettigede Anker mod Kirke og Menighed, men ogsaa alle de Angreb paa selve Kristendommen, som Hedninger altid have parat, og som i Forfaldsperioder med fornyet Styrke komme til Orde fra Tvivlere og frafaldne. Selv den gamle, idelig opdukkende og for den menneskelige Grublen saa troværdige og tiltrækkende Lære om Sjælevandringen stikker Hovedet frem.

Med grelle Farver er i første Del alle Kirkens Synder malede — ingen skal sige, at Digteren har lagt Fingrene imellem. Vi se, indenfor den herskende

*) Digteren arbejdede i 9 Aar paa Kejser og Galilæer, fra 64 til 73.

Kirke, forargelige Stridigheder om Læren, Navnekristendom, Hykleri, hævntørstende Fanatisme, Bedrag og usund Ekstase.

Indenfor den forfulgte Kirke have vi derpaa i II Del Synet af Fanatikernes, de blindt troendes Skarer. Som tidligere en David og senere til Dels en Luther, trods disses paa saa mange andre Punkter vidt opladte Øje og Øre, kunne ogsaa de til Tider forarge *). Men samtidigt nedlægger deres Tro — «Ordet skal staa, Ordet skal staa», synger den forfulgte lidende Skare — deres Offervillighed og Ydmyghed en Beundringens Sæd til ny Kraft for dem, som ere modtagelige.

Den svage Tros, her dog rettere den sovende Tros Repræsentanter, alle dem, der give Forargelse ved den himmelraabende Forskel mellem Lære og Liv, se vi i de af verdslig Fordel forlokkede, hvem Synet af Menighedens Trængselsdage dog tilsidst bringer til Sandhedserkendelse.

Men ved Siden af alt dette kommer klart og skønt den forstaaende Tro til Orde i Basilios,

---

*) Og dog er der vel ikke saa megen Grund til at bebrejde disse enkelte, haardt stridende Mennesker deres Tale om „Hævnens Gud" eller deres Syn paa Jordlivet i det hele — man huske eksempelvis Luthers „og tage os fra denne Jammerdal til sig i Himlen", som der kan være til at undres over, at senere Tiders kirkelige Retninger kunne fastholde slige Udtryksmaader. Da Kristus ikke har udelukket Gudsriget fra Jorden — tværtimod — saa har han heller ikke ment, at denne skulde være «en Jammerdal, som det var bedst at slippe bort fra jo før jo hellere». (Se *Gengangere*). Med dette Syn er der sat Bom for Fremskridt og Udvikling — det fremkalder Oprørsaanden i Mennesket.

Gregor, Makrina og Jovian. Har Digteren i de tre første Akter af I Del ladet kristne Mennesker vaande sig under hans Skarpsyn, saa kommer i alt det følgende et herligt forstaaende Klarsyn for de rige Muligheder, som Kristendommen rummer. Julian og Maximos maa tilsidst erklære sig for overvundne og overlade Valpladsen til de tre Kristne med den forstaaende Tro og til den ved Selvsyn og indre Erfaring vundne Hedning Jovian. Disses Livsløb, navnlig de tres, er gennem hele Dobbeltdramaet tegnet Side om Side med Julians; ligesom Solvejg ere de det lysende Drag i Mørket. De vise sig at eje Udviklingsevnen, saa at de, uden at falde i Askesens Baghold, for hvilket de ikke ere blinde, hæve sig til Styrke i Kærlighed. De staar som Vidnesbyrd om Kristi Sejr i enkelte Menneskesjæle og derved tillige som Forbillede for den endelige Sejr i alle; og dette gøre de, fordi deres Religion viser sig at være den eneste, der i sig rummer Udviklingsevnen, og Grunden hertil er denne, at den ser Mennesket som et Evighedsenkeltvæsen, der higer, og ganske naturligt maa hige efter Genforening med sit Udspring, den evige og personlige Gud — denne Higen, som Ibsen lader komme til Orde i den helt unge Julian, før Frafaldet:

Visdomslæreren.

Hvad er Salighed? Genforening med Ophavet.

Julian.

Ja, i medvidende Liv; Genforening for mig, som den jeg er!

Visdomslæreren.

Genforening som Regndraabens med Havet, som det smuldrende Løvs med den Jord, der fostred det.

Julian.

O, havde jeg Lærdom, havde jeg Vaaben at løfte mod dig!

Brandes siger om Ibsen, at han har set Julian med „kristne Øjne"; men da kristen og kristen efterhaanden er bleven to Ting, vilde man maaske komme Digterens Synspunkt nærmere ved at bruge Udtrykket Evighedsøjne; thi det er netop Ibsens Blik for det evige, der ogsaa paa andre Omraader gør ham saa klartskuende, saa sandhedskærlig og saa retfærdig. Om Staten siger Ibsen saaledes i et Brev til Brandes (71): «Staten har sin Rod i Tiden; den vil faa sin Top i Tiden; der vil falde større Ting end den; al Religion vil falde. Hverken Moralbegreberne eller Kunstformerne har nogen Evighed for sig».

Uden den Forstaaelse som Evighedssynet giver kunne saadanne Ord være vildledende, især naar man læser dem udrevne af deres Sammenhæng; med Evighedssynet ere de noget selvfølgeligt.

Brandes mener, at Ibsens eget Resumée af *Kejser og Galilæer* er: Kristendommen sejrede, fordi den da var Sandhed.

Imod denne Paastand staar blandt andet, Basilios' Ord til Søsteren Makrina, hvem Julians Blik forfærder og gør forsagt, saa at hun udbryder: «O Broder! at vi skulle opleve at se Natten!» — «Lyset er!» siger Basilios, og Ordet er er fremhævet af Digteren selv.

Ibsen har i *Kejser og Galilæer* givet Nøglen til Gudsrigets ringe Fremgang paa Jorden i vore Dage, trods al Prædiken, i Modsætning til Aposteltiden: teologiske Tvistigheder i Kirken og blandt Bekendere, og saa dette, at den levende Tro mangler, at man som oftest glemmer at tage Herren paa hans Ord — det andet Liv, som det hedder, er langt borte, og saa leves der fort paa dette som bedst man kan; nogle som om de ingen udødelig Sjæl havde, andre med Suk og Ængstelse eller i stille Resignation, de fleste uden Kraft og Glæde — hvor er de levende Kristne? hvor Glæden over at være et Menneske? over at leve? Hvem «forventer Tidens Nærmen i en pletfri Bryllupsklædning?»

Apostle og, baade før og efter dem, mange enkelte have dog troet — og troet med Rette — at de vare frelste, og at Rigets Oprettelse skal virkeliggøres allerede her paa Jorden; de have levet derefter og dette Medarbejde paa Gudsrigets Komme, denne Tagen Gud paa hans Ord, det har givet deres Tro Vinger, baaret deres Haab oppe, gjort deres Kærlighed stærk og varm. Al Frygt har været som blæst bort, ja de have ikke engang været bange for deres Synd. De have gjort den store Opdagelse, at Kristendommen ikke er mørk og glædeløs, og at intet af hvad der er menneskelig skønt, rigt og rent er udelukket fra den. De have været lykkelige, ogsaa i timelige Forhold — og hvem har overgaaet dem i Styrke i Trængselsdage?

Men saaledes kun for de enkelte, for Solvejgmenneskene. De fleste af os andre gaa som i Blinde,

have ingen Trang til Gudsrigets Komme. Man er desuden slet ikke i Strid med hidtidige Fortolkninger ved at mene, at Rigdom og Fattigdom, for ikke at tale om alle de andre skrigende Modsætninger, er noget, Vorherre selv har indstiftet. Her skal være Sorg, Nød og Modgang, kan man høre af inderligt troende Mennesker, ellers kommer ikke Længselen efter Himmelen ɔ: Livet efter Døden. Altsaa: det er som det skal være. Saa resignere vi, gøre ikke Revolte, men gaa heller ikke fremad eller opad med Kraft.

Nej; det er ikke som det skal være, minder Digteren os ideligt om. Thi Guds Ord, der bekræfter vor bedste Higen, siger noget helt andet; og den Tid er indvarslet, ja allerede saa smaat begyndt — ogsaa herhjemme, ogsaa blandt Teologer og Præster — da Bibelen bliver læst om igen *) ved nyt Lys fra den Helligaand uden Tilgift af allehaande Bihensyn.

Med en Tak til de forskellige Kirkesamfund for hvad godt ethvert af dem har haft at bringe, vil man efterhaanden frigøre sig — ikke for hvad godt de fremdeles kunne yde, men for hvad de have af hæmmende Baand — vil nøjes med at være Kristen, vil leve paa eget Ansvar.

---

*) Hermed sigtes ikke til den moderne Bibelkritik; Omlæsningen er en Sag for sig.

VI

Ibsens Hævden af os Mennesker som Guds Ætlinge, som f ø d t e Gudebørn, er et af Herrens Midler til at fremme sit Riges Komme paa Jorden; thi er man Snavs, saa bliver man i Snavset, skal i alt Fald skræmmes op deraf ved Tordentale eller piskes ud af det med Pligt her og Pligt der, og hvad bliver der saa af „Guds Børns herlige Frihed?" Men er man adelbaaren, kongefødt, saa holder man sig selv for god til Snavset; saa gør man af i n d r e Trang frivilligt og med Glæde sin Pligt ɔ: det gode: da er man fri.

Altsaa, siger Digteren i *Brand* (se Citatet Side 55), op med den ældgamle Kongstanke, Guds egen, der lyder: Gud i dig og du i Gud; og frem, sige vi andre, med den Kongstanke, der er fremhævet Side 27—29, og som, formet af et Menneske rummes i *Kongsemnerne, Kejser og Galilæer* og i Stokholmertalen i 1887 *), denne Digterens Tanke, der er i nøje Samklang med Guds egen, ja en ligefrem Affødning af den — hvad vel overhovedet altid Menneskers bedste Tanker ere. Lad begge for Alvor blive Slægtens Eje, baade den store evige og den lille timelige, før kommer ikke den haardt savnede Skønhed og Glæde ind i Livet, før faar heller ikke den overhaandtagende u æ g t e Selvhævdelse Rejsepas. Altsaa: nyt og kraftigt Liv i den bibelske Fortælling om Skabelsen i Guds Billede og I n d b l æ s n i n g e n

*) Talen findes i H a l v o r s e n s *Norsk Forfatterleksikon.*

af hans Aand, thi med Erkendelsen af os selv som dem vi ere kommer Takken, og den gør baade rig og glad; — og aabent Sind for Digterens Kongstanke, «saa alle kan vide med sig selv og skønne at de er eet», og det hvad enten det gælder Mennesker indbyrdes eller de tre Aandsmagter, «Poesi, Filosofi og Religion», disse der enede kunne blive den «Livsmagt», der fremmer den store Kongstankes Fuldbyrdelse, eller i alt Fald dens Fremgang i Øjeblikket, idet hvert «Tidehverv» jo medbringer sine Midler.

Naar «Folket» faar sagt Farvel til «Festrus og Floskler», naar det faar «brudt baade Lag og Leg og Gilde», naar det «har Høvdingsind og vil sejre», da, siger Digteren,

«ser jeg lys og glad du sejre faar».
«Jeg ser dig som en Slægt, der tungt har sovet,
men sund er vaagnet ved et Maningsord;
jeg ser dig som en Slægt, der vil og tror —
med Kraft til mer end Dont paa Land og Fjord,
med Længslers Hærgang rundt den vide Jord,
og store Drømmes Løvtag om dit Hoved».

Saaledes ser Digteren den Slægt, der skal «komme efter vor» og faa Evne til at rejse «den rette Samlingsstøtte», denne der skal

«— — — — — — bygges over Døgnets Lejre
højt over Bygdens Stræv og Byens Bulder,»

som det hedder i Digtet *Ved Tusindaarsfesten* 1872.

Men Digterens Haab og Frygt veksler bestandigt

og i 1875 have vi det sorgfulde Digt *Langt borte*, der ender med det bekendte:

«Naar kommer og vækker os op af Døsen
Aarhundredets Aand med Aarhundredets Løsen?»

Fra samme Aar er *Et Rimbrev* til G. Brandes med det ikke mindre bekendte:

«Jeg tror, vi sejler med et Lig i Lasten».

I dette Digt tales der manende Ord til «Skipper, Mandskab og Passagerer» om Bord paa «Europas Damppaket», det vil sige til 70ernes æstetiske Høvding herhjemme, hans Mænd og deres Efterfølgere. Ibsen siger:

«— — — — — — De spørger,
hvi Slægten gaar saa underlig fortrykt,
ej ildnes op i Fryd og ikke sørger».

Et direkte Svar vil Digteren som sædvanlig ikke give, siger han selv, men agter at benytte sin Digterret og svarer derfor i det bekendte Billede om Skibet,

«— — — — — — der gaar paa lange Rejser.
Det søger fjerne Lande, mange Havne.
Man losser Lasten, og om Bord man hejser
nyt Stykgods under udenlandske Navne;
man stuver Rummet mellem begge Stavne
med en Utallighed af Kasser, Baller,
og hverken Skipper eller Mandskab ved
til Punkt og Prik, hvad Skibet fører med;
alt gaar i Flæng, alt tages som det falder.

Saa lægges atter ud paa vide Veje.
Kækt graver Bougen i det salte Skum;

det er som Havet ikke havde Rum,
og Bølgens Rygning ej gav bredt nok Leje
for den usigelige Livsmodssum,
som Stormvejr ikkun øger og formerer
hos Skipper, Mandskab og hos Passagerer».

Og dog, trods Sikkerhed og Medbør lægger der sig Tunghed og Sløvhed over alle og alt. Rygtet om «Lig i Lasten» kommer snigende og fylder alles Sind, og

«hvordan med Sagen selv det er bevendt
erfares først, hvis Rejsen vorder endt,
trods alle Varselstegn, trods Skær og Banker
i Havnen trygt fortøjet og for Anker.» —

«De spørger», gentager Digteren

«— — — — om Grunden *), gode Ven.
Har De ej mærket, noget vilde komme?
Forstod De ej, et Tidehverv var omme,
der vejred Tryghed og Fortrøstning hen?» —

Tilsidst skildres det hvileløse Blund i den kvalme Kahyt paa «Europas Damppaket», hvor Digteren og Æstetikeren have truffet hinanden (og en Tidlang haft fælles Maal — Slægtens Vækkelse). — Nu sidder Digteren alene paa Dækket og stirrer frem i den stjerneklare Nat. Da hører han nedefra:

«Jeg tror, vi sejler med et Lig i Lasten!»

Og hvad er da dette Lig i Lasten, der har Magt til at tage Løftelsen fra hele den stolte Færd? — Gudsfornægtelsen, svarer de senere Dramer, og

*) Grunden til, at «Slægten gaar saa underlig fortrykt» o. s. v.

det baade Dorskhedens ubevidste, Tvivlens sejgpinende og Selvsygens trodsende; thi i Længden kan det gudfødte Menneske ikke trives i Adskillelse fra sin Gud. —

Stjerner i Lystaage (1886) hejser atter Haabets Flag.

Ibsen tilfredsstiller ikke allevegne den Fordring til Harmoni, som man har vænnet sig til at stille til en Digter, og som især er levende hos dem, der forlange „*l'art pour l'art*", og hos dem, der af Poesien kun forlange Forfriskelse og ikke kunne lide, at den „stiller Problemer under Debat". — Som ægte Menneskeven lader Digteren, uanfægtet af alle Fordringer, Sandhedens skarpe Lys spille ind i sin egen ikke mindre end i andres Sjæl, og dette Lys kaster skarpe Skygger. — Gregers Werle er blind og Dr. Relling holder Illusionerne, «Livsløgnen», oppe i Menneskene, men Digteren ved, at kun gennem Ærlighed og Godhed gaar Vejen til det skønne og det høje.

Ivrig Sandhedssøger som han er, træffes Digteren snart her snart der, hvor han ofte mindst ventes, hvor han maaske i det Øjeblik han lægger ud ikke ligefrem tilsigter at komme — eksempelvis blot hans Forhold til Kvindesagen, denne Sag, som ingen har fremmet stærkere end Ibsen, netop fordi han i det hele taget har kæmpet for Menneskeværd og for Sandhed og Ret. Man kunde maaske endog tænke sig, at Digteren har taget en Sag op til Behandling med sin Indignation over et eller andet

Vrangsyn til Udgangspunkt; men saa kommer den alvorlige Undersøgelse for og imod, og hvad sandt er skal frem, hos hvilken Part i Sagen det end findes. Digteren kender ikke til nogen Bøjen af fra Sandheden; og i Villigheden til at følge det Lys, der undervejs*) tændes i hans Sjæl, ligger netop Hemmeligheden ved, at han formaar at række saa vidt som han gør.

Paa Henrik Ibsen passer ikke Drachmanns Ord om ham i Gerhard Grans *Festskrift*:

„Uendelig Kunnen, uendelig Viden —
og dybest inde fortvivlet som Tiden".

Nej. Ibsen er ikke fortvivlet, tværtimod — hos den der erkender ikke alene Skyld, men ogsaa Frelse, har Fortvivlelsen ikke Rum. Digteren kan nu i Sagtmodighed vente paa, at den udsaaede Sæd skal bære Frugt. Men, ved man fra sig selv lidt Besked med de Bryderier, et kolerisk Temperament kan volde — og Digteren har sagtens fra Vuggen af haft ikke mindre af det koleriske end af det sangvinske —, da kan man forstaa, at Sagtmodigheden ikke er kommen uden svære Kampe:

«— — — Sindets Veer
Harm som lyner; Sorg som paa mit Hoved sneer»

---

*) Man sammenligne hermed Kong Skules og Skjalden Jatgejrs Samtale i *Kongsemnerne*, 4. Akt.
Skule. Sidder du inde med mange udigtede Kvad, Jatgejr?
Jatgjer. Nej, men med mange ufødte; de undfanges et efter et, faar Liv, og saa fødes de.

høre med til Erfaringerne. Om disse Kampe er den saakaldte „Tilknappethed“ maaske det ydre, stilfærdige Vidnesbyrd, et Forhold, som vi iøvrigt ikke synes særdeles godt om; thi hvorfor, siges der, har Digteren ikke for længe siden selv lukket Øjnene op paa os? Der er dog saa mange, der have taget Skade af de vrange Fortolkninger; Digterens Tavshed tyder paa Haan og Foragt for, ikke paa Kærlighed til Mennesker.

Men dertil er at svare, at dels vilde de, der siges at have taget Skade af de vrange Fortolkninger, rimeligvis ogsaa uden Ibsen til Skærmbræt være gaaede under; og dels kunde det jo være at Digterens Erfaring har belært ham om, at det vilde have været ganske forgæves at prøve paa at aabne vore Øjne med mere ligefremme Ord end dem, han har stillet til vor Raadighed i sine Gensvar, sine Taler og sine Digterværker. Det hedder ikke for ingenting: „Tro de ikke Moses og Profeterne, saa o. s. v.“ — Ogsaa har vel Digteren gennem sin egen Kamp faaet lidt Øje paa Meningen med Guds Tavshed:

«Hvi tier den eneste myndige Mund,
som bryder hvert Blændværk og vækker af Blund?»

hedder det i et Digt, og Svaret tyder paa, at Tavsheden ikke kan brydes, saa længe man ikke selv for Alvor vil Fremgang. Dette «Kan» spiller en stor Rolle for Digteren (i *Kejser og Galilæer* hører man om «Nødvendigheden»), thi Tvangens «Skal» og Frivilligheden have nu engang ikke noget med hinanden at gøre, og saaledes gaar det til, at det ofte

kan synes, som om «Galilæernes Gud er en ødsel Gud, der bruger mange Sjæle». Dette Udtryk i Hedningen Maximos's Mund kan ikke undre nogen naar selve Jesu Disciple forarges og spørge: Hvo kan da blive salig? Jesu Svar lyder, ledsaget af et Blik (der staar: Jesus saa paa dem og sagde): For Menneskene er det umuligt, men ikke for Gud.

Men denne Guds tilsyneladende Ødselhed vækker manges Forargelse. Den synes dem at stamme fra en hævngerrig eller en kold Gud; ja ikke engang en misundelig Gud er en helt fremmed Tanke. I sin Søgen efter at forstaa Guds Tanker paa dette som paa andre Punkter er Ibsen i *Kongsemnerne* kommen til Udtrykket «Guds Stedbørn paa Jorden», ligesom han i *Kejser og Galilæer* fremdrager det bibelske Ord om Kar til Forherligelse og Kar til Vanære. — Hvorfor vil dog Mennesker ikke indse, at den Gud, der stiller den korte „Hjemsøgelse i 3. og 4. Led" lige over for „Velsignelsen i de 1000 Led", er en kærlig Gud, der ikke vil lade os uvidende om, at Hjemsøgelsen ikke skal vare et Øjeblik længere end fornødent, thi den har intet med Hævn at gøre, men er kun et nødvendigt Led i Udviklingen af den frie Menneskeaand, eftersom denne nu engang har forvildet sig bort fra sit Udspring*. — (Udtrykket «Guds Stedbarn» hører for A. Schack med til det forargelige hos Ibsen.)

---

*) Denne Tanke om »Nødvendighedens« Ofre, de tragiske Skikkelser, er ogsaa stærkt fremme baade i *Kærlighedens Komedie* og i *Brand* (Svanhild og Brand selv.)

Digterens Villighed til at gennemgaa Taalmodighedsskolen bærer nu sin Frugt. Hvad han har kæmpet for er allerede i Udvikling rundt om i Landene — ogsaa hos os — selv om den æstestiske Literatur er kommen paa Afveje, maatte komme paa Afveje, fordi de fleste Æstetikere og deres Disciple, trods al Pukken paa „det nye", kun have villet «gøre den gamle Saga om igen» og slet ikke have spurgt sig selv, hvad Digterens Kongstanke i Virkeligheden rummer, saa at de have produceret Æstetik i „Renkultur", med andre Ord i Hæslighed, uden at de dog, som Kejser Julian lige over for Dionysostoget, kunne se Hæsligheden eller falde paa at gøre sig selv det samme Spørgsmaal som han gjorde sig lige over for sin Tids «gamle Saga»: «Er der Skønhed i dette?» (*Kejser og Galilæer* II Del 1. Akt). Klintens samtidige Vækst har derfor været stærk, og denne Klinteflor har hindret mange i at se, at ogsaa Hveden grønnes, og det kraftigere og kraftigere.

Hos os har, i det hele og store, Modtageligheden for den nye Holberg ikke været størst; den gamle Holberg passer bedre med vor lattermilde Natur, med vort — godmodige? eller slappe? — *laisser-aller*; tilmed holde vi, som de fleste, mere af at le ad andre Menneskers Fejl end at hudflette os selv. Desuden vare vel Sindene i sin Tid mere modtagelige for en Holberg, der dannede sidste Led i en gammel Kæde af Verdensforfattere, end de nu kunne være for en Ibsen, der kommer til os som første Led i en vordende Verdenskæde af en helt anden, langt videre sigtende Art, hvor der ikke er

Tale om en ny Lap paa et gammelt Klædebon, men om, at Menneskeaanden rejser sig, modtager sin herlige «Arv» (*Kejser og Galilæer*) og lever efter sin Bestemmelse, et rigt og lykkeligt Liv, der ikke først skal virkeliggøres efter Døden, men allerede her kan vise sig som „Staden paa Bjerget", et Liv i Fremskridt og Udvikling paa alle Omraader, timeligt og evigt.

Som Paulus overfor Athenienserne forstod at benytte det forhaandenværende, „blev en Jøde for Jøderne og en Græker for Grækerne, om han dog maatte vinde Sjæle blandt dem", saaledes ogsaa Ibsen. Han bruger Tidens Tungemaal. Som teologisk Prædikant havde han ikke vundet Ørelyd, lige saa lidt som «tråkig Moralist». Som han er, har han faaet hele den civiliserede Verden til at lytte og til at forske efter Meningen med hans „Gaader". Han er den Mand, som Tiden havde behov for at udvikle og samle til et Hele de i alle Lejre spredte Sandhedselementer. Saaledes fra Kernetropperne blandt Ikkebekendere den stærke Higen efter Skønhed, Kraft og Ærlighed, og fra Kernetropperne blandt Bekendere den sande Gudserkendelse. Og som Sandhed og Syner i Øjeblikket findes spredt rundt omkring i Stumper og Stykker, snart udenfor, snart indenfor „Kirken", saaledes kommer Digterens egne Anskuelser ogsaa kun stykkevis frem, snart her snart der og hos de mest modstridende Skikkelser i hans forskellige Arbejder; eet lille Ord her, et andet der.

Holberg var den, der i sin Tid bragte os en Luftning fra Europa, skabte vor hjemlige Literatur

og vor hjemlige Kultur. Nu er det Henrik Ibsen, der udefra har bragt os en saadan Luftning for hele vort aandelige Liv, at vi ikke alene maa til, men ogsaa ganske smaat ere begyndte paa at rejse «Guds Kirke» saa stor, at den i allervideste Forstand kan favne alle Mennesker som Brødre og Søstre, thi „Gud vil, at alle skulle blive salige og komme til Sandhedserkendelse".

SYNTESEN

I en Studie over den franske Ungdom i vore Dage — i Modsætning til den omkring 1870 — har den tidligere nævnte franske Forfatter Lavisse for nogle faa Aar siden vist Grundene til Ungdommens Løssluppethed, dens tilsyneladende Gøgl og Effektjageri, dens Overmennesketeori, dens Mangel paa Handledygtighed og dens Udskejelser af forskellig Art — altsammen noget, der kunde se betænkeligt nok ud i Betragtning af, at det særligt var den intelligente Part af Ungdommen, hvorom der var Tale.

Lavisse tager Sagen alvorligt, men han harmes ikke.

„Det er virkelig altfor bekvemt", siger han, „at ty til dette ældgamle Middel, Alderdomssvaghedens Anatema lige over for de unge — det er desuden til ingen Nytte og ovenikøbet uretfærdigt *). Er det dem, der er Skyld i, at deres

---

*) Jævnfør hermed følgende Udtalelser, henholdsvis af Mme. de Staël og af Søren Kierkegaard, begge citerede efter Hukommelsen:
„At forstaa alt, er at tilgive alt". (Mme. de Staël).
„Dømmer ikke; det er ukærligt. Og atter: dømmer ikke; det er umuligt." (S. K.).

Ungdom falder nu i denne Usikkerhedens hendøende og famlende Periode? Hvorfra skulle de tage „Udgangspunktet"? Er det deres Skyld, at alle Veje ere mørke?" — Forfatteren indrømmer, „at det ikke kunde være andet, end at der maatte komme Bitterhed hos de for tidligt udviklede Ærgerrigheder, og Opsætsighed hos de Mennesker, der kæmpe for Eksistensen" — „saaledes maatte det komme, fordi der mangler et Ideal til at opfylde Sjælene og forene dem".

Men Lavisse hører ikke til de ligegyldige, heller ikke til de overfladiske. Han spørger: „Hvad have vi gjort for Ungdommens Opdragelse?" og Svaret lyder: „Opdragelsen have vi glemt".

Han peger paa det meget, der er gjort for Undervisningen i det sidste Kvartaarhundrede, men paaviser, hvorledes Opdragelsen overalt forsømmes:

„— — — Hele vort Maskineri er indrettet paa at skaffe Folk med Eksamen, ligefra Barnet, hvem man giver Eksamensbevis ved Udgangen af Elementarskolen, til den unge Mand paa 25, 28, ja selv 30 Aar, der saa ivrigt attraar vore Docent- og Doktortitler. Men hverken den lavere eller den højere Skole og endnu mindre da Fakulteterne ere et moralsk Milieu — ja, jeg ved godt at det er haardt, hvad jeg her siger, at det vil synes uretfærdigt lige over for de gode Læreres individuelle gode Villie; men dette Ord, at hverken Elementarskolen, eller den højere Skole og endnu mindre Fakulteterne afgive moralsk Milieu, det staar fast som uomstødelig Sandhed".

Og som Ibsen klager over Almenmangelen paa Erkendelse, paa Klarhed, saaledes ogsaa Lavisse:

„Naar Metoden er saa vanskelig at finde, da er det, fordi Nutidens Aander mangle Klarhed".

Forfatteren har et andet Sted i Studien sagt:

„Se vi hen til Videnskaben, der var den Faktor, af hvilken vi krævede en ny Filosofi og en ny Religion, saa har den til Dato ikke gjort andet end at ødelægge det, man fordum kaldte den naturlige Religion. I vore Dage eksisterer ingen Religioner mere udenfor de positive. Den Tid er forbi, da man havde en Gud som den Savoyardpræsten *), Robespierre, skikkelige Folk **) og Katederfilosoferne troede paa. Jeg ved ikke, om nogen endnu tør docere den Lære om den guddommelige Verdensstyrelse, som blev prædiket for os i Skolen, ved hvilket Pindehuggeri Gud ikke blev til andet end en fortørret Form for menneskelige Egenskabers Overførelse paa Gud. Heller ikke er det muligt længer at sammenblande Naturen og Gud i en uendelig og ubestemt religiøs Opfattelse, thi selve Naturen synes at være detroniseret som Guddom. Den var fordum „den store Pan“, „det hemmelighedsfulde Alt“; den omfattedes men gennemtrængtes ikke af Filosofens Blik. Nutildags er Naturen et Laboratorium for Undersøgelser, der ligger i Undersøgelsens hele Uryd. Hver Dag bringer sin Opdagelse, der øjeblikkeligt udnyttes til Fordel for det daglige Liv; men disse Opdagelser og denne Udnytten tilsløre Videnskaben — man kan ikke se Skoven for Træer. Til hvad sigter alt dette Arbejde? Hvor vidt ere vi naaede? Ser man allerede Delene forbinde sig som en Begyndelse til Syntesen? Nej — Syntesen, der skulde være vor Aands høje Maal, den har endnu ingen vovet“.

Lavisse selv vover heller ikke Syntesen. Men han tror paa dens Mulighed, paa Samlingen af det søndrede:

„Den Dag vil oprinde, hvor en eller anden mægtig Aand vil vove Syntesen og sige: saaledes forholder det sig; hertil ere vi naaede; — og derpaa vil Menneskeaanden raste

*) og **): Figurer henholdsvis fra Rousseau's „Emile“ og fra en af Bérangers Sange.

en Stund for snart efter at genoptage sin evige Stræben efter Kundskab og Sandhed" *).

Saa vidt Lavisse.

Og nu er Spørgsmaalet: Er Syntesen ikke vovet? Rummes den ikke i Kongstanken og i Haraldstanken hos Ibsen? Tage vi den store, evige Kongstanke, saaledes som den er præciseret i *Brand* **), da have vi: Du, Mennesket, du er det gudfødte paa Jorden; og Gud, saaledes som han selv gennem Tiderne har tilkendegivet sig for søgende og modtagende Menneskesjæle, Gud har ikke alene født, men ogsaa genfødt dig — har fuldbyrdet din Fødsel, været Vidne til dit Fald og fuldbyrdet din Oprejsning. — Med Kongstanken klaret gaa vi til Haraldstanken, udtrykt i Digtet *Ved Tusindaarsfesten*, og den lyder saaledes: Men er du oprejst, saa bliv ikke ved at kravle paa fire. Rejs Kongstankens Samlingsmærke: Gud i dig, og du i Gud, kæmp under det, saa skal du sejre. Thi under dette Mærke fremelskes Kraften, under det kan du drage Gudsriget ned paa Jorden, ikke saaledes, at dette tilsøles, men saaledes at du kan leve ren og lykkelig deri — thi lykkelig skal du være, det skylder du dig selv og din Gud.

Dette er Vejen til at vinde sig selv tilbage — gammel og dog for mange saa ny —, som Digteren anviser den splittede og søgende Menneskehed. Det eneste Ideal, der har evig Gyldighed, bliver atter

---

*) Den interessante og oplysende Studie kan i sin Helhed læses i IV Hefte af *Vor Ungdom* 1897.

**) Se Citatet af *Brand* Side 55.

sat i Højsædet, og dette rejses midt iblandt «de levende døde og de døde levende». (*Kejser og Galilæer.*)

Under Samlingsmærket vil man komme bort fra al Fordømmelse af anderledes tænkende: fra kirkelig Side vil det ikke høres, at Vantro blot er Trods og Hjertets Hovmod; og fra ikkekirkelig Side vil ikke høres Ord som „Fordummelse, Fladpander og Bagstrævere“. Thi under Samlingsmærket vil den Erkendelse blive levende, at havde man indenfor Kirken givet Guds Aand helt og frit Raaderum, da havde der nu været mindre Vantro og mindre Navnekristendom i Verden. Og havde man udenfor Kirken villet erkende, at det dog er denne, der gennem Tiderne under megen Skrøbelighed og mange Fejlgreb, i hvilke vi alle have vor Andel, har bevaret den levende Forbindelse mellem Gud og Mennesker, da vilde man fra denne Side, i Stedet for Haan, dog have haft nogen Tak til Kirken for hvad Lys den har hjulpet til at bevare.

Ogsaa herom har Ibsen et Ord til sin Samtid i det lille Digt «*De sad der, de to* — —», første Forarbejde til *Bygmester Solness*, saa vel som i selve det derover byggede Drama. Digtet lyder:

«De sad der, de to, i saa lunt et Hus
ved Høst og i Vinterdage.
Saa brændte Huset. Alt ligger i Grus.
De to faar i Asken rage.

For nede i den et Smykke er gemt,
et Smykke, som aldrig kan brænde.
Og leder de trofast, hænder det nemt,
at det findes af ham eller hende.

Men finder de end, de brandlidte to,
det dyre, det ildfaste Smykke,
aldrig hun finder sin brændte Tro,
han aldrig sin brændte Lykke.

6/8 1892».

Digtet rummer Haabet, men Dramaet bliver dog sort nok, thi den ærlige Digter ser sig om i Livet og erfarer, at der endnu ikke er nok af den trofaste Leden efter Smykket «der aldrig kan brænde». Og saa maa han, for at vække til større Iver, til den ene Side vise hvorledes Kirken (Fru Solness) tegner sig for det Menneske, der af en eller anden Grund ikke vil have med den at gøre: den har mistet sin dragende Magt over Sindet, har nu kun «Spor af fordums Skønhed, men er mager og forgræmmet, taler langsomt og med klagende Stemme». Og til den anden Side maa han vise den til Vanvid grænsende Splittelse i Mennesket, der, skønt stærkt jordbundent, engang har erfaret Kirkens Evne til at fremelske det bedste i sig, det, der var værd at leve for: «Vi har haft barn, Aline og jeg» — der har været Tider med Kraft til Liv i det Ægteskab. Men de fødte Børn, Tvillingerne, maatte dø, og de ufødte (Dukkerne) fik aldrig Liv paa Grund af den enes splittede Villie og den andens Afmagt. Det er Smerten over denne Afmagt Fru Solness giver Luft i sin Klagesang over «Dukkerne», thi, som Jatgejr

Skjald siger, «de udigtede Kvad er stedse de fagreste», og Hilde faar en Anelse om, hvad der ligger bag Ordene; hun føler i det Øjeblik med den bedrøvede*).

Endvidere maa Digteren pege paa det totalt spildte, det ørkesløse i, uden videre i «de tomme Barnekammerser» at ville installere Hilde, dette Væsen, der for Solness' splittede Sind snart er som «Rovfuglen», som «Troldet», snart som «den gryende Dag», som «den, han saarest har længtes efter» — dette Væsen, der vel har gode og varme Impulser, men som i manglende Selvtugt forveksler Begreberne Ideal og Illusion. Det er paa Illusioner hun har levet lige fra Barn; og helt uden Mistanke om Selvbedraget er hun ikke, idet «hun aldrig har turdet» skrive til Solness for at faa rede paa Tingen: «Jeg var ræd for, at det kunde gaa i Stykker for mig da», hedder det. — Hilde er ude af Stand til at fuldbyrde andet end hans Fald.

---

*) Men for Fru Solness er der kun Haan i Vente fra en Kritiker som G. Brandes: „Hustruen, Aline, er den eneste af Bipersonerne, det har været Ibsen nødvendigt at uddybe en Smule. Hun er det enfoldige Pligtmenneske, den skinsyge Ægtemadame, det ydmyge og religiøse Væsen, der undviger Solness, som han undviger hende. Hun er malt med det grelle Træk, at ikke Børnenes Død har knækket hende — hun ved, de har det godt i deres Himmel — nej, hvad der har taget stærkest paa hende, det er Tabet af alle hendes Barndoms Dukker, som indebrændte. Hendes Enfoldighed og evige Griben fejl i sin Forstaaen er af Ibsen stemplet i den fortræffelige, stupide Replik om den stakkels i Hengivenhed opløste Kaja: «Gud for lumske Øjne hun har!» Hendes Rolle er da kun den at være Hindring, og i Virkeligheden foregaar det hele Drama mellem Solness og Hilde. Lyset kommer fra Hilde, og denne Kvindeskikkelse overstraaler — — —» (o. s. v., se Side 81).

Forøvrigt repræsentere alle tre Hovedfigurer i deres indbyrdes Forhold tillige noget andet. Fru Solness vedbliver omtrent at være den samme som i første Billede: den nu falmede, men tidligere i Besiddelse af Evnen til at «bygge op smaa Barnesjæle, slig at de kunde rejse sig i Ligevægt og i ædle, vakre Former — saa de kunde højne sig til ranke, voksne Menneskesjæle». (Mandens egen Beskrivelse af hende.) Men Solness bliver i det andet Billede — foruden Mennesket der i daarlig Forstand kun søger sit eget, vil «være sig selv nok» — tillige Ungdomsføreren med den dragende Magt over Sindene, denne Magt, der gør ham selv baade «svimmel» og urolig; thi rundt om sig ser han «brudt Menneskelykke, sin egen og andres, ogsaa Hustruens: «Hendes Livskald maatte forkludres, knuges, knækkes sønder og og sammen, for at mit kunde vinde frem til en Slags stor Sejr» — — «og alt til ingen Verdens Nytte, akkurat som Grushaugene efter en Brand —»; og den pinefulde Bevidsthed om hans Medskyld i Grushaugene rundt om holder paa at gøre ham gal.

Hans Stilling lige over for Ungdommen er en dobbelt: paa samme Tid som han frygter for at denne skal opdage og overfløje ham, paa samme Tid drages han mod den for ligesom at holde sig selv ung igennem den, udfyldes af den, han, der uden at kunne det vil være alt i sig selv, være som Vorherre, «gøre det umulige ligesom han.» — Hans «Lykke» er af den Slags, «der kendes som et stort hudløst Sted her paa Brystet», siger han.

Hilde bliver i denne Sammenhæng den helt umiddelbare Ungdom uden nogensomhelst anden Forudsætning end sin ubestemte Higen og sin store Modtagelighed. Denne Higen drages først og naturligst mod hele den ydre Verden, der aldeles umiddelbart tager den fangen: Hilde kommer ind i det fremmede Hus, som om hendes Komme var den mest selvfølgelige Ting af Verden. Det er Solness hun søger; Hustruen er Luft for hende; ligesaa næste Morgen under Mødet i Dagligstuen; hun hilser kun paa Solness, taler kun til ham, uagtet Fruen er til Stede: Solness har spillet en Rolle i hendes Fantasiliv, det har Fru Solness ikke. Og dog viser senere Hildes' opblussende Varme lige over for Fru Solness, at der tillige er et aandeligt Stof i hende, der kunde paavirkes, om det dragende hos Fru Solness havde været stærkt nok *).

Og heri ligger netop det tragiske i Dramaet: „Kirkens" og den enkeltes indbyrdes Skyld ender med at blive skæbnesvanger for Ungdommen, der staar der med sin Higen ud over sig selv og med sin ukritiske Modtagelighed. Den bliver, som Lavisse siger, bedragen for «Idealet, der skulde opfylde Sjælene og forene dem».

Bygmester Solness er da, i Forening med det lille Digt *De sad der, de to,* et nyt Bud fra Digteren, en alvorlig, manende Tale om at gøre Alvor af at finde det «ildfaste Smykke» ɔ: Synet paa sig selv som

---

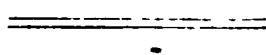
*) Man mindes i Modsætning hertil den dragende Kraft, der rummes i Solvejgs «Tro, Haab og Kærlighed».

den evige Menneskesjæl, der, som Guds Ætling, staar i det evige Gudsforhold — en Religion, der er saa simpel, at den kan fattes af den enfoldigste Sjæl („uden I blive som Børn kunne I ikke se Guds Rige“), men tillige saa herlig, at den kan fylde den højest udviklede Aand; en Religion, der er saa ligetil, at den kan modtages uden nogensomhelst teologisk eller skriftklog Fortolkning, fordi dette Forhold netop er det, som det bedste i Menneskesjælen inderst inde higer imod og ganske enfoldigt kan tage op i sig — og som dog er saa rig i sin Mangfoldighed, at det synes umuligt nogen sinde at blive færdig med Uddybelsen af alt, hvad der ligger deri.

Led trofast, siger Digteren, baade I indenfor og I udenfor Kirken; I ville kunne mødes i eders Søgen.

Hverken «hans» skrøbelige Lykke, eller «hendes» kraftløse Tro havde Evighedspræget; begge brændte.

Men Smykket er ildfast.

«DET VORDENDE»

«Det vordende» — Udtrykket er fra *Kejser og Galilæer* — har altid spillet en stor Rolle for Henrik Ibsen.

Som det mest haandgribelige af det vordende har derfor Barnet og den nye Slægt stedse ligget Digteren paa Sinde. Lige fra *Fru Inger til Østråt*, hvor Moderen bereder alle sine Børns Undergang, til *John Gabriel Borkmann*, i hvilket Drama Barnet i og for sig ikke gælder noget, kun er en Spillebold for de tre Hovedpersoners Selvsyge og, ikke for nogen af dem, en Menneskesjæl i Selvstændighed og med Evighedsret, kun et Væsen til «Brug» paa lignende Maade som Solness og Rubek «bruger» Menneskesjæle til egne Formaals Fremme — lige fra først til sidst føles i alle Digterens Arbejder Tanken paa Børnene, de fødte og de ufødte, de store og de smaa, som værende til Stede.

Selv i et Drama som *Rosmersholm* med lutter voksne Personer vises i Rebekkas Historie Forældre-, man kunde maaske ogsaa sige Slægt-Skylden mod Barnet; thi vel har der alle Dage paa dette som paa

alle de andre Omraader, Digteren i sine Arbejder kommer ind paa, været mange Undtagelser, været pligttro, ansvarsbevidste Mennesker, men Almenopfattelsen, Almensynet har ikke været vaagent — «Letsind, Slapsind, Vildsind», denne fra *Brand* velkendte «Tripelalliance» har altfor uforstyrret drevet sit Spil i dette som i saa mange andre af Slægtens Forhold. —

Som man ved har Digteren nylig selv betegnet den Række Samtidsdramer, der begynder med *Et Dukkehjem* og afsluttes med *Naar vi døde vaagner*, som en Helhed, og han har derved tilkendegivet, at det er med velberaad Hu, at han i saa lang Tid ar ladet det negative være dominerende i sine Arbejder. I det sidste af disse Dramer, en Epilog kalder han det, er Ibsen mere indgribende end nogensinde kommen ind paa «det vordende»; men samtidigt tager han et dygtigt Tag tilbage i det forbigangne, samler som i een Sum alle de mange Aarsager til Samtidens Brøst — den enkeltes og Samfundets — og fører de mange Enkeltsynder tilbage til den ene Hovedsynd, Tilbedelsen paa Bjerget. (Mærkværdigt nok kan man se det fremstillede opfattet som „Forklarelsen" paa Bjerget).

«Alt skal du faa mod et bindende Ord»

lyder det i sidste Akt af *Kongsemnerne* fra Fristeren i Korsbroderskikkelse; i *Naar vi døde vaagner* kaldes Lokkemaden «al Verdens Herlighed».

Men ved «det bindende Ord» skønnede Skule, som det hedder.

«Vig fra mig, vig fra mig!»

udbryder han; og, med Armene mod Himlen:

«Forbarm dig over mig, du som jeg nu skriger til i min højeste Nød!»

Løsrivelsen fra Gud mislykkes, og Korsbroderen forsvinder i «Taagen».

Lettere er det gaaet for Kunstneren i *Naar vi døde vaagner* at faa den ulykkelige Irene til «at falde paa Knæ, tilbede og tjene». «At Verdens Herlighed» blev hende lovet for Knæfaldet, og hun var ung, higende og uberørt. Og skønt hun senere erkender at det blev Sjælens Forlis, saa staar dog, midt i Vildelsen, denne Stund for hende som «en vidunderlig dejlig Solopgang»; saa betagen havde hun været i sin ungdommelige Forventning.

Og fordi «Kunstneren» dengang havde fundet hende som et ungt uskyldigt Barn, «just derfor kunde jeg mest bruge dig», siger han senere, «dig og ingen anden», (som Model for Kunstværket Opstandelsens Dag).

Men ogsaa han selv havde «været ung dengang», troende paa og betagen af sin Ides Storhed — thi for det Øje, der kun betragter Mennesket som et Naturprodukt (Jordkvinden hedder det) var Ideen stor. Og i fuld Andagt havde de begge hengivet sig til dens Virkeliggørelse; men medens hun var givende af sin hele Sjæl, var han kun tagende, hensynsløst tagende lige til Lysglansen fra hende stod overført paa Kunstværket. Da hed det: Tak og Farvel — «det har været en velsignet Episode for mig». Nu som før i hans Liv havde det altsaa dog kun været

den hensynsløse Brug til egne Formaals Opnaaelse, thi allerede i Drengeaarene, fortæller han selv, havde Løftet om al Verdens Herlighed været et «Mundheld», «været sligt noget som jeg lokked Naboungerne med, naar jeg vilde have dem ud at lege med mig i Skov og Fjeld.» (Sammenlign hermed hvorledes den halvvejs hypnotiserede Hilde i *Bygmester Solness* er bleven holdt fangen ved Løftet om «Kongeriget»).

Kritikerne synes at have været mærkværdig enige om at overse denne «Lokken», som Rubek nu i sin Fornemhed og Kyniskhed selv nævner uden Sky, og som med Udtrykket «at narre» fremhæves baade af Irene og af Maja.

Om Majas underlegne Rolle og om Rubek og Irene som „Helt“ og „Heltinde“ har der ogsaa hersket stor Enighed, skønt Digteren næppe mener at tildele Maja nogen ubetydelig Rolle; og Grunden til denne Enighed er maaske den, at det lidt efter lidt er blevet saaledes i Æstetikens Verden (og for dem «der i Blinde svær til dens Fane»), at naar noget ikke selv fremstiller sig med Fordring paa Tillægsordene aandfuld, fornem, intelligent (dæmonisk har ogsaa Kurs), saa har man i lange Tider ikke villet regne det med; og dette kommer vel af, at vi efterhaanden have faaet vort Skøn saaledes forvendt, at vi overfor Dekadencefigurerne i Literatur og Kunst, for ikke at nævne højere Værdier, forholde os næsten som Jean de France overfor Parisermoderne; eller, for at tale i Per Gynts og «den grønklædtes» Sprog, at:

«Sort tykkes hvidt, og stygt tykkes vent;
stort tykkes lidt, og skident tykkes rent».

Men behøves da noget stærkere Vidnesbyrd om, at Æstetiken ikke kan gaa alene, og at Ibsen har Ret naar han holder paa, at først i enet Stand kunne de oftere omtalte tre Livsværdier blive en Livsmagt?

I *Naar vi døde vaagner* synes Irene at repræsentere den Ungdom, der har den stærke Higen efter noget stort og herligt at hengive sig til, men hvem Slægten har forsømt at medgive den rette Ballast, saa at den bliver et let Bytte for for det kun tilsyneladende store.

Til Irenes Ulykke bliver det nu «Kunstneren» Rubek, hun først møder paa sin Vej, og som en vidunderlig dejlig Solopgang tegner sig for den modtagelige unge Sjæl det, han viser hende fra «Bjergets Top» — — «og der faldt jeg paa mine Knæ — og tilbad dig», siger Irene under det senere Opgør. — — «Jeg gav dig min unge levende Sjæl. Saa stod jeg der og var tom indvendig — sjælløs —. Det var det jeg døde af».

Thi mens hun er fyldt af en betagende, paa sin Vis ren Kærlighed: «Og alligevel — havde du rørt mig, saa tror jeg at jeg havde dræbt dig paa Stedet» — saa har Rubek, ubekymret om sit Offer, suget Sjælen ud af Livet paa hende «til Brug» for sit Kunstværk.

Thi «det høje Bjerg» er et farligt Sted; paa det «narres» og narrer man sig selv op for at se Men-

neskeaanden i Højsædet, indtagende Guds Plads, tilbedende sig selv og fordrende Tilbedelse. Knæler man, staar Sjæletabet for Døren. Og Irene knælede: Det er det, der har forspildt hendes Jordliv, det er det, som hun senere aldrig kan tilgive sig selv, (Rubek derimod er fuld af Selvtilgivelse); og medens hun, til Ubehag for Kunstneren, vedblivende kalder ham for Digter*), siger hun om sig selv:

«Men jeg var et Menneske — dengang. Og jeg havde ogsaa et Liv at leve — og en Menneskeskæbne at fuldbyrde. Se alt det lod jeg ligge — gav det hen for at gøre mig dig underdanig. Aa, det var et Selvmord. En Dødsens Brøde mod mig selv. — Og den Brøde kan jeg aldrig gøre Bod for».

Ja, her har Irene utvivlsomt Ret, thi: „hvad kan et Menneske give til Vederlag for sin Sjæl?“ — I hin Erkendelse, som hun udtaler i et af sine klare Øjeblikke, er hun kommen et godt Stykke videre end de tre Hovedpersoner i Digterens næstsidste Arbejde, *John Gabriel Borkmann*. I dette Drama er der tegnet tre Mennesker, der ved en «Hengiven», som i Virkeligheden ikke har noget med Kærlighed at gøre, have et forspildt Jordliv at bebrejde sig. Men ingen af dem er endnu naaet til at tage sig selv i Nakken; opfyldte som de ere af gensidige Anklager er der ikke en af dem, der ser sin egen Skyld, sit eget forsømte Sjæleansvar, sin egen for-

*) «Hvorfor Digter?» spørger Rubek, og Irene svarer:
«Fordi du er sløv og slap og fuld af Syndsforladelse for alle dit Livs Gerninger og for alle dine Tanker. Du har dræbt min Sjæl, og saa modellerer Du dig selv i Anger og Bod og Bekendelse — (smiler) og dermed er dit Regnskab opgjort, mener du.»

rykte Opgiven af det egentlige Jeg. Deres eget Jordliv er forspildt, og hvilken Arv have de ikke efterladt til Barnet, den unge Mand, Sønnen Erhard, ham, som enhver af de tre, Ella Rennthejm ikke undtagen, hver paa sin Vis kun har villet bruge, ganske som Rubek bruger Menneskesjæle.

Men, for at vende tilbage til Irene, skønt hun i Lighed med Brand uden at staa paa den fulde Sandheds Grund dog udtaler mange Sandheder og blandt andet har Erkendelse nok til at indse, «at hendes og Rubeks Samliv ingen Opstandelse har efter sig», og at «baade Kunstneren og hele Livet ligger paa Ligstraa», saa har hun dog ikke haft Evne til at finde den eneste, der kunde bøde Skaden, men er, fuld af Bebrejdelser og Had, søgt tilbage til Fristeren, hvorved hun kun opnaar at fuldbyrde begges Undergang, idet de paa ny komme under hinandens Paavirkning — «de to ville ikke mere vandre paa skilte Veje» hedder det under Opstigningen til Taagernes og Sneskredenes Regioner.

Rubeks og Irenes sidste Samtaler komme da i een Henseende til ganske at danne et Sidestykke til Rosmers og Rebekkas Slutningssamtale (se *Rosmersholm*), idet de, halvt i Ekstase, halvt i Fortsættelse af deres Livs store Vildfarelse ligesom hine to havne i Frasernes Taager*) — til Eksempel:

---

*) «Af Frasernes Taager og Festernes Røgelse
formes et Verdenshistoriens Spøgelse.»
Disse Ord af det sorgfulde Digt *Langt borte* (75) have ogsaa Adresse til vore Dage.

Rubek: Vil du saa følge mig, min Benaadelses Brud?
Irene: Jeg følger villig og gerne min Hersker og Herre.

Tilbedelse har gennem alle Tider vist sig som en Naturfornødenhed for os himmelbaarne Væsner — og himmelbaarne ere vi nu engang, trods al vor Jordbundethed, den Kendsgerning kan ikke omstødes, om saa Alverdens Teorier og Fantasterier kørte op imod den —; Menneskeslægten har i sin Historie atter og atter godtgjort hvorledes Sjælen, der i Opløsnings- og Overgangsperioder har forvildet sig bort fra sit Udspring, tidligere eller senere maa vende tilbage — „en indre Trang den driver", som det hedder etsteds i et Digt *).

Men selv i Frafaldsperioder hører Tilbedelsen ikke op; den forandrer blot Genstand, idet man, som det vises i *Naar vi døde vaagner*, vender sig fra den, hvem Tilbedelsen ene tilkommer, til en Tilbeden af sig selv eller andre, hvorfor man ogsaa ganske naturligt fører Udtrykkene med sig, hvad daglig kan høres. Ord som «hellig» og «Helligdom» indesluttes derfor ogsaa i Rubekkernes Fraseologi; men med hvad Udbytte? spørger Digteren. Paa deres Frugter skulle I kende dem, har Kristus selv sagt, og et forspildt Jordliv, forspildt for dem selv og andre, er den Frugt, som Digteren altid lader Rubekkerne bære, enten de nu som Panurge's Faar gaa i Flok, eller de gaa to og to, fordi den ene

**) Jævnfør tillige den store Naturforsker Linnés's Ord: „Tror du ikke ved Aabenbaringen, saa tro dog ved Eksperiencen!" Og saaledes er det — „Naturfornødenheden" og „Eksperiencen" mødes og finde en Støtte i „Aabenbaringen".

Part nødvendigt maa have nogen «at tilbede» og den anden Part lige saa nødvendigt maa have et Væsen til «at udfylde og fuldstændiggøre sig» i Tilbedelse og til at «lukke Skrinet med Billedsynerne op». (*Naar vi døde vaagner*. Se forøvrigt ogsaa Solness' Forhold til Hilde i *Bygmester Solness* og Skules Samtale med Skjalden i *Kongsemnerne*, hvor dennes Svar lyder: «Køb eder en Hund, Herre.»)

Et Jordliv i «Lys og Solskin», i Kærlighed og Glæde, det, hvorom Rubekkerne i deres Overlegenhed altid føre ørkesløs Tale, det maa de overlade til saadanne «smaa», der tør gaa alene. Og de Rubekkere, der i Vildelse eller i ophøjet Storhed (hvad da for Resten ogsaa er Vildelse) ikke kunne eller ikke ville slippe deres Vildfarelse — i Epilogen henholdsvis Irene og Rubek — de opdage aldrig, hvorfra et saadant Mod kommer, men se med Billedhugger Rubeks foragtende Mistillid ned paa dem, der som den «lille» Fru Maja blot bede om «at faa Lov at skøtte sig selv».

Den Ungdom, der selvopgivende og tilbedende har ladet sig bjergtage, for den er der ingen «Opstandelse» til nyt og frejdigt Jordliv (*Kongsemnerne* og *Epilogen*); men der tør dog, fra Digteren og fra de Mennesker, der med ham anerkende, at hvad det gælder om er at revse Fejlene uden at dømme Personerne, til Afsked lyde et «pax vobiscum», navnlig da naar Ungdommen, som Skules Søn, den unge Præst, og som Irene her ikke har syndet af sin inderste Sjæl — naar «Helligbrøden» ikke er dens i egentlig Forstand.

Dommen over Fejlene maa og skulle Menneskene selv fælde, og det gør Ibsen alle Vegne; Dommen over Personerne hører Herren til — atter dette har Digteren overalt anerkendt.

For selve Kunstneren, for Rubek, ser det endnu alvorligere ud end for Irene. Han synes at elske sin Vildfarelse og ser kun Vildfarelse i det modsatte, søger i alt Fald ikke alvorligt at komme til Klarhed — vil saaledes blandt andet fortsætte «Legen». —

Ved sin Opfattelse af Mennesket som et blot og bart Naturprodukt er Rubek naaet til at gøre Gud overflødig. Men det viser sig, at han ikke i Længden kan finde sig til Rette i den deraf følgende Nihilisme; han maa have en «Opstandelse».

Saa vil han da

«skabe den rene Kvinde saaledes, som jeg syntes hun maatte vaagne paa Opstandelsens Dag». (Ogsaa Julian, der vil være sin egen Gud, selv være Gud, drømmer om «den rene Kvinde».) «Ikke undrende over noget nyt, ukendt og uanet. Men fyldt af en Helligdomsglæde over at genfinde sig selv uforvandlet — hun, Jordkvinden — i de højere, friere, gladere Egne — efter den lange drømmeløse Dødssøvn».

«Saaledes skabte jeg hende — i dit Billede skabte jeg hende, Irene»,

hedder det videre.

I Ungdomsbegejstringen, da Irene var bleven funden, var det lykkedes ham at danne et kunstnerisk skønt Billede. Men da hun forsvandt, fordi Kunstneren kun var opfyldt af sig selv og af den Berømmelse han haabede at vinde, forvandledes

Billedet efterhaanden til noget andet, «noget mere mangfoldigt end den enlige skønne Skikkelse med Lysglædens Forklarelse over sit Ansigt». Paa den udvidede Plint kom det til at myldre af «Mennesker med dulgte Dyreansigter» — og Kunstneren ender med ogsaa at modelere sig selv, «skyldbetynget siddende tilbage i sit Helvede.» —

Ungdomsidealismen, der kastede Glans over Vildfarelsen, er totalt forsvunden. *Selvsygen* har helt taget Magten fra ham. Ære og Berømmelse ere blevne eneste Maal; derfor maatte — *det kunde ikke være andet*, skønt det endnu stedse lykkes ham at blænde den overfladiske Verden — de Skønhedselementer, han oprindeligt sad inde med, forkludres: «— — aldrig naar han frem til Opstandelsens Liv», klager han, thi i Helvede *bliver* man, naar man ikke *vil* ud deraf, og Rubek naar ikke frem til Skules Erkendelse: «*Min Villie vilde altid did, hvor ikke Guds Finger pegte for mig*;» af den Grund kan han heller ikke føje til: «*Derfor* saa jeg aldrig Vejen klart før nu». — Rubek ser *ingen* Vej for sig, og hans Ulykke er ikke, at han *ikke* har haft noget Ideal, thi det har han haft; heller ikke engang det , at hans Ideal var falsk (det var det nemlig), *men dette, at han ikke selv er ærlig*. — (Irene er imidlertid ikke hans Ideal; Idealet havde han, før han traf hende; men da hun *svarede til* hans Ideal, saa smeltede senere Model og Ideal sammen; dette skete halvt ubevidst, og det er ikke heri Uredeligheden stikker).

Hans Ideal er denne for Mennesker saa gamle

og saa kære Tanke «at være sig selv nok» — for de alvorlige Mennesker i Betydningen af selv helt at strække til.

Denne Tanke, der i ændret Skikkelse har ledet en Karakter som Brand paa Vildspor, kommer stærkt frem i Rubek, der vil «at Mennesket uforvandlet efter Dødssøvnen skal vaagne i højere friere, gladere Egne». Der er altsaa efter Rubeks Anskuelse — i Modsætning til Brands — ikke noget i Vejen med selve Mennesket, det er kun Omgivelserne, der ikke du.

Idealets Falskhed har Digteren vist baade for Brands og for Rubeks Vedkommende; men der er en Væsensforskel mellem de to Skikkelser. Brand er uden Egoisme, og han tror til sin sidste Stund paa Sandheden af sit Ideal; men Rubek er fuld af Selvsyge og han har set Uholdbarheden i sit Ideal, han har set sit Værk forvandles til Hæslighed, men dog «skal, skal, skal det endnu være et Mesterværk!» — Han har opdaget, at han kun levede paa en Illusion og derfor har han Uroens Pine, Angesten; men Ønske om, eller Villighed til at ombytte Illusion med Erkendelse, det har han ikke; og fra ham lyder der ikke, som fra Brand, et Spørgsmaal opad i selve «Dødens Slug».

Som nu i *Bygmester Solness* Hilde ved sit Komme kun opnaar at fuldbyrde Solness' Fald, saa ledes ogsaa Irene her. I Fortvivlelse klynger Rubek sig paa en næsten ynkværdig Maade til hende som et sidste Nødanker; men denne Opblussen til indbildt Liv er kun som en Blafren af et udgaaende

Lys. Paa Vej til «Forgættelsens Tinde», Forglemmelsen, Nihilismen, hvori de dog tilsidst ere havnede, gaa de begge under i «Taage og Sneskred».

Kan der forlanges en alvorligere Tale? — og har ikke Digteren holdt den med al ønskelig Tydelighed?

I høj Grad betegnede for den Væsensforskel, der er imellem Irene og Fru Maja, den anden af de unge Kvinder, der er kommen under Rukeks Indflydelse, er det, at den første altid medfører det ydre Vaaben, den blanke Kniv, der ikke er hende til nogen Verdens Nytte, medens Maja i al sin Færden er vaabenløs og dog formaar at værge sig.

Ogsaa er det et Livstegn, at Maja aldrig opvarter med den sædvanlige Klage over „de andres" Skyld. Hun ser, de har «narret» hende, og hun siger dem det; men hun føler sig ansvarlig for sig selv og handler derefter.

Ligeledes har hun ikke Dekadenternes sædvanlige Trang til at komme bort fra det lovlige. Kun som Hustru har hun fulgt Rubek; kun med dennes fulde Samtykke gør hun sin Udflugt med Ulfshejm. Og sluttelig er det ikke hende, der bryder ud af Ægteskabet — hun giver Manden hans Frihed tilbage og det endda først efter hans Erklæring om, at han „er bleven saa uudholdelig led og træt og slap af Samlivet med hende".

I Maja skildres da den Ungdom, der inderst inde ved, at Livet er noget andet og noget mere end en Leg, (det, hvormed Rubek en Tid lang har daaret

Irene, og som han ogsaa vil have Maja til at nøjes med), men der dog af Lysten «til at ha' det godt,» har ladet sig «narre» til ved Fristerens Haand at tiltræde Vandringen til «det høje Bjærg», der, hvor hun skal komme i Besiddelse af «al Verdens Herlighed». Skønt ikke helt rolig ved dette «vanskelige» — at give sig Fristeren i Vold — har hun dog, som sagt, begyndt Vandringen som Rubeks Hustru. Men hun, af hvem man hører: «Jeg rejste ikke med dig bare for at lege», en Gang da Rubek paa sædvanlig dialektisk Vis vil smutte fra hende, da hun gaar ham paa Klingen — hun bryder beslutsomt af mens hun endnu har sig selv i Behold; og hun ved hvad hun vil:

«Jeg vil sætte Livet i Stedet for alt det andet — for jeg tror jeg er vaagnet nu — endelig».

Med et uberørt, livligt Gemyts hele Lyst til «selv at se» har Maja imidlertid været ubesindig nok til at foretage en ikke ganske farefri «Sportsudflugt» med Godsejér Ulfsheim, ikke fristet dog, som før af Aandsrigets Herlighed, thi «saa styg som han er! saa styg! saa styg!» er hendes Indtryk af Bjørnejægeren Ulfshejm. Hun vil «selv se om det er sandt», alt det vidunderlige, han fortæller; men hun har ikke Spor af Hedda Gablers dekadente Nyfigenhed eller af dennes «Omsvøbsfuldhed». Det er Bjørne- og ikke Kvindejægeren, der sætter hendes Fantasi i Bevægelse; derfor gaar hun saa lige paa.

Strejftoget er desuden foregaaet med Rubeks fulde Samtykke — han har ikke længere «Brug» for hende

til sit Forsøg paa «at leve Livet i Solskin og Skønhed,» det kan derfor være ret bekvemt muligvis paa denne Maade at blive hende kvit; heller ikke føler han sig sikker paa denne lille vagtsomme Sjæl, saaledes som tidligere paa Irene — «Du er i Grunden en underlig liden Person», siger han grundende allerede i første Scene, da Maja bliver ved sit «Jeg siger nu hellere Hus;» thi et «Hjem» har hun ikke fundet hos ham, trods al Overdaadigheden; der maa mere og andet til. Og lidt senere hedder det «irriteret», skønt han som sædvanlig hyller sig i Storhedskaaben: «Jeg skal sige dig noget — du er ikke egentlig skikket til Bjærgstiger, lille Maja» — det skal laves om til hendes egen Skyld, at hun er bleven narret for «Bjærgets Herlighed.»

Thi Sagen er vist tillige den, at han frygter for at «mein Kind», som han overlegent kalder Maja, allerede paa det Tidspunkt er i Færd med at opdage ham. Hun er altid aarvaagen, ikke bange af sig, og hun lader sig ikke imponere. I anden Akt siger hun til Rubek:

«Du har faaet noget saa træt og opgivet i Øjekastet, naar du saadan naadigst skotter til mig — en Gang imellem. — — Lidt efter Lidt har du faaet dette onde i Øjnene.»

Men ikke mindre aarvaagen er hun lige over for Ulfshejm; Selvsynet aabenbarer hende den mærkværdige Bjørnejæger som en «Faun», og det besungne Jagtslot som en faldefærdig Hytte:

«Den gamle Svinestien der? — — Ikke med min Fod vilde jeg —! Isch!»

Og Maja har baade Selvfølelse og Snille nok til at holde sig Faunen fra Livet; det gælder nu blot om at slippe væk, komme til Mennesker:

«Aa, hvor jeg skal juble og synge, hvis jeg slipper helskindet ned!»

Og den Læser, der har mærket sig Majas sunde Sans, hendes Kvikhed i Opfattelse, hendes Trang til at kalde Tingen ved dens rette Navn; den Læser, som har faaet Kig paa Alvoren i den hjertevarme lille Sjæl, der hvert Øjeblik titter frem under det noget raskenfarte, overfladiske og magelige Tilsnit, han faar en Anelse om, at hele dette ydre Udstyr en skøn Dag kan afkastes; ved at se hendes Evne til at tage en Beslutning og til at kaste alle Broer af faar man undervejs den Tro til den lille gækkende Fru Maja (der næppe bærer sit Navn med den dobbelte Betydning som en Tilfældighed), at hun virkelig slipper helskindet ned, helskindet baade paa Sjæl og Legeme. Hun skal fremdeles nok vide at holde sig Faunen fra Livet og endda ikke fornægte sin Hjertensgodhed i den Maade hvorpaa hun giver ham Løbepas; thi lidt af Menneskehjertet er der endnu tilbage i ham — rimeligvis mere end i den kolde og haanske Professor, og med ham har hun endda Medfølelse (se Pag. 118—20 i *Naar vi døde vaagner*).

Og Digteren selv? — Ja, han giver Læseren Medhold. Mens Rubek og Irene begraves i de nedstyrtende Snemasser, hører man langt borte fra Majas jublende Sang:

«Jeg er fri! Jeg er fri! Jeg er fri!
Mit Fangenskab er forbi!
Jeg er fri som en Fugl! Jeg er fri!»

Hun er altsaa sluppen helskindet ned; herefter kommer det ikke til at dreje sig om «at ha' det godt», det vil sige blive fri for Arbejde og Besvær, saadan som Maja mente, den Gang hun endnu, som hun selv siger, var «et dumt Pigebarn, som havde baade Fa'r og Mo'r, men et nok saa tarveligt Tilhold», og derfor havde ladet sig bære bort af «den stormægtige Herremand», — «der tog hende paa sine Arme». Løsenet for Ungdommen bliver herefter ikke at bæres, men selv at gaa, og det baade hvad det timelige og det evige Velfærd angaar.

Selve «det vordende», ɔ: en ny, frisk Tid, en ny, frejdig Slægt, skildrer Digteren os altsaa ikke i dette Drama, der jo, som tidligere bemærket, i sin Egenskab af Epilog hører med til Samtidsdramerne og derfor maa være negativt. Men *Naar vi døde vaagner* rummer et frejdigt Haab og hele Dramaet bliver saaledes i fuld Overensstemmelse med følgende Brudstykke af en Tale, der i sin Helhed findes gengiven i Halvorsens *Norsk Forfatterleksikon*.

Talen holdtes i Stokholm 1887 ved en Fest, og som man vil se, indrømmer Digteren ikke, at den nye Tid er kommen; han ser den kun i Haabet, peger kun paa den:

«Det er blevet sagt, at ogsaa jeg, og det paa en fremskudt Plads, har været med til at skabe en ny Tid i Landene.

Jeg tror derimod, at den Tid vi nu staar i, kunde med lige saa god Føje betegnes som en Afslutning, og at deraf noget nyt nu er i Begreb med at fødes — — —». Og Digteren slutter: «Tillad mig at tømme mit Glas for det vordende, for det kommende. Det er en Lørdag Aften vi her ere forsamlede. Efter den kommer Hviledagen, Festdagen, Helligdagen — hvad man vil. Jeg for mit Vedkommende skal være tilfreds med Udbyttet af min Livsgernings Arbejde, hvis dette Arbejde kan tjene til at berede Stemningen for den Dag i Morgen. Men først og fremmest skal jeg være tilfreds, om det kan hjælpe til at hærde Aanderne i den Arbejdsuge, som ufejlbarlig kommer bagefter».

Som man ser, altid fremad, til Tiden der kommer og til Gerningen der skal gøres.

SLUTNING

Med Epilogen *Naar vi døde vaagner* har Digteren nu lukket Døren i for den lange Række manende og revsende Arbejder, der rummes indenfor de 20 Aars negative Digtning. Dog har han efter Forlydende ikke sagt sit sidste Ord, men lovet Værker af en helt ny Slags. Om det nye kunne vi jo intet bestemt vide, men Tanken gaar dog med Glæde tilbage til et Drama som *Kongsemnerne*, hvor Digteren i en Skikkelse som Håkon Håkonsøn frit har ladet komme til Orde saadanne varme og stærke Følelser, der springe af en god Kilde, og som have Evne til at gennemtrænge det Menneskes Liv, der villigt tager mod Guds Gaver og lader sig bære og fylde af den rette Aand. Thi Håkon er ingen tom Idealskikkelse; han er et Fuldblodsmenneske med gode og onde Tilbøjeligheder, med Skyld her og Skyld der. Men han er, i Modsætning til Skule, lige fra Ungdommen af lydhør for Guds Røst: svimler han i Overmod og vil saa at sige tilrane sig Himlen, som i Slutningen af 3. Akt, hvor han mener, at «naar der er Mod og Kløgt og Styrke i dette Land, saa er det Evner, som Gud har givet Mændene til Brug for mig», — «at trodse mig, er at trodse Himlen», og senere: «Gud

giver ikke Hertugen Lov til at rejse sig imod mig» — saa kan han paa den anden Side ogsaa udbryde: «Og jeg spørger, hvi Gud slaar mig!» — — og «Margrethe, min Moder, — jeg har syndet svarligen; jeg har stængt mit Hjærte for eder to, som er saa rige paa Kærlighed». Og skønt, som Dagfinn Bonde siger, «det værste» virkelig hænder, idet Skule har ladet sig udraabe til Konge, saa slutter Akten med disse Ord af Håkon:

«Jeg ved det; men det har ingen Nød, gamle Dagfinn. Er der end to Konger i Norge, saa er der kun een i Himlen, og han grejder det nok!»

Om den Slags Mennesker som Håkon gælder det ikke, hvad Digteren siger om Ægyptens Guder i Modsætning til Nordens og Hellas':

«Ingen fik det Kald at leve,
ingen det at synde, famle
og af Synden sig at hæve —»

tværtimod — Håkon synder, famler, men han elsker ikke sin Synd, han bliver ikke i den, thi han føler sig som et Menneske, skabt i Guds Billede og ikke i et af de mange Dyrs, «som Mennesket har skabt i sit Billede, — og som har forkvaklet Menneskene til Gengæld». (*Naar vi døde vaagner*).

Kongsemnerne er et Fortidsbillede i hele det ydre Apparat; men det blivende i det gælder for alle Tider og for alle Mennesker. Dog, Digteren, har for længe siden opgivet den historiske Baggrund, har siden 1877 udelukkende tumlet med Samtidsbilleder,

og siden 79, med *Et Dukkehjem* som Indledning, udholdende banket paa hos hver enkelt i sin Samtid.

Tiaaret 69—79 var for Digteren en halv Ventetid; han gik og spejdede efter Liv.

Havde Tiden kunnet nøjes med digteriske Billeder saa skønne og dog saa alvorlige som *Kongsemnerne* — dette udsendtes i Ventetiden i ny Udgave — eller med saa manende og dog saa haabefulde som *Kejser og Galilæer* der udsendtes i 73, saa var baade Digteren og vi andre blevne forskaanede for hele den efterfølgende Række af Svøbeslag. — *Samfundets Støtter* (77) kunde synes at være en Art Prøveballon; men se vi nu tilbage paa den Tid, hvori den udsendtes, saa maa vi indrømme, at hverken Digteren selv eller andre alvorlige Mennesker syntes at have nogen rigtig Tillid til Konsul Bernicks Omvendelse; Ibsen havde allerede da vænnet os til at gaa radikalere til Værks, og her var nogen overfladisk i det hele, ikke nok at bygge paa.

Tager nu Digteren efter Løfte Skeen i en anden Haand, da er det fordi han, lydhør som Hejmdal og derfor som sædvanlig forud for sin Tid, hører Græsset gro og ser Dagen gry. Thi:

«En Vilje vaager og holder Dom
og knuser hvert Løgnens Bur«

hedder det i 1865; og videre:

«Men Ormen maa først æde Skallen tom,
og Tiden maa først faa krænget sig om
til sin egen Karikatur.»

Det er det, som Digteren nu ser fuldbyrdet: Tiden har virkelig i disse 35 Aar «krænget sig om til sin egen Karikatur» — og Ibsen hører til dem, der efter stor Maalestok har bidraget til det forholdsvis hurtige Forløb af «Krængningen» —; Stormløbet er i fuld Gang mod «Løgnens Bur», hvor det end findes, hos Kristne eller Ikke-Kristne, og hvor meget der endnu i begge Lejre kan skiltes med Sandhed over bevidst og ubevidst Løgn. To Hære staa imod hinanden, og hver af dem har — eller, som Rubekkerne, har haft — sine Sandhedselementer, begravne under Bunker af Affald.

Naar da «vi døde» rundt omkring, som Ibsen saa længe og saa ihærdigt har kaldt paa snart i den ene, snart i den anden Lejr, naar vi da endelig vaagne, saa se vi vel, «at vi aldrig har levet» (Irenes Ord); men det, at vi kunne vaagne, at Menneskeslægten, som Historien viser det, Gang efter Gang har Evne til at bryde ud og faa Ende paa sit «Fangenskabs Tid», det viser vel allerbedst, at Livsgnisten i os stammer umiddelbart fra Gud, og at vi med Digteren maa holde paa at være «Guds Ætlinge» i bogstavelig Forstand.

Mennesker som Henrik Ibsen hjælpe baade den enkelte og hele Slægten et godt Stykke frem. Men dette kendes først derved, at vi vende os om og se os godt tilbage.

I 1ste Del af *Kejser og Galilæer* siger Digteren i

sit Billedsprog til sin daværende*) Samtid, den sejrsikre og halvt døsige Kristenhed: Du har Skatten, men du vanrøgter den. Vogt dig, at ikke din Lysestage skal flyttes fra sit Sted.

I 2den Del, da Forholdene have forandret sig, da Menighederne ere vaagnede ved Forfølgelsen fra Julian, der selv vil indtage Guds Plads, hedder det:

«Det er ikke fra Julian, at Faren kommer, Faren har været der længe før ham i vore Hjerters Svaghed og Splidagtighed. Men», siger Gregor videre, «vær trøstig, Gud dør ikke!» —

Ogsaa fra Basilios lyder det:

«Lyset er.»

Som sædvanlig forud for sin Tid har Digteren altsaa i det mægtige Dobbeltdrama tegnet for os godt og vel den sidste Fjerdedel af det forløbne Aarhundrede, og i sine seneste Dramer har han, som tidligere vist, ladet Julian komme frem i Nutidsdragt. Men ser I, siges der da til de forfærdede, «Faren kommer ikke fra disse; Faren har været der længe før o. s. v.,» og — «Lyset er!»

Og nu, da Slægten endelig er vækket til Live igen, da Individerne, med en begyndende Anerkendelse af Broderskabet mellem alle Mennesker, saa smaat prøve at staa paa egne Ben og at frigøre sig for

---

*) Skønt selve Udarbejdelsen af Værket stod paa i Aarene 1871—73, var dog Tanken om Fremstillingen af Apostaten bevidst oppe lige fra 64, i hvilket Aar Digteren allerede begyndte sine Studier og Optegnelser til det senere Dobbeltdrama, altsaa endogsaa før *Brand*.

ethvert Slags Voldsdømme, dette skrive sig nu fra det bestaaendes Side eller fra dettes Modstandere, saa trækker han lettet Vejret:

«Aa! hvor guddommelig let det kendes at vaagne!»

udbryder Fru Maja, — og saa lader han os høre den «jublende» Sang:

«Jeg er fri! Jeg er fri! Jeg er fri!
Mit Fangenskabs Tid er forbi!
Jeg er fri som en Fugl, jeg er fri!»

Og Digteren lader udtrykkelig denne frejdige Sang gentagende lyde op til os efter Sneskredet, saa at altsaa ikke Sammenstyrtningen, men Haabet og Jubelen bliver sidste Hilsen.

Dog vel at mærke, atter kun som Profeti; thi vel er der Liv rundt om i Landene, men Sejren og Frigørelsen er der endnu ikke; Frygt og Egoisme binder endnu alt for mange; har Søvnen været langvarig, maa Kampen blive tilsvarende — «Arbejdsugen» staar for Døren. Vi her hjemme i alt Fald ere kun ved en Begyndelse til Erkendelsen, og det baade i den ene og den anden Lejr. Desuden ere vi ikke Hurtigløbere, naar det gælder at aflægge Vildfarelser — saaledes har f. Eks. i Øjeblikket det Renanske Standpunkt en ligefrem Gengangerperiode her i Landet. Og medens i andre Lande alle betydelige Forfattere i de sidste 2—3 Aar have kastet sig over det, der virkelig har Liv, saa at man, i Frankrig f. Eks. har gjort Springet fra Naturalisme,

Impressionisme, Symbolisme, Dekadence og hvad det alt sammen hedder, til den sociale Digtning, hvad der allerede er en god Begyndelse, saa sætte mange nordiske Forfattere endnu deres Ære og Glæde dels i en Fordybelse i det hyperromantiske, dels i en Udpensling af Menneskets animalske Instinkter og en Forherligelse af disse som noget guddommeligt; og mens de skrivende ved Ibsens Haand allerede burde være komne igennem den psykologiske ABC, saa er der nogle, der først lige nu begynde at lære sig dens Bogstaver. — Mange ere heller ikke de herhjemme, der allerede nu ville underskrive de Ord, som den bekendte Franskmand Brunetière for over 2 Aar siden (Marts 1898) udtalte for et Auditorium i Besançon: „Man har nu erkendt, at den oprigtigste, ydmygste og dybeste Tro kan findes jævnsides med den mest omfattende, ja, den mest moderne Videnskabelighed" —, som man ser altsaa, en Erkendelse af godt Samarbejde mellem Fremskridt og Gudsfrygt, og en Bekræftelse af det gamle Ord, at Gudsfrygt er Begyndelsen til Visdom. Og, for at vende tilbage til Ibsen, hvor mange tænke paa, hvad det var for et Selskab, han lod Bisp Nikolas, der i Kongsemnerne gaar igen som «Korsbroder», have truffet paa sit Sted efter Døden:

«Halvhundred, som her lod sig Paver kalde,
femhundred Kardinaler og syvtusend Skalde.»

Men noget er der sket — man begynder at tage Afstand og Slægtens sunde Sans er vaagen.

Derfor kunne ogsaa vi Nordboer gerne tage Majas jublende, friske Sang som en god Profeti.

Det er vor egen frisindede gamle Hostrup, der har skrevet:

„Til gæve Stridsmænd regner jeg alle,
der ærlig for Fremtiden slaa
og, heller end staa med dem, der skal falde,
vil falde for det, der skal staa“.

Men at Henrik Ibsen hører til de „gæve Stridsmænd, der ærlig for Fremtiden slaa“, derom komme vi ikke til Erkendelse saa længe vi blive i den Schackske Bygning, hvor Ibsen staar lænket til den 4de af Pillerne, „den selvtilfredse Skepticisme“. Derfor gælder det om ikke at tage fast Ophold i denne Bygning, men at læse Ibsen om igen med aaben Sans og med egne Øjne. Hans Grundvold er ikke ringere end Hostrups og han fordrer ikke mindre stærkt end denne:

„Lige Ret for Mand og Kvinde,
rig og fattig, Folk og Drot,
læg og lærd — men ingensinde
lige Ret for ondt og godt“. —

Og han fører os endda et godt Stykke videre endnu, fordi han har en Kraft og et Mod til at fordre som faa. I alle sine Arbejder har han, positivt eller negativt, peget paa Nødvendigheden af en Stræben efter at naa videre hen imod vor Bestemmelse «at vandre som Guder» (*Kejser og Gali-*

læer). Og skal det en Gang i kommende Slægter blive mindre vanskeligt end det i Julian den Frafaldnes og i vore Dage har været at give de tvivlende et slaaende Svar paa Spørgsmaalet: «Hvor er da den Kristendom, som skal frelses?» saa kunde det vel være, at Ibsen maa blive regnet for en af dem, der mægtigst har bidraget hertil; thi af ham henvises Kristendommen ikke, som af Basilios i *Kejser og Galilæer* I Del, (thi senere er han en anden), til «de hellige Mænds Skrifter», men Digteren fordrer den ført ud i Livet.

Af Mennesker, «der i Blinde svær til Fanen» (*Ballonbrev*), have ogsaa vi Danske altid haft nok; det er saa rart bekvemt, at faa at vide, hvad man skal dømme eller tro om den eller den Sag. Mere menneskeværdigt synes det dog at tænke selv og saa at indrømme sin tidligere Mangel paa Forstaaelse eller sin Fejltagelse.

Lad os huske paa Bisp Nikolas' Gengangertale i *Kongsemnerne*:

«Gaar til sin Gerning de norske Mænd
viljeløst vimrende, ved ej hvorhen —,
kan kun om een Ting i Verden de enes,
den, at hver Storhed skal styrtes og stenes —
da er det Bisp Nikolas, som er ude;
Baglerbispen, som røgter sit Kald.»

Ganske vist gaa vi nu ikke helt «viljeløst vimrende»; vi ere i Ny og ikke i Næ. Men netop der-

for bør ingen af os være med til «at stene» en virkelig Storhed. — Det vilde baade os slet paa alle Maader.

Kaster man et Blik tilbage paa hele Ibsens Produktion, viser der sig en saa paafaldende Kontinuitet, at det nu bagefter kunde se ud, som alt var fremkommet efter en forudlagt sindrig Plan; at dette er umuligt siger sig selv. Der er da ingen anden Forklaring end den, at vi have med en Digter at gøre, der fra først til sidst har bygget paa solid Grundvold; aldrig, hvor stærk end Fristelsen maa have været dertil, har kunnet svigte sit Kald, som han «saa uryggelig ved og tror, at Gud har lagt paa ham» og derfor i en ganske ualmindelig Grad har været lydig i dette Kald og ydet, hvad der til de givne Tider maatte ydes — kort, en Digter, der alle Dage maa have haft „en god Samvittigheds Pagt med Gud", fordi han stedse har været rede til at gaa den Vej, «Guds Finger pegte for ham», eller fordi han, med et andet Ord fra *Kongsemnerne*, var den Mand, — — — — — — —

«hvem Tidens Krav kommer over ligesom i Brynde, avler Tanker, dem han ikke selv fatter, og som peger for ham paa den Vej, han ikke selv ved, hvor bærer hen, men som han dog gaar og maa*) gaa, til han hører Folket skrige i Glæde, og han ser sig om med spilte Øjne og undrer sig og skønner, at han har gjort et Storværk.»

---

*) understreget af Digteren selv.

I den første Periodes Digter, indtil 1879, træffer man den ærlige Sandhedssøger og det store Geni; i den anden Periode, 79—99, ser man den selvsamme devovere sig, idet han giver sig til at udføre et haardt Trællearbejde i Slægtens Tjeneste — Kloakrensning har Digteren selv kaldt denne Gerning i en Tale i Rom kort efter Fremkomsten af *Et Dukkehjem* og *Gengangere.* Men saaledes devoverer sig kun den, der sætter Mennesket som Menneske højt, og altsaa har ogsaa «Kloakrensningen» været et Arbejde i Sandhedens Tjeneste og til Guds Ære, den Gud for hvem det, som Chr. Richardt siger, er eet

„om du styrer Land og Fæste
eller kun din Husbonds Heste."

Og faa vi nu, da Digteren selv mener at være færdig med Trællearbejdet, et Arbejde af «ny Art» — en Højsang maaske? ja, hvorfor ikke — da skal ingen med Rette om Ibsen kunne sige, som det nu hedder om *Paul Bourget*, naar denne henviser til Kristendommen som eneste Frelse for Slægten og dermed mener at være i Kontinuitet med tidligere Anskuelser — „at saaledes har Digteren ikke altid ment, og derfor var det ærligere, om han rent ud bekendte sit Omslag". Nej, hos Ibsen har Kontinuiteten aldrig været brudt. Han er et Menneske, der har taget det alvorligt med sin Livsgerning, og følgende Linier af Hostrups Eventyr paa Fodrejsen synes som skrevne til at være Motto for Henrik Ibsens Liv og Digtervirksomhed:

„Den evige Higen som aldrig faar Fred,
det er Fodrejsens dybeste Hemmelighed.
Ikkun fremad og fremad og aldrig forknyt!
Har til Maalet man naaet, sætter straks man et nyt".

Slettens og Klippens Sønner kunne, hver med sit Særpræg, paa dette Punkt række hinanden Haand. Thi ingen af disse to Digtere har betragtet sit Liv som andet end en Fodrejse med ideligt nye Maal paa Vejen mod det ene store Maal, der er fælles for alle Mennesker — ikke Døden, men Livet, Livet baade her og hisset.

«Jeg vil naa det største i Verden», skal Digteren have sagt engang i sin Ungdom.

„Og hvad saa?" blev der spurgt.

«Saa vil jeg dø,» lød Svaret.

«Det største i Verden» har nu for Digteren aabenbart ikke været Ære og Vinding, men at gøre Fyldest paa den Plads, paa hvilken han blev sat.

Naar dog baade Ære og Vinding en Tidlang ere faldne rigeligt i hans Skød, da er dette Goder, der lovligt tages med, men som for Digteren kun ere væsentlige i samme Grad, som de tiltrænges for at fremme Livsgerningen.

I tidligere Aar maatte det, at opnaa Anerkendelse, være noget forholdsvis væsentligt, eftersom det var Betingelsen for at hans Livsgerning kunde bære Frugt for andre, altsaa virkelig lykkes. Men at Digteren aldrig har sat Pris paa «Studenter-» og anden «Jubel», naar han mener, at Jubelen ikke

har sin Rod i Forstaaelse, derom vidner blandt andet hans Afslag paa forskellige Festindbydelser, (saaledes f. Eks. i 75 til Sverig og i 85 til Kristiania: «Jeg ønsker ikke Studenterjubel i Anledning af min Afrejse», thi «med et Studentersamfund under din Ledelse finder jeg mig ikke i Slægt» *). Ogsaa fik mange Mennesker herhjemme ved Kjøbenhavner-festlighederne i 98 det Indtryk, at disse nærmest vare en Skuffelse for Digteren — trods al «Jubelen»).

Skønt Forstaaelse nu altid glæder og heller ikke paa et senere Stadium er helt uvæsentlig, saa er den dog paa et saadant mindre vigtig end tidligere, eftersom Jordbunden er saaledes forberedt, at den Sæd, der fremdeles nedlægges deri, ifølge Naturens Orden (fra hvilken aandelige og sjælelige Omraader heldigvis ikke ere undtagne) nødvendigvis maa komme frem.

«Det grønnes godt i vor Have» sige vi da med Chr. Richardt idet vi, solidariske med hele Menneskeslægten, mærke os Livstegnene rundt om i Landene.

Heldigvis har Livet andet at byde paa end Æstetik, og der er meget der gror godt ogsaa herhjemme. Derfor maa vi ikke tage os det altfor nær, at vor æstetiske Literatur og Kritik som Helhed taget endnu stikker i Dekadencen — det vil ikke vare længe. Som før nævnt er i denne Literatur et Omslag sket andetsteds, i England og Frankring f. Eks., med fuld Bevidsthed om og Paaskønnelse af hvorfra Paavirk-

---

*) se Halvorsen *Norsk Forfatterleksikon.*

ningen stammer *), saa at man i Øjeblikket der staar ved Indledningen til en ny og frisk Literatur, der har et gryende Livs Præg og i sit Anlæg bærer Vidnesbyrd om, at Ibsens Kloakrensning ikke har været forgæves. Blandt andet skelnes der stærkt mellem alt væsentligt og uvæsentligt i Menneskelivet. De tidligere Mands- og Kvindeidealer, baade de romantiske og de naturalistiske, det ene med sin alt overvindende (!?) Elskov, det andet med sit brutalt krævende, alt neddragende Kønsliv, ere i Begreb med at fortrække for sandere, sundere og frugtbarere; Mennesket bliver stillet i første Række; Mand, Kvinde i anden, og dermed er Kursen paa „rendyrket" Erotik nedgaaende. Ligeledes hævdes Ansvarligheden paa Punkter, hvor man tidligere følte sig ansvarsfri; ogsaa begynder i Literaturen det positive at slaa igennem paa en sund og livskraftig Maade baade med Hensyn til Gudsforholdet, til Ægteskabets Ide og til Menneskeværd og Menneskebetydning i det hele taget — kort, paa alle Omraader spores udslidte Idealers Afløsning af friske og livskraftige, der saa godt som af sig selv vil skyde frem, nu da Jordbunden er gennemarbejdet og Krigen mod Ukrudtet er ført med en Forstaaelse og en Kraft som Ibsens.

Mange af Naturalismens Fjender herhjemme have for Literaturens Vedkommende drømt om en Genopvaagnen af Romantiken fra Aarhundredets Begyndelse; men hvor herlig og betagende end denne Romantik

---

*) om end ikke med fuld Klarhed over Digterens store Tanker.

var i sin Morgenrøde, saa har den dog med sit overførte Hedenskab og sine halve Sandheder rummet adskillig Fare, og for dens Farer har Ibsen, som tidligere nævnet, med sin ubestikkelige Sandhedskærlighed haft Øjet aabent fra sin første Ungdom, da det hedder, at Norden maa stige af

«— — — — — — sin Grav
til lutret Aandsbedrift paa Tankens Hav.» *)

Ibsen er Erkendelsens og Villiens Digter, og det er som saadan, at han er begyndt at faa og fremfor alt vil faa sin store reformerende Betydning.

Stor Tak fortjener da det Menneske, der bidrager sit til «at rejse Folket og bringe det til at tænke stort» —

tænke stort, saa at det i sit Liv kan erfare Kraften i de evige Sandheder, hvorom Digteren, positivt og negativt, har mindet en slap Tid —

tænke stort, saa at det indser at Mennesket, hvilende i Bevidstheden om sit høje Udspring, aldrig kan sigte for højt i sin Stræben efter Udvikling, timeligt og evigt, men med Ørnens Kraft tør stile mod Solen uden at blindes og uden med Agnes i *Brand* at maatte udbryde: «Den som ser

*) Efter Citat af G. Brandes' Bog om Ibsen, 1898.

Jehova dør!» thi med Kristi Komme til Jorden er Rædselen forvandlet til Frelsen:

«Evindelig være
Korset Pris og Ære!
Slangen er henvejret
I Afgrundens Svælg;
Lammet har sejret;
paa Jorden er Helg!»

(Indledning til *Kejser og Galilæer.*)

— tænke stort, saa at det indser, at det maa være Slut med Livets Parodi paa Engelens Julehilsen, der giver Æren til Gud, Fred paa Jord og Velbehag i Menneskene — med Digterens Ord «Helg paa Jorden».

Altsaa en Tak til Henrik Ibsen, fordi han ikke alene har forstaaet, at «Gud kan sidde inde med en Tanke» og, naar Stunden er der, da «kaarer sig en Saamand til at strø den ud» (*Kongsemnerne* IV Akt), men fordi han ogsaa uden Vaklen har taget mod Kaldet og i sin Livsgerning stræbt at vise, at Mennesker kunne føre «Tankerne» ud i Livet, saaledes f. Eks. den oftere omtalte Ening af Poesi, Filosofi og Religion; thi denne Ening, der for os andre endnu er en Fremtidssag, den har Digteren vist mulig, idet hans Værker, sete under eet, ikke ere Poesi, heller ikke Filosofi eller Religion i hidtidig adskilt Stand, men en Forening af dem alle tre, hvorfor Digterens Arbejder som noget helt nyt heller ikke have været let tilgængelige for os, «der kun kan gøre den gamle Saga om igen», og som først langt om længe lære, at der kan opbygges en ny.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Indledende Bemærkninger I—II	1— 38
I	1— 25
II	25— 38
Ibsen—Holberg I—VI	39-129
I	39— 56
II	56— 70
III	70— 88
IV	88— 96
V	97—118
VI	119—129
Syntesen	130—139
«Det vordende»	140—157
Slutning	158—173

RETTELSER

Side 21	Linie	13	f. n.:	Dramaer l. Dramer
- 26	—	2	f. n.:	(Se bl. a. l. Se bl. a.
- 27	—	9	f. n.:	alle skal vide med selv l. alle skal vide med sig selv
- 29	—	2	f. o.:	De to andre Riger l. de to første Riger
- 41	—	4	f. o.:	Figørelse l. Frigørelse
- 41	—	2	f. n.:	Denne Teori l. (Denne Teori
- 81	—	7	f. o :	Selvmordsepedemi l. Selvmords-epidemi
- 89	—	14	f n.:	staa l. staar
- 113	—	4	f. o.:	Frafaldet l. Frafaldet,
- 142	—	9	f. o.:	At Verdens Herlighed l. al Verdens Herlighed
- 162	—	7	f. n.:	Siges der da l. er der i *Kejser og Galilæer* sagt.

